

'1200 extra drollen door het riool!'

*Een onderzoek naar de meningsvorming van bewoners van Wagenborgen
over de tijdelijke huisvesting van 1200 werknemers in hun dorp*

Inge de Vries
Masterthesis Culturele Geografie
Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen
Begeleider: dr. T. Haartsen
Groningen, december 2009

Voorwoord

Het is af!

En dat mag wat heten, want alleen al tijdens het zoeken naar een interessant onderwerp voor mijn scriptie raakte ik bedolven onder al die boeiende kanten van de culturele geografie. Minstens drie verschillende onderwerpen passeerden de revue. Maar elke keer werd het 'm toch niet. Totdat ik een mailtje ontving dat de faculteit rondging. Dit mailtje ging over een dorpje in Groningen: Wagenborgen. Een plek waar ik, als doorgewinterde Fries, nog nooit van gehoord had. Toch trok de situatie waarin dit dorp verkeerde mijn aandacht.

En zo kwam het dat ik eind april samen met Tialda Haartsen richting Wagenborgen tufte. Ik herinner me nog goed hoe we het Groot Bronswijk-terrein verkenden, toen nog niet wetend dat ik er nog vele malen terug zou keren. Wat onwennig liepen we op die serene plek rond, ik vond het eigenlijk maar een bizar idee dat hier een soort manneninvasie plaats zou vinden. Maar het maakte mij ook enthousiast, want hier móest toch wel een interessant onderzoek over te schrijven zijn? Omdat het nog bijna een jaar zou duren voordat Wagenborgen haar nieuwe inwoners zou ontvangen, besloot ik mij op de huidige bewoners van Wagenborgen te richten. Ik was erg benieuwd naar hun mening over de toekomstige tijdelijke huisvesting in hun dorp. En ik denk dat ik hier een aardig goed beeld van gekregen heb. Ik heb in ieder geval veel plezier beleefd aan de gesprekken die ik met vele Wagenborgers heb gehad. Naast de tijdelijke huisvesting hadden we het soms ook over geheel andere, soms zelfs geestverruimende, onderwerpen.

Ik wil Wietske, Sjoukje, Jelmer, Aline, Debbie, Pieter Jan, mijn ouders en Tom bedanken voor hun oprechte interesse in mijn scriptie, maar vooral ook voor de vele plezierige momenten die zij mij gaven waardoor ik die scriptie, die mij al zo'n groot deel van de dag bezighield, even lekker kon vergeten. En natuurlijk ook bedankt voor het verzamelen en lenen van een mini uitvoering van de toekomstige werknemers van het Groot Bronswijk-terrein, zonder jullie zou de voorpagina van deze scriptie een stuk minder treffend zijn.

Natuurlijk bedank ik hierbij ook Tialda Haartsen voor haar adviezen. Onze bijeenkomsten waren altijd kort maar krachtig. Zij was altijd kritisch en zette mij aan om het beste uit deze scriptie te halen.

En ik zeg wel dat het af is, en dat is het ook, maar mijn tijd aan de universiteit sluit ik hiermee nog niet af. Ik heb met veel plezier de Master Culturele Geografie gevolgd. De colleges die ik, ook buiten deze faculteit, tijdens de Master volgde wekten een grote nieuwsgierigheid bij mij op. Ik besloot dat ik nog veel te weinig weet van de relaties tussen mensen en plekken, en hoe dat met andere disciplines samenhangt. Ik geloof daarom dat ik voorlopig nog wel even op mijn plaats ben hier op de universiteit, en vervolg deze studie met de Research Master Regional Studies. Een uitdaging die ik met veel bevoegdheid aanga.

Groningen, december 2009

Samenvatting

In Wagenborgen komen 1200 buitenlandse, voor een groot deel mannelijke, werknemers te wonen. Niet zomaar iets, vooral niet op een bevolking van 1800 mensen. Dit onderzoek gaat over de meningen van de bewoners van Wagenborgen over de tijdelijke huisvesting van de werknemers in hun dorp. Het gaat niet alleen in op de verschillende meningen, maar ook op de argumenten die bewoners gebruiken en waarop ze hun mening baseren. Tevens worden de communicatie van meningen en een eventuele verandering van de 'sense of place' van de bewoners van het dorp besproken.

De meningen van de Wagenborgers over de tijdelijke huisvesting zijn over drie categorieën te verdelen. Het grootste deel van de respondenten (dertien) heeft een afwachtende mening, elf zijn tegen en acht zijn voor.

Positieve bewoners blijken gemiddeld al veel langer in Wagenborgen te wonen dan negatieve (23 respectievelijk 5 jaar). Een verklaring hiervoor is onder andere gezocht in de sense of place die bewoners met Wagenborgen hebben. Bewoners die al langer in het dorp wonen kennen namelijk een andere betekenis toe aan hun woonplaats dan mensen die er korter wonen, omdat beide andere ervaringen en verwachtingen bij het dorp hebben. Wagenborgen heeft decennialang patiënten van de psychiatrische inrichting Groot Bronswijk ontvangen. Bewoners die dit nog meegemaakt hebben geven een heel andere betekenis aan het dorp dan bewoners die dit niet hebben. Oudere bewoners hebben door de inrichting al enige ervaring met Anderen in hun dorp. Het blijkt dan ook dat zij minder moeite hebben met de tijdelijke huisvesting dan nieuwere bewoners. Het ontvangen van Anderen past niet in de betekenis die bewoners die de instelling niet meemaakten aan Wagenborgen hebben toegekend. Zij kennen juist vooral een rustig Wagenborgen. De huisvesting staat hen dan ook veel meer tegen. Ook zijn bewoners die al langer in het dorp wonen meer gewend aan grote (bijvoorbeeld het verdwijnen van Groot Bronswijk) en kleine (bijvoorbeeld verbouwingen en verhuizingen) veranderingen in het dorp. Bewoners die er korter wonen hebben minder veranderingen meegemaakt en een grote verandering als de tijdelijke huisvesting kan daardoor veel weerstand bij hen oproepen.

Verder is gekeken naar de binding die respondenten met hun woonplaats hebben. Alle voorstanders en de meeste afwachtende respondenten hebben dit, maar de meeste tegenstanders niet. Dit is opmerkelijk, ondanks het feit dat ze nauwelijks binding met Wagenborgen hebben, zijn ze toch niet blij met de verandering van het dorp. Ook hiervoor is een verklaring gezocht in de toegekende betekenis aan Wagenborgen. Veel nieuwe bewoners zien Wagenborgen als bron van rust en ruimte, en de tijdelijke huisvesting past niet in dit beeld. Ondanks de minieme binding met Wagenborgen willen de bewoners toch voorkomen dat 'hun' Wagenborgen verandert. Ze zien nadelen voor zichzelf en denken dan ook vooral uit eigenbelang over de huisvesting.

Argumenten die voorstanders laten horen zijn vooral van economische aard, ze denken dat er meer werkgelegenheid zal komen, ook in de wijdere omgeving. Veel andere argumenten hebben met het Groot Bronswijk-terrein te maken. Het terrein verloederde, en mensen zijn blij dat er weer activiteit komt. Veel voorstanders hebben ook oog voor de toekomst. Zij hopen op permanente woningbouw op het Groot Bronswijk-terrein en de tijdelijke huisvesting is daarvoor volgens hen een springplank. Positieve bewoners denken vooral uit belang van het dorp.

Veel argumenten die tegenstanders noemen zijn juist meer van sociale aard. Ze hebben ook betrekking op het Groot Bronswijk-terrein, maar dan juist over de angst dat de huisvesting het park zal vernielen. Ook zijn er protesten tegen het feit dat er alleen mannen komen wonen. Het grootste deel van de tegenstanders maakt zich echter geen zorgen over het geslacht van de werknemers, maar het aantal. Dit is ook een van de weinige zorgen die afwachende respondenten nog redelijk vaak noemen. Ze vrezen dat Wagenborgen niet geschikt is om 1200 mensen te ontvangen omdat het inwonertal van het dorp erdoor in één keer bijna zal verdubbelen. Ook denken negatieve respondenten dat de cultuur van de buitenlandse werknemers onverenigbaar zal zijn met die van zichzelf. Hierdoor zouden conflicten ontstaan over gedrag, wat wel en niet gepast is in het dorp.

De meningen van de respondenten zijn in eerste instantie ontstaan door eigen ervaringen en achtergronden en door stereotypen. Wanneer respondenten soortgelijke situaties hebben meegemaakt, zoals het werken in het buitenland of ervaringen met de nu al wonende buitenlandse werknemers in Wagenborgen, gelden deze ervaringen veelal als fundament van de mening. Ook stereotypen zorgen voor de vorming van een eerste reactie op de huisvesting. Aan de hand daarvan laten de respondenten NIMBY- en Otheringreacties zien. Ook stereotypen over mannen spelen een rol.

Na verloop van tijd ontstond er veelal een meer genuanceerde mening. Deze kwam tot stand door (een combinatie van) berichtgeving (krantenartikelen); publieke voorlichting; communicatie met medebewoners; en persoonlijke ervaringen en achtergronden. Vooral publieke voorlichting blijkt een grote beïnvloedingsmacht te hebben. De gemeente Delfzijl wist de meningen van de Wagenborgers door middel van voorlichtingsbijeenkomsten en informatiekranten aardig bij te draaien.

Bewoners communiceren hun mening ook met elkaar. Er wordt redelijk veel gepraat over de tijdelijke huisvesting, maar sommige bewoners (voornamelijk tegenstanders) gaan verder dan dat. Zij plaatsten bijvoorbeeld spandoeken in hun tuin om medebewoners en gemeente te overtuigen dat Envilla, zoals de tijdelijke huisvesting in chique termen genoemd wordt, een grote last zal zijn voor het dorp.

Deze communicatie van meningen resulteerde af en toe in een veranderende sfeer in het dorp. Meninge n werden namelijk soms extreem geuit, zo zijn er bijvoorbeeld vier respondenten bedreigd. Respondenten geven ook aan dat ze hun mening niet durven te uiten, omdat ze toch nog jarenlang naast hun bure n met een andere mening moeten wonen. Zij willen niet dat Envilla de band die zij met elkaar hebben verandert. Daarnaast ergeren veel respondenten zich aan medebewoners, en vinden sommige respondenten dat andere bewoners (vooral nieuwere bewoners: de 'import') niet veel te zeggen hebben. Veel respondenten denken nu anders over hun medebewoners, maar dit resulteert bij de meesten niet in een veranderende 'sense of place'. Slechts enkele respondenten merken dit wel bij zich zelf, zij voelen zichzelf in een hoek gedrukt en denken anders over Wagenborgen dan voorheen. Deze veranderende sfeer wordt dus vooral door de bewoners van Wagenborgen veroorzaakt, en niet direct door de tijdelijke huisvesting zelf.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	4
Lijst van figuren	7
Lijst van tabellen	8
1 Een ‘manneninvastie’ in Wagenborgen	9
1.1 Aanleiding van het onderzoek	9
1.2 Probleemstelling	10
1.3 Doelstelling	11
1.4 Relevantie van het onderzoek	11
1.5 Conceptueel & operationalisering	12
1.5 Leeswijzer	13
2 Wagenborgen	14
2.1 Introductie	14
2.2 Wagenborgen	14
2.3 Groot Bronswijk	15
2.4 Wagenborgen Envilla	17
3 Methodologie	20
3.1 Inleiding	20
3.2 De kwalitatieve methode	20
3.3 Secundaire literatuur	20
3.4 Methoden van dataverzameling	21
3.4.1 Interviews	21
3.4.2 Voor- en nadelen van interviews	22
3.4.3 Vorm van de interviews	22
3.4.4 Mediaberichten	23
3.4 Respondenten	23
3.4.1 Benaderen van de respondenten	24
3.4.2 De respondenten	24
3.5 Methoden van data-analyse	26
4 De meningen van de Wagenborgers	29
4.1 Verdeling van de meningen	29
5 De eerste reactie op de tijdelijke huisvesting	30
5.1 Eerste reactie	30
5.2 Eerste reactie: stereotypen	31
5.2.1 NIMBY	32
5.2.2 ‘Othering’	33
5.2.3 Mannen	34
5.3 Persoonlijke ervaringen	35
6 Meningsvorming, -communicatie en –uiting	36
6.1 Introductie	36

6.2 Persoonlijke achtergrond en belangen	37
6.2.1 Woonduur	38
6.2.2 Binding met Wagenborgen	40
6.3 Berichtgeving	41
6.4. Publieke voorlichting	43
6.4.1 Voorlichtingsbijeenkomsten	44
6.4.2 Publieke voorlichting – infokranten	46
6.4.3 Klankbordgroep	48
6.5 Communicatie van meningen	49
6.6 Meningsuiting	50
7 Argumenten	51
7.1 Introductie	51
7.1.1 Afstand tot de Eemshaven	52
7.1.2 Betere bestemmingen	52
7.1.3 Cultureel	52
7.1.4 Economie	54
7.1.5 Het Groot Bronswijk-terrein	55
7.1.6 Toekomst	56
7.1.7 Leefbaarheid/sociaal	56
7.1.8 Mannen	57
7.1.9 Natuur/milieu	58
7.1.10 Verkeer	59
7.1.11 Verleden van Wagenborgen	59
8 De sfeer in het dorp	59
8.1 Sense of place	61
9 Reflectie & aanbevelingen	63
9.1 Conclusie	63
9.2 Beperkingen van het onderzoek en aanbevelingen verder onderzoek	64
Referenties	66
Bijlage 1	70
Lijst van figuren	
Figuur 1.1 Conceptueel model	12
Figuur 2.1 Ligging Wagenborgen in grotere context	14
Figuur 2.2 Kaart Wagenborgen	15
Figuur 2.3 Impressie Groot Bronswijk-terrein	16
Figuur 2.4 Toekomstige invulling Groot Bronswijk-terrein	18
Figuur 2.5 Tijdlijn gebeurtenissen rondom de tijdelijke huisvesting	19
Figuur 3.1 Verhouding man/vrouw in Wagenborgen, 1 januari 2007	25
Figuur 3.2 Verhouding man/vrouw respondenten	25
Figuur 3.3 Woonduur respondenten in Wagenborgen in jaren	26
Figuur 3.4 Printscreen Maxqda	28
Figuur 4.1 Verdeling meningen respondenten en verhouding belangen	29
Figuur 6.1 Gemiddelde woonduur respondenten in Wagenborgen in jaren	39

Figuur 6.2	Binding van respondenten met Wagenborgen	40
Figuur 6.3	Publicaties mediaberichten en infokranten gemeente Delfzijl	47
Lijst van tabellen		
Tabel 3.1	Bevolkingsverhouding Wagenborgen en bevolkingsverhouding respondenten	25
Tabel 7.1	Argumenten van respondenten	51

1 Een ‘manneninvasie’ in Wagenborgen

1.1 Aanleiding van het onderzoek

“ER GAAN DE WILDSTE VERHALEN. HET Zouden 1200 VERKRACHTERS ZIJN, 1200 CRIMINELEN” (Dagblad van het Noorden, 16-07-09).

“GEZELLIGER IS HET ER NIET OP GEWORDEN IN HET VERDER ZO GEMOEDELIJKE WAGENBORGEN”. “DE GEDACHTE SPLIJT HET DORP” (Dagblad van het Noorden, 16-07-09).

“TE VEEL MENSEN VOOR ZO’N KLEIN DORP’, ‘DE SOCIALE VEILIGHEID IS IN HET GEDING’, ‘WE ZIJN ONS PARK KWIJT’”, “EEN GEVANGENIS MET WERKVERSCHAFFING” (Dagblad van het Noorden, 25-06-08).

“WAGENBORGEN ZOU WEL EENS HET MEEST MULTICULTURELE DORP VAN DE PROVINCIE GRONINGEN KUNNEN WORDEN” (Volkskrant, 30-07-08).

“GROFWEG ZIJN ER TWEE KAMPEN. EENERZIJD DE OORSPRONKELIJKE BEWONERS, DIE GRAAG ZIEN DAT ER WEER WAT GEBEURT IN HET DORP, ZEKER OP HET VERLOEDERENDE TERREIN VAN GROOT BRONSWIJK. EN DAN IS ER DE IMPORT, ZOALS ZE WORDEN GENOEMD” (Dagblad van het Noorden, 16-07-09).

Wagenborgen staat iets gekks te wachten. Iets heel gekks zelfs, want zoiets is in heel Nederland, Europa of zelfs de wereld nog nooit voorgekomen. En dat gebeurt nu daar, in dat kleine dorpje in Oost-Groningen. Want wat is er aan de hand? Wagenborgen krijgt er nieuwe inwoners bij. En niet een paar, maar 1200. En geen mannen en vrouwen, maar vrijwel alleen mannen. En ze komen ook nog eens allemaal uit het buitenland.

De een nieuwe energiecentrale brengt Wagenborgen in haar gekke situatie. Nuon wil deze namelijk laten bouwen in de Eemshaven, een diepzeehaven in het noorden van de provincie Groningen. Hoewel de afstand tussen de Eemshaven en Wagenborgen nog redelijk groot is (30 kilometer) is het dorp Wagenborgen toch heel nauw betrokken geraakt bij dit project. En dat komt door de mensen die in dienst zullen worden genomen om de energiecentrale te bouwen. Hier zijn namelijk ongeveer 1200 werknemers voor nodig. Gespecialiseerde werknemers welteverstaan, en laten die nou net niet in zulke grote aantallen beschikbaar zijn in Nederland. Geschikte werknemers moeten daarom geworven worden in het buitenland. Het bedrijf FIP zal de werkzaamheden uitvoeren, wat betekent dat vooral werknemers uit Italië, België, Frankrijk en Portugal in de haven zullen gaan werken. Maar dan vormt er zich opnieuw een probleem, want waar moeten deze werknemers wonen? En dan komt Wagenborgen weer om de hoek kijken, want na het voorstellen van verschillende potentiële locaties voor grootschalige huisvesting in verschillende gemeentes rond de Eemshaven is besloten dat áls de werknemers er komen (ten tijde van deze besluitvorming was het nog niet zeker of het project van Nuon door zou gaan) zij het dorp Wagenborgen zullen gaan wonen. Het terrein van de voormalig psychiatrische instelling ‘Groot Bronswijk’ in Wagenborgen lijkt een geschikte plek te zijn voor de huisvesting; het heeft een grote omvang, ligt er al jaren verlaten bij en wordt slecht onderhouden.

Al voor en na de definitieve locatiekeuze verschijnt de situatie waarin Wagenborgen zo plotseling in verzeild is geraakt regelmatig in de media. Vooral de meningen van

dorpsbewoners komen hierin naar voren. In het Dagblad van het Noorden verschijnen koppen als “we kunnen dit kamp nog tegengaan!”, “werkers verre van welkom”, en “Wagenborgen, angst voor 1200 verkrachters”. Niet alle berichten zijn zo negatief, er verschijnen bijvoorbeeld ook koppen als “dorp verdeeld over invasie gastarbeiders”. Toch hebben de meeste artikelen een negatieve bijklank en daardoor lijkt het alsof het merendeel van de Wagenborgers negatief tegenover Envilla staat. Media zijn echter vaak selectief in hun berichtgeving. De vraag is dus of zij wel een werkelijkheidsgetrouw beeld over de situatie geven.

1.2 Probleemstelling

De krantenartikelen over Wagenborgen Envilla vormen naar alle waarschijnlijkheid een eenzijdig beeld van de meningsvorming van de bewoners van Wagenborgen, ook omdat er maar enkele bewoners aan het woord worden gelaten. Een groep bewoners (tegenstanders van het project) wilde meer inzicht in de verdeling van de meningen in het dorp en hield daarom een peiling in het dorp. De enige vraag waar de Wagenborgers op dienden te antwoorden was ‘bent u voor of tegen de komst van de buitenlandse werknemers?’. Van de 1100 verstuurdde briefjes (naar alle huizen) kwamen er ongeveer 800 terug. Daaruit bleek dat rond de 550 mensen tegen de komst van de werknemers waren, iets minder dan 200 mensen vóór en ongeveer 100 mensen wisten het niet. Welke mensen welke mening hadden werd echter niet duidelijk uit deze peiling, evenmin de argumenten die ze hadden. Ook de geldigheid van deze peiling kan niet geheel veiliggesteld worden omdat het maar om één vraag ging waarbij maar drie antwoorden mogelijk waren (‘voor’, ‘tegen’ en ‘weet niet’).

Wat in ieder geval wel uit de peiling blijkt is dat de inwoners van Wagenborgen verschillende meningen hebben over de tijdelijke huisvesting. Over de verdeling van deze meningen is echter veel minder bekend. In de berichtgeving waarbij bewoners aan het woord worden gelaten komt naar voren dat ‘import’ tegen is omdat het tegenstrijdig zou zijn met hun verwachtingen van Wagenborgen; namelijk rust en ruimte. ‘Echte’ Wagenborgers zouden geen probleem met de huisvesting hebben gezien het verzorgende karakter dat het dorp in het verleden had (Groot Bronswijk diende decennialang als psychiatrische instelling, en veel bewoners werkten er). Door deze verschillende meningen zou de sfeer in het dorp veranderen en zou er een tweedeling in het dorp ontstaan. Maar zoals al eerder geconcludeerd geven media niet altijd een werkelijkheidsgetrouw beeld van de situatie. Over meningen, argumenten en achtergronden van de meningen wordt tot nu toe dus alleen maar gespeculeerd, en dat voornamelijk door de bewoners zelf.

Verder blijkt uit de krantenartikelen al dat veel Wagenborgers hun meningen communiceren. Door de overwegende negatieve berichtgeving over het project lijkt het dat vooral tegenstanders hun mening willen ventileren. Vraag is echter of dit echt zo is. Ook is het niet duidelijk welke middelen naast de krant nog meer voor de communicatie van meningen gebruikt worden en wat andere bewoners van die communicatie en meningen vinden.

Er bestaan dus nog allerlei onduidelijkheden rondom de meningsvorming van de bewoners van Wagenborgen over Envilla. Dit onderzoek dient deze onduidelijkheden weg te nemen.

De onderzoeksvraag luidt dan ook:

Welke meningen bestaan er onder de bewoners van Wagenborgen over de komst van 1200 tijdelijke werknemers in hun dorp, met welke argumenten onderbouwen zij die, hoe communiceren zij die met elkaar en heeft dit gevolgen voor de ‘sense of place’ van de bewoners?

Ter beantwoording van deze onderzoeksvraag worden enkele deelvragen onderzocht:

- Welke meningen bestaan er onder de bewoners van Wagenborgen over de komst van 1200 werknemers in hun dorp en wie hebben die?
- Welke argumenten dragen de bewoners van Wagenborgen aan, waar baseren zij die op en rijmen deze met soortgelijke ervaringen op andere plekken?
- Hoe communiceren de bewoners van Wagenborgen hun mening naar de rest van het dorp?
- Heeft Wagenborgen Envilla invloed op de 'sense of place' van de bewoners van Wagenborgen of op de sfeer in Wagenborgen?

1.3 Doelstelling

Dit onderzoek is een beschrijvend onderzoek. Baarda et al. (2005) geven aan dat het doel van dergelijk onderzoek het analyseren van de aard of de kenmerken van de onderzoeksverschijnselen is, of het benoemen, inventariseren of categoriseren hiervan. Hierbij wordt vaak vanuit het gezichtspunt van de betrokkenen gevoelens, belevingen, ervaringen en betekenisverleningen in kaart gebracht. Kenmerkend is dat de perspectieven van de respondenten op eenzelfde gebeurtenis sterk kunnen verschillen. Dit is precies waar het om draait bij dit onderzoek. Het doel van het onderzoek is namelijk het inzicht krijgen in de meningen en argumenten van bewoners van Wagenborgen over de huisvesting van 1200 mannen in hun dorp, en wanneer dit het geval is, waarom deze meningen door de tijd zijn verandert. Ook wil dit onderzoek een beschrijving geven van de eventuele verandering van de 'sense of place' of sfeer in het dorp door de komst van de werknemers. Tenslotte wordt getracht een algemeen beeld over meningsvorming te vormen en over wat een groot project als Wagenborgen Envilla voor invloed kan hebben op (de relaties binnen) een dorp.

Babbie (2007) wijst er op dat een onderzoeksdoel zelden alleen beschrijvend is. Dat is met dit onderzoek ook het geval. Naast het beschrijvende karakter van dit onderzoek is het namelijk explorierend, omdat er nog maar weinig bekend is over het onderwerp van dit onderzoek. Een tweede doel van dit onderzoek is daarom te ontdekken hoe bewoners reageren op een voor hun onbekende gebeurtenis in hun dorp, hier dus de huisvesting van 1200 mannen, en op welke manier en met welke argumenten en achtergronden zij hun mening hierover vormen.

1.4 Relevantie van het onderzoek

Secundaire literatuur over soortgelijke situaties als in Wagenborgen is tijdens het onderzoeksproces niet gevonden. Hoewel uiteindelijk asielzoekerscentra ter voorbeeld van Wagenborgen zijn genomen, is er bij asielzoekerscentra duidelijk sprake van andere omstandigheden dan de tijdelijke huisvesting. Zo zijn asielzoekers niet vrijwillig op een plek en hebben ze niet alle vrijheid op die plek. De resultaten van het zoekproces naar secundaire literatuur wijzen er dus op dat er nog weinig studie gedaan is over het onderwerp van dit onderzoek. Er is daardoor nog weinig bekend over locale reacties, meningsvorming, communicatie en factoren die daarbij een rol spelen wanneer een grote groep nieuwe bewoners zich vrij abrupt bij een dorp voegt. Dit onderzoek is daarom wetenschappelijk van belang omdat het de kennis over dit onderwerp vergroot.

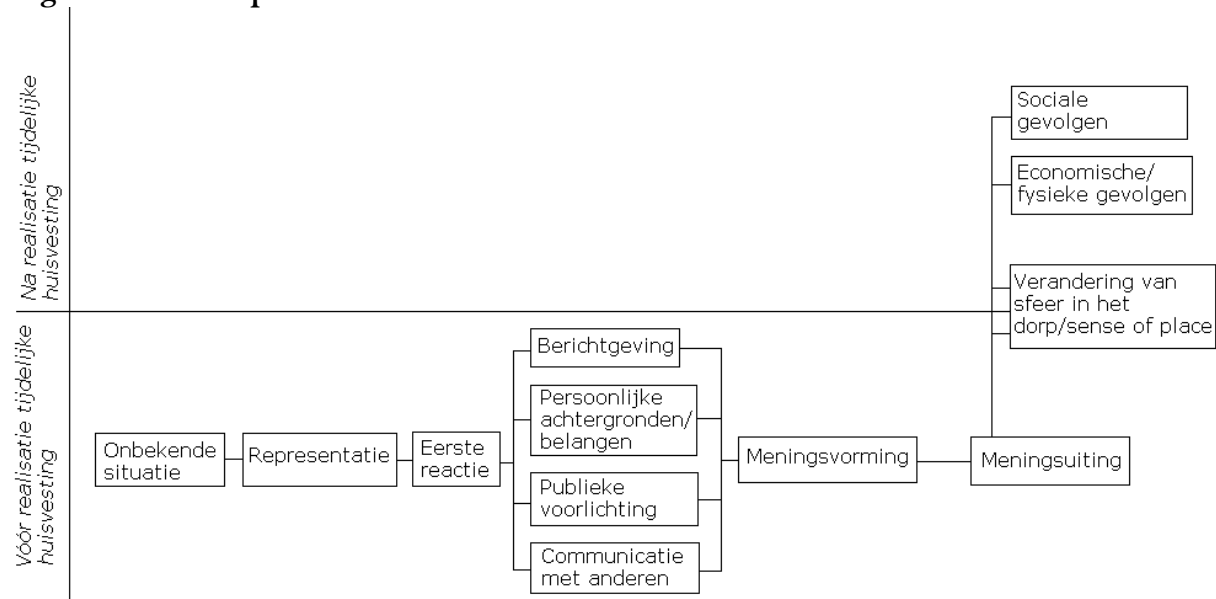
Niet alleen op wetenschappelijk gebied doet dit onderzoek er toe, ook praktisch en maatschappelijk gezien draagt het bij. De huisvesting van de 1200 werknemers in Wagenborgen houdt veel gemoederen bezig. Dat blijkt wel uit het aantal gepubliceerde

artikelen en ingezonden stukken in de krant (met name in het Dagblad van het Noorden). Dit onderzoek probeert die gemoederen in kaart te brengen, en hopelijk levert dit informatie op voor de verschillende betrokkenen bij Envilla; de inwoners van Wagenborgen, gemeente Delfzijl, Nuon, Van der Wiel/Van der Valk, enzovoort. Eventuele problemen rond de communicatie kunnen opgelost worden, en de initiatiefnemers krijgen meer inzicht in de zorgen en wensen van de bewoners. Het onderzoek kan daardoor bijdragen aan een meer gewenste situatie; het sociale draagvlak kan wellicht vergroot worden.

1.5 Conceptueel model & operationalisering

Een conceptueel bakent een onderzoek af en geeft weer welke concepten bestudeerd worden in een onderzoek en hoe deze verschillende concepten met elkaar samenhangen. Op deze manier reflecteert het conceptueel model wat er bestudeerd moet worden om de doelstelling van een onderzoek te bereiken, en is daardoor vaak gebaseerd op de onderzoeksvraag, secundaire literatuur en theorie. Een conceptueel model verschijnt dan ook meestal na de beschrijving van deze vier componenten en voor de resultaten van het onderzoek (Baarda et al., 2005). In dit onderzoek wordt hier echter van afgeweken omdat de literatuur, theorie en resultaten met elkaar verweven worden. Daarom presenteert deze paragraaf het conceptueel model hier al (zie figuur 1.1).

Figuur 1.1 Conceptueel model

Hoofdstuk vier tot en met negen zullen duidelijk maken op welke manier de concepten in het model precies samenhangen. Hier zal nu eerst alleen een korte beschrijving over het model volgen, en de manier waarop de concepten gemeten en bestudeerd zullen worden.

De onbekende situatie in het conceptueel model is de tijdelijke huisvesting van buitenlandse werknemers in Wagenborgen. Nadat bewoners hierover gehoord hebben zullen zij een eerste reactie op de huisvesting vormen. Dit komt voort uit verschillende (dominante) representaties die bestaan over verschillende aspecten die met de huisvesting te maken hebben, bijvoorbeeld over het feit dat er vrijwel alleen mannen in Wagenborgen komen te wonen. In dit onderzoek wordt er vanuit gegaan dat vooral stereotypen en persoonlijk achtergronden van bewoners invloed hebben op de eerste reactie van de

Wagenborgers. De stereotypen zijn in dit onderzoek onderverdeeld in het NIMBY-syndroom, Othering en representaties van mannen.

Vervolgens gaan bewoners zich beter informeren over het project en ontstaat er een meer onderbouwde mening. Zahn (1971) oppert dat deze vooral door berichtgeving, publieke voorlichting, persoonlijke achtergronden en –belangen en communicatie met anderen tot stand komt. In dit onderzoek zal de gevormde meningen als gevolg van deze vier factoren bestudeerd worden.

Wanneer de mening uiteindelijk gevormd is zal volgens Zahn (1971) de behoefte bestaan om deze te communiceren en te uiten. Door deze communicatie kan de reeds gevestigde mening weer veranderen. Er bestaat dus wederzijdse beïnvloeding tussen meningsvorming en meningsuiting. De communicatie van meningen en de uiting van meningen kunnen ook de sfeer in het dorp veranderen. Dit kan al vóór de realisatie van de tijdelijke huisvesting gebeuren, maar ook erna.

Om na te gaan wat tijdens de huisvesting zou kunnen gebeuren en of de verwachtingen van de Wagenborgers aannemelijk zijn worden ook eventuele gevolgen bestudeerd. Deze gevolgen zijn drievoudig: op sociaal, economisch en fysiek gebied (bijvoorbeeld voor de cultuur in het dorp, voor de werkgelegenheid of voor de verkeerssituatie) kunnen er dingen veranderen, maar ook op mentaal gebied, in de vorm van een verandering van de sfeer in het dorp of zelfs van de sense of place van bewoners. Dit laatste gevolg wordt apart in hoofdstuk negen besproken, de drie andere zijn verweven in de verschillende hoofdstukken, vooral in hoofdstuk acht.

1.6 Leeswijzer

Om te beginnen geeft hoofdstuk 2 een introductie op het dorp Wagenborgen, het terrein van Groot Bronswijk -bestemd voor de grootschalige huisvesting-, en het project Wagenborgen Envilla.

Hoofdstuk 3 geeft vervolgens een overzicht van de gebruikte methoden en technieken. Ook de manier van data-analyse en informatie over de (benadering van) respondenten komen hier aan bod.

Daarna wordt in hoofdstuk 4 tot en met 9 secundaire literatuur, theorie en resultaten van de interviews met elkaar verweven, met als doel de onderzoeksvragen te beantwoorden. Hoofdstuk 4 geeft een introductie op representaties en discours. Vervolgens worden de totstandkoming van een eerste reactie op de huisvesting van tijdelijke werknemers in Wagenborgen (hoofdstuk 5) en de meningen van de Wagenborgers (hoofdstuk 6). Dan komen de verdere meningsvorming, de communicatie- en de uitingen van meningen (hoofdstuk 7) en de argumenten die bewoners aandragen aan bod (hoofdstuk 8). In hoofdstuk 9 kan tenslotte gelezen worden over een eventueel veranderende sfeer in het dorp door de (gedachte over de) tijdelijke huisvesting.

Tenslotte geeft hoofdstuk 11 aan de hand van de hoofdstukken 4 tot en met 9 een conclusie van het onderzoek, met daarin antwoord op de hoofd- en deelvragen, en eventuele verdere aanbevelingen.

2 Wagenborgen

2.1 Introductie

Dit hoofdstuk introduceert het onderzoeksgebied en uitgangspunt van het onderzoek. Het beschrijft het dorp Wagenborgen (§2.2), de voormalige psychiatrische inrichting Groot Bronswijk (§2.3) en de toekomstige situatie van het terrein van Groot Bronswijk (§2.4).

2.2 Wagenborgen

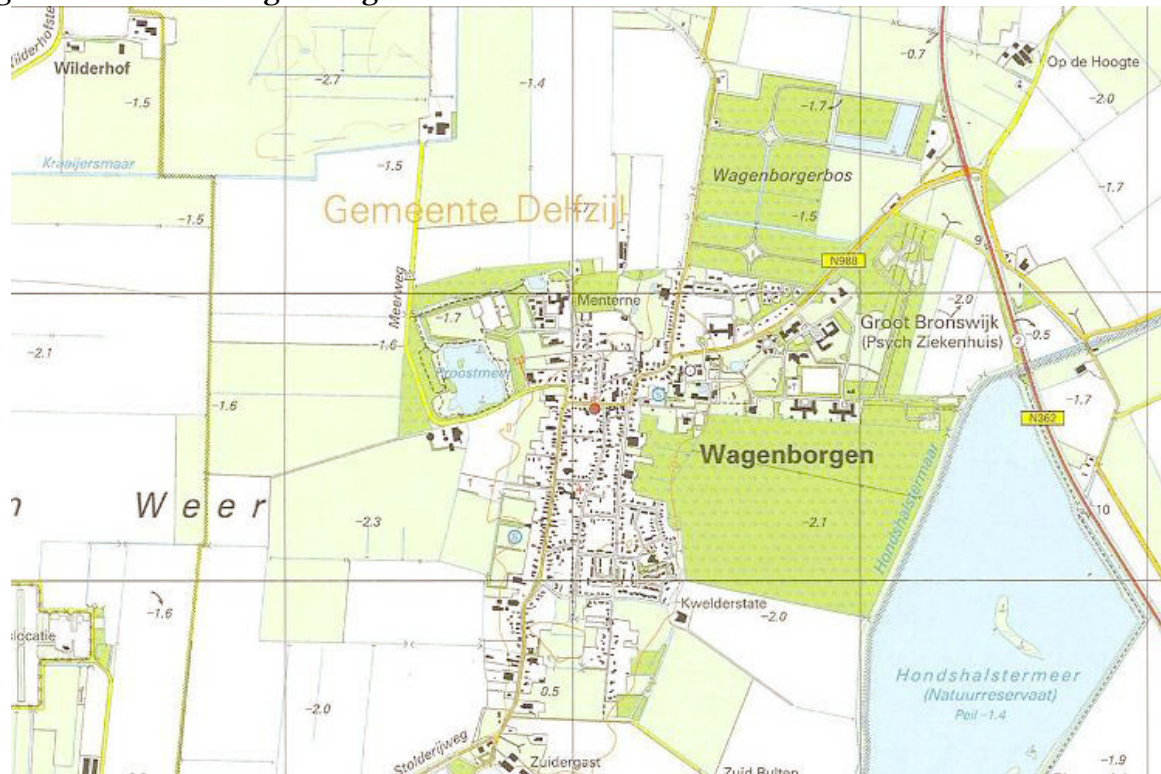
Het dorp Wagenborgen ligt in de gemeente Delfzijl en telt ruim 1800 inwoners. Het dorp ligt in het open polderlandschap van het Oldambt (zie figuur 2.1). Wagenborgen zelf wordt echter gekenmerkt door dichte bossen en aaneengesloten lintbebouwing. Wagenborgen staat bekend als zorgdorp, omdat het jarenlang onderkomen aan psychiatrische patiënten bood. De instelling bood veel werkgelegenheid en veel voormalige werknemers wonen nog steeds in het dorp. Het dorp kent een redelijk aanbod van voorzieningen: er zijn winkels voor de dagelijkse levensbehoeften, twee basisscholen, een sporthal, een muziekvereniging, enzovoort. Voor andere behoeften zijn de Wagenborgers afhankelijk van Delfzijl, dat ongeveer tien kilometer bij het dorp vandaan ligt. Volgens cijfers van het CBS daalt het inwonertal van Wagenborgen langzaam. In 2001 had het dorp nog 1759 inwoners, in 2007 waren dat er 1723 (CBS Statline, 2009). Het is niet duidelijk of dit een gevolg is van de verdwijning van de psychiatrische inrichting of dat dit een autonome ontwikkeling is, maar gezien de krimp van het bevolkingsaantal van omliggende dorpen is een natuurlijke ontwikkeling waarschijnlijk (HzA Stedebouw & Landschap, 2009).

Figuur 2.1: Ligging Wagenborgen in grotere context

Bron: Grote Bosatlas, 52^e editie (2001) (eigen bewerking)

Figuur 2.2: Kaart Wagenborgen

Bron: Buro Vijn (2009)

2.3 Groot Bronswijk

Wagenborgen Envilla is gepland op het terrein dat jarenlang in gebruik is geweest door de voormalige psychiatrische kliniek Groot Bronswijk. Zoals te zien op figuur 2.2 ligt dit complex ten (noord)oosten van Wagenborgen. Ter ere van het 130 jarig bestaan van de instelling schreef Schuurmans (2004) een boek over Groot Bronswijk. In de jaren 70 van de negentiende eeuw richtte de familie Brons de inrichtingen van de Verenigde tot Christelijke Liefdadigheid van lichamelijk en geestelijk gebrekkigen op. Ze stelde haar boerderij open voor “de verschopte medemens” (Schuurmans 2004:11). Volgens Schuurmans was het terrein waar de patiënten ondergebracht werden met haar romantische stijl van een Engels landschapspark uiterst geschikt om psychiatrische patiënten te verzorgen. Al snel maakte Groot Bronswijk onlosmakelijk deel uit van Wagenborgen. Smulders, voormalig directeur van Groot Bronswijk, geeft in het voorwoord van Schuurmans (2004:5) aan dat de instelling zich echt geworteld heeft in de gemeenschap van Wagenborgen. Veel medewerkers woonden in het dorp, en de bewoners van Groot Bronswijk werden beschouwd als bewoners van Wagenborgen. In de loop der jaren groeide de instelling uit tot 1500 inwoners. In de jaren 60 van de vorige eeuw bereikte de zorginstelling haar piek, maar in die jaren ontstonden er ook nieuwe inzichten in de geestelijke gezondheidszorg. Dit, en de slechte bereikbaarheid van het dorp, uitte zich in een daling van het aantal patiënten in Wagenborgen. Uiteindelijk verdween de kliniek in 2004, na 130 jaar, volledig uit Wagenborgen. De weinige patiënten die de instelling nog had werden in andere plaatsen gehuisvest en alle gebouwen op het terrein kwamen leeg te staan. Deze leegstaande paviljoenen werden gesloopt, de laatste in 2006. Er bleef een bosrijk braakliggend terrein met een totale oppervlakte van ongeveer 38 ha over, wat er tot op de dag van vandaag nog steeds zo bij ligt (zie figuur 2.3).

In 2006 werd het terrein eigendom van Woonzorg Nederland, en werden er plannen gemaakt om opnieuw een zorgfunctie op het terrein te realiseren. Hier kwam echter nog niets van terecht. En nu, vijf jaar na het vertrek van de laatste bewoners van het Groot Bronswijk-terrein, zullen er dan toch weer mensen op het terrein gehuisvest worden. Maar in plaats van patiënten zullen het dit keer meer dan duizend tijdelijke (mannelijke) werknemers zijn. De plannen voor een zorgfunctie zijn dan ook op de lange baan geschoven.

Figuur 2.3 Impressie Groot Bronswijk-terrein

Foto's: Inge de Vries (04/08/2009)

2.4 Wagenborgen Envilla

Begin 2008 werd bekend dat Nuon een nieuwe elektriciteitscentrale gaat bouwen in de Eemshaven. Voor de bouw van deze centrale zijn gespecialiseerde werknemers nodig. Deze zijn echter onvoldoende beschikbaar in Nederland, en daarom worden alle twaalf honderd werknemers (voornamelijk mannen) die nodig zijn voor de bouw in het buitenland geworven. Voor de uitvoering van de werkzaamheden is het bedrijf FIP (een joint-venture van Fabricom, Irem en Ponticelli) ingehuurd. Gezien de herkomst van deze bedrijven zullen er vooral werknemers uit België, Portugal, Frankrijk en Italië voor Nuon komen werken.

De werknemers moeten natuurlijk ergens wonen. De vier betrokken gemeenten (Delfzijl, Eemshaven, Appingedam en Loppersum (DEAL)) en provincie Groningen gingen op zoek naar een geschikte locatie in de regio rond de Eemshaven. Uiteindelijk werden er drie potentiële locaties geselecteerd: het gebied tussen Uithuizen en Uithuizermeeden in de gemeente Eemshaven; Olingermeeden in de gemeente Appingedam en Wagenborgen in de gemeente Delfzijl. Nuon heeft deze locaties meegenomen in de (verplichte) Europese aanbestedingsprocedure in 2008. De locaties zijn beoordeeld op de planologische aspecten, op haalbaarheid/geschiktheid en op passendheid binnen het aanwezige beleid. Aan de hand van deze punten bleek dat Wagenborgen verschillende kwaliteiten bezit. Zo zou de ontsluiting goed zijn door de ligging nabij een provinciale weg (N362). Ook werd de afstand tot de Eemshaven (30 kilometer) niet als een probleem gezien en zouden er zelfs goede verkeersmogelijkheden bestaan. Door deze ontsluitingsmogelijkheden zou er geen belasting op de natuurlijke omgeving zijn. Bovendien zou de infrastructuur op het terrein zelf zeer goed zijn, ook omdat het al voor een deel aanwezig is. Verder zijn er recreatiemogelijkheden in de directe omgeving en op de locatie zelf is ruimte voor een goed voorzieningenaanbod. Daar komt bij dat de grond waarop dit alles gerealiseerd zou moeten worden al beschikbaar was. Als het zover zou komen zou eigenaar Woonzorg Nederland bereid zijn mee te werken aan de verhuur van een tijdelijke huisvesting. Tenslotte was, en is, alleen de maatschappelijke haalbaarheid een struikelblok: hierover vindt dan ook nog volop overleg plaats met de inwoners van Wagenborgen. Toch werd om voorgaand genoemde redenen Wagenborgen als meest geschikte locatie voor de grootschalige huisvesting van de werknemers beschouwd. Nuon koos daarom in augustus 2008 voor de combinatie projectontwikkelaar/bouwonderneming Van der Wiel en hotelketen Van der Valk, die een plan voor de locatie Wagenborgen had ingediend, om de huisvesting in Wagenborgen te realiseren.

Wagenborgen Envilla is onderdeel van een groter project genaamd 'Energy Village'. Dit is een samenwerking tussen de DEAL-gemeenten en provincie Groningen. In totaal komen er de komende jaren 4500 tot 5000 tijdelijke, voornamelijk uit het buitenland afkomstige, werknemers naar deze regio, waar ze aan verschillende projecten zullen werken. 'Energy Village' moet zorgen voor goede huisvesting van de werknemers. De werknemers zullen overigens op verschillende locaties worden gehuisvest. De voorkeur wordt daarbij gegeven aan grote locaties, omdat de sociale veiligheid en recreatieve en medische voorzieningen op deze manier beter te bieden zouden zijn.

De bouw van de centrale in de Eemshaven zal maximaal 2,5 jaar in beslag nemen. Om eventuele verschuivingen in de planning van de werkzaamheden te kunnen opvangen is er echter een bufferperiode ingebouwd. Daardoor is het uitgangspunt dat de tijdelijke huisvesting maximaal vijf jaar zal duren. De bouwwerkzaamheden aan de centrale zijn inmiddels begonnen. De werkzaamheden van FIP starten naar verwachting echter pas op 1

december 2009. Omdat de meeste werknemers die in Wagenborgen komen wonen in dienst zijn bij FIP, en omdat in het begin nog niet veel werknemers nodig zijn, begint de bouw van de tijdelijke huisvesting in Wagenborgen pas in maart 2010. Binnen vijf jaar na aanvang van de bouw moet de tijdelijke huisvesting weer ontruimd en verlaten zijn (zie figuur 2.5). Gedurende de bouw van de centrale in de Eemshaven zullen er maximaal twaalf honderd werknemers in Wagenborgen wonen.

Ondanks dat worden er in totaal 1453 units op het Groot Bronswijk terrein gebouwd. Deze extra units zijn volgens de initiatiefnemers nodig omdat er behoefte is aan rookunits, er units nodig zijn voor technische ruimtes en alle units zijn niet permanent beschikbaar door wisselingen van werknemers en tussentijdse schoonmaakwerkzaamheden. Op het terrein zal verder een breed scala aan voorzieningen voor recreatie en ontspanning aanwezig zijn, zoals sportaccommodaties, verzorging, restaurant en bar, winkel, kapper enzovoort. Bovendien staat in de plannen dat er een buspendeldienst naar de Eemshaven wordt aangeboden: van 07.00 tot 19.00 kunnen de werknemers dagelijks gebruik maken van de bussen.

De hoofdingang van het terrein is aan de oostzijde gesitueerd, dat belast de wegen in het dorp zo min mogelijk. Figuur 2.4 laat zien waar de units komen te staan. De wooneenheden en voorzieningen komen zoals te zien maar op een deel van het terrein, vooral die delen waar eerder gebouwen van de psychiatrische instelling hebben gestaan. Op deze manier blijven volgens de initiatiefnemers ook zoveel mogelijk van de landschappelijke kwaliteiten van het park bewaard, zoals de Engelse landschapstuin met veel oude bomen en lanen, de vijver, het hertenkamp en de begraafplaats. Het is de bedoeling dat de bewoners van Wagenborgen gebruik kunnen blijven maken van het park, bijvoorbeeld om te wandelen of hun hond uit te laten. Om het gedeelte waar de werknemers komen te wonen zal een hekwerk worden geplaatst en bij de ingang moeten gasten voor de werknemers zich registreren. Dit is volgens Van der Wiel/Van der Valk ter waarborging van de veiligheid van de werknemers zelf. Er zal ook een aan- en afwezigheidssysteem gelden en er komt een huisreglement.

Figuur 2.4: Toekomstige invulling Groot Bronswijk-terrein

Bron: Buro Vijn (2009), eigen bewerking

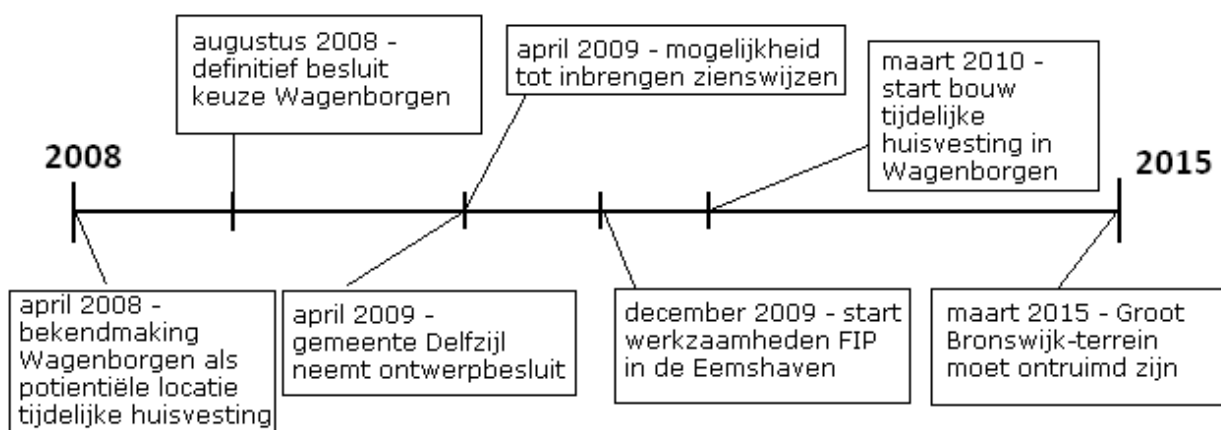
Het gehele project heeft de vorm van een tijdelijke ontheffing, dit betekent dat het een tussentijdse verandering in een bestaand bestemmingsplan is. Deze ontheffingen hebben een

beperkt karakter en volstaan in de praktijk met een formele afhandeling. Omdat de situatie in Wagenborgen door de aard en omvang van het project redelijk uitzonderlijk is heeft het volgens de gemeente Delfzijl echter meer aandacht nodig. Vooral vanwege de impact op het dorp en de omgeving houdt de gemeente zich volgens projectleider Tijdelijke huisvesting Wagenborgen, Rita Rolink, uitvoerig bezig met het project. Na de bekendmaking van de drie eventuele vestigingslocaties voor de werknemers heeft de gemeente contact opgenomen met Stichting Dorpsbelangen Wagenborgen en die contacten zijn daarna volgens mevrouw Rolink verder uitgebreid. De gemeente wil op deze manier een zo groot mogelijk maatschappelijk draagvlak bereiken. De vraag is of dit lukt. Uit een interview met mevrouw Rolink blijkt wel dat de gemeente tot nu toe tevreden is over de communicatie naar de Wagenborgers. Dit komt mede door de oprichting van een werkgroep, bestaande uit bewoners van Wagenborgen, die naar aanleiding van een aantal informatiebijeenkomsten voor de bewoners van het dorp ontstond. Deze werkgroep diende de zorgen van de Wagenborgers door te geven aan gemeente Delfzijl, Nuon en Van der Wiel/Van der Valk. Deze zorgen zouden volgens mevrouw Rolink zijn meegenomen in de plannen en die zijn vervolgens voorgedragen aan de werkgroep. De leden van de werkgroep keurden de plannen goed, op twee leden na. Dezen stapten uit de werkgroep en richtten de 'Werkgroep Groot Bronswijk' op, een protestgroep dus. Een optimaal maatschappelijk draagvlak is dus al niet bereikt door de gemeente.

Nadat in februari 2009 weer een informatiebijeenkomst had plaatsgevonden werd er een klankbordgroep opgericht, ook bestaande uit bewoners van Wagenborgen, maar dit keer met een serieuzer karakter dan de werkgroep. De klankbordgroep voorziet de gemeente van (on)gevraagd advies over de tijdelijke huisvesting. Ook wordt door middel van de klankbordgroep getracht de Wagenborgers te betrekken bij het in goede banen leiden van de huisvesting (gemeente Delfzijl, 2009).

De bewoners van Wagenborgen worden verder vooral op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen rondom het project via infokranten, een initiatief van de gemeente Delfzijl. De krant verschijnt eens in de drie maanden en wordt huis aan huis bezorgd. Deze kranten maken eventuele ontwikkelingen rond het project bekend, en bewoners geven hun mening over de huisvesting. Het is echter de vraag in hoeverre deze kranten de werkelijke meningen van de bewoners weergeeft.

Figuur 2.5 Tijdlijn gebeurtenissen rondom de tijdelijke huisvesting

3 Methodologie

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk biedt informatie over de methodologische aspecten van het onderzoek. Om te beginnen legt §3.2 kort uit wat kwalitatief onderzoek is; de methode die bij dit onderzoek gebruikt is. Vervolgens licht §3.3 de wetenschappelijke methoden die gebruikt zijn om kennis te vergaren en data te verzamelen toe. Ook de onderzoekspopulatie komt aan bod (§3.4). De verzamelde gegevens dienen vervolgens geanalyseerd te worden om tot een conclusie te komen. Daarom neemt §3.5 de methode van analyse onder de loep.

3.2 De kwalitatieve methode

Kwalitatief onderzoek heeft als doel individuele mensen, groepen of situaties te ‘begrijpen’ (Baarda et al., 2005). Persoonlijke ervaringen en meningen kunnen met deze methode goed in kaart worden gebracht, en daarom is de methode uitermate geschikt om de meningsvorming onder de Wagenborgers over Envilla te onderzoeken. Het is bij kwalitatief onderzoek van belang dat een fenomeen zoveel mogelijk binnen de eigen context bestudeerd wordt. Zo ontstaat er een zo sterk mogelijk werkelijkheidsgetrouw beeld. De onderzoeksopzet bij kwalitatief onderzoek staat niet van te voren vast. Dikwijls komt de onderzoeker tijdens het onderzoek onvoorziene interessante invalshoeken tegen. De opzet kan dan altijd nog veranderd worden. Dit is ook voorgevallen tijdens dit onderzoek; zo bleek de gemeente Delfzijl een belangrijkere rol in de meningsvorming van de Wagenborgers te spelen dan verwacht. Ook hield de toekomst van het Groot Bronswijk-terrein veel Wagenborgers bezig, dit was van te voren niet als dermate belangrijk beschouwd. Volgens Baarda et al. (2005) gaat het bij kwalitatief onderzoek vaak om het genereren van ideeën en hypothesen en niet zozeer om het toetsen van ideeën. Dit onderzoek en de interviews zijn dan ook gehouden vanuit de gedachte van *grounded theory*. Dit houdt in dat door de analyse van de patronen, thema’s en overeenkomstige categorieën, die verzameld zijn door middel van veldwerk (in dit geval interviews), theorieën gevormd worden (Babbie, 2007). In dit onderzoek zijn dus eerst interviews afgenomen, aan de hand hiervan is verder geborduurd op theorieën. Deze manier van onderzoek is inductief: vanuit een specifieke situatie, in dit geval Wagenborgen, wordt naar algemene ideeën of theorieën toegewerkt.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van empirisch kwalitatief onderzoek. Empirisch, omdat door waarneming vastgesteld is wat zich in de werkelijkheid afspeelt. Persoonlijke meningen zijn immers lastig te meten wanneer er alleen met cijfers gewerkt wordt. Daarom moet er, anders dan bij puur theoretisch onderzoek, het veld ingegaan worden om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden.

Kwalitatief onderzoek heeft verschillende onderzoeksbenaderingen. Het uitgangspunt van dit onderzoek is fenomenologisch: bij dergelijk onderzoek “staan de waarneming, ervaring en beleving van gebeurtenissen en voorvallen centraal” (Baarda et al., 2005:10). In de fenomenologie wordt dus onderzoek gedaan naar hoe iemand iets beleeft of ervaart. En dit is precies waar dit onderzoek om draait: de gedachten en gevoelens van de inwoners van Wagenborgen over de tijdelijke huisvesting van 1200 buitenlandse werknemers in hun dorp.

3.3 Secundaire literatuur

Secundaire literatuur, informatie die al verzameld is door andere onderzoekers, vormt een context voor de primaire data die in dit onderzoek verzameld wordt. Om te onderzoeken of

er eerder soortgelijke situaties als in Wagenborgen gebeurd zijn is secundaire literatuur bestudeerd. Op deze manier kunnen de meningen, argumenten en het gedrag van de Wagenborgers worden vergeleken met soortgelijke situaties, en kan gekeken worden of de reacties van de bewoners hiermee overeenkomen. Toch gaat dit vergelijken niet zonder problemen, omdat de eigen studie vaak over een ander gebied, andere situatie of andere populatie gaat (Swanborn, 1987). Dat is ook bij dit onderzoek het geval. Er zijn zelfs helemaal geen soortgelijke situaties gevonden; het bijna (tijdelijk) verdubbelen van het inwonertal van een dorp blijkt een zeldzaam fenomeen te zijn, en al helemaal wanneer de nieuwe bewoners voornamelijk mannen zijn. Omdat de vestiging van een asielzoekerscentrum in een dorp nog het meest te vergelijken is met de situatie in Wagenborgen, is ervoor gekozen om bestaande onderzoeken over dergelijke situaties te gebruiken als vergelijkingskader voor Wagenborgen. Wel moet in gedachte worden gehouden dat het in Wagenborgen absoluut niet om een asielzoekerscentrum gaat en dat de situatie daarmee toch beduidend anders is. Toch zijn de geraadpleegde onderzoeken over asielzoekers bruikbaar voor dit onderzoek, mede omdat ze over de meningsvorming vóórdat de centra er zijn gaan. Dat maakt de situatie wel vergelijkbaar met Wagenborgen, omdat ook hier de werknemers nog niet gearriveerd zijn. De meningsvorming over en reacties op de tijdelijke werknemers kunnen daarom redelijk vanuit het asielzoekerscentrumkader begrepen worden.

3.4 Methoden van dataverzameling

De manier van gegevens verzamelen voor het onderzoek moet vanzelfsprekend aansluiten bij kwalitatief onderzoek. Dit betekent dat de dataverzameling zoveel mogelijk levensecht moet zijn en binnen de context plaatsvindt. Dat wil zeggen, de data moet vooral ‘in het veld’ opgedaan worden, in dit geval in Wagenborgen. Directe waarneming is hierbij van uiterst belang, en dat betekent dat de onderzoeker zelf het belangrijkste onderzoeksinstrument is. Dataverzameling bij kwalitatieve analyse heeft een flexibel, open en ongestructureerd karakter (Baarda et al., 2005).

3.4.1 Interviews

Bij veel vormen van kwalitatief onderzoek wordt gebruik gemaakt van interviews als methode van dataverzameling. Ook bij dit onderzoek is dat het geval. Anders dan bij enquêtes, die voornamelijk gehouden worden om generaliserende uitspraken te kunnen doen, worden interviews vaak afgenomen om diepere betekenissen te achterhalen. Het doel van interviews is dan ook niet zoals bij enquêtes representatieve onderzoeksresultaten te geven, maar te begrijpen hoe individuen betekenis geven aan hun leven en hoe ze dit beleven. Hierbij ligt de nadruk op de (achterliggende) processen die de betekenissen en belevingen leiden, in bepaalde sociale contexten (Flowerdew et al., 2005). Dit onderzoek gaat over de meningen en betekenissen van de bewoners van Wagenborgen over de tijdelijke huisvesting van meer dan duizend werknemers in hun dorp, en gezien de beschreven doelen van interviews is dit een uitermate geschikte methode van onderzoek om dit te bestuderen.

De niet vaste en individuele natuur van interviews resulteert in het feit dat ze nooit exact kunnen worden herhaald (Flowerdew & Martin, 2005). Een interview heeft meestal geen vaste vorm, maar verschilt elke keer afhankelijk van de interesses, ervaringen en inzichten van de respondent. Een interview is ook meer een dialoog tussen interviewer en

geïnterviewde dan een ondervraging; het is eigenlijk “a conversation with a purpose” (Eyles, 1988:3). Dit gesprekachtige karakter zorgt er ook voor dat geen enkel interview bij herhaling exact hetzelfde zal zijn; elk interview verloopt anders.

3.4.2 Voor- en nadelen van interviews

Door middel van interviews kunnen geïnterviewden hun eigen (verklaring van) ervaringen geven door hun leven te beschrijven en te verklaren in hun eigen woorden. Het voordeel van dit soort gesprekken is dat onderzoeker en geïnterviewde een veel uitgebreider gesprek en zelfs discussie kunnen voeren over verschillende onderwerpen. Omdat de interviews geen vaste vorm hebben heeft de onderzoeker altijd de mogelijkheid extra vragen stellen. De interviewer kan op elk moment terugkomen op bepaalde vragen als de respondent interessante uitspraken doet. De respondenten zijn op deze manier in staat onderwerpen aan het licht te brengen waar de interviewer in eerste instantie niet aan gedacht had. Zo bleek in veel interviews dat de gemeente een rol speelde in de meningsvorming, iets waar van te voren nauwelijks aan gedacht was. Ook kan de interviewer dieper ingaan op bepaalde onderwerpen, door de vragen die hij had op andere manieren te stellen. (Morse & Richards, 2002).

Een bijkomend voordeel van interviews is dat ze opgenomen kunnen worden. Dat is ook in dit onderzoek gebeurd. Hierdoor kunnen de interviews keer op keer teruggeluisterd worden, en hoort de onderzoeker wellicht dingen die hem eerder niet opgevallen waren. Tevens kunnen de interviews getranscribeerd worden, zodat ze in een tekstanalyseprogramma gebruikt kunnen worden. Ook tijdens het interviewen wordt het gemak van opnemen duidelijk. De onderzoeker hoeft zich namelijk niet te concentreren op het opschrijven van de woorden die de respondent zegt. Op deze manier kan de onderzoeker zich geheel op het gesprek richten en hoeft het interview niet gepauzeerd te worden doordat de onderzoeker nog bezig is met schrijven. De verzamelde informatie is daardoor rijk en vormt een redelijk diep beeld (Flowerdew et al., 2005).

Soms worden interviews bekritiseerd omdat onderzoekers de antwoorden van de respondenten kunnen vervormen of door bepaalde vragen te stellen de respondenten bepaalde antwoorden in de mond te leggen. Interviewers zouden nooit objectief kunnen zijn en interviews zouden daarom geen goede onderzoeksmethode zijn. Anderen beweren echter dat objectiviteit niet bestaat in de sociale wetenschappen. Elk onderzoek wordt gevormd door de ervaringen, doelen en interpretaties van de onderzoeker, die het interview heeft samengesteld (Flowerdew et al., 2005). Flowerdew et al. (2005) halen Stanley & Wise aan, die stellen dat onderzoekers mensen blijven die ook gevoelens en zwakheden hebben. Deze vormen van emoties beïnvloeden hoe de onderzoeker de dingen begrijpt en interpreteert. De mogelijkheid bestaat dan ook dat de onderzoeker dingen op een andere manier interpreteert dan de respondent dit bedoelt.

Een ander nadeel van interviews is dat de mogelijkheid om het interview te herhalen niet bestaat. De tweede keer vindt het interview altijd plaats onder andere omstandigheden, en is de geïnterviewde al op de hoogte van de te stellen vragen. Een tweede interview zal nooit hetzelfde zijn.

3.4.3 Vorm van de interviews

Bij dit onderzoek is gebruik gemaakt van semi-gestructureerde interviews. Dit betekent dat er van te voren door de onderzoeker een lijst met open vragen zijn opgesteld (zie bijlage

1). Bij de onderzoeker is bij deze methode meestal al het nodige bekend over het onderwerp en vaak weet hij al wat hij wil weten van de respondenten. Zodoende kan hij de vragen van tevoren opstellen. De interviewvragen van dit onderzoek zijn in eerste instantie gebaseerd op informatie uit mediaberichten, op een informeel gesprek met twee bewoners van Wagenborgen over de situatie in het dorp, op een gesprek met een medewerker van Buro Vijn, die de Ruimtelijke Onderbouwing voor Wagenborgen Envilla gemaakt heeft en op een gesprek met Rita Rolink, projectleider van de tijdelijke huisvesting en werkzaam bij gemeente Delfzijl. Toch weet de onderzoeker in de meeste gevallen niet álles over wat er gaande is. Tijdens een interview kunnen er ongeplande, maar interessante en relevante onderwerpen naar voren komen. Doordat de onderzoeker een semi-gestructureerd interview heeft opgesteld is dat echter geen obstakel. In eerste instantie stelt hij namelijk aan elke respondent dezelfde vragen, al dan niet in dezelfde volgorde. Maar als er tijdens een interview interessante uitspraken worden gedaan door de respondent, kan hij door de structuur van zijn interview daar altijd op inhaken. Op deze manier krijgt de onderzoeker een completer beeld van de situatie en de kwesties die er gaande zijn (Morse et al., 2002).

De interviews zijn alle bij de respondenten thuis gehouden. Het spreken van mensen in hun eigen omgeving heeft als voordeel dat ze zich beter op hun gemak voelen en er daardoor vaak een gemakkelijker gesprek plaats kan vinden. Een bijkomend voordeel is dat de onderzoeker meer over de respondent te weten komt door deze te zien in zijn eigen omgeving (Flowerdew et al., 2005). Op één na zijn alle interviews, in overleg met de respondenten, opgenomen met een voice-recorder.

3.4.4 Mediaberichten

De berichtgeving in de media speelt vaak een rol in de meningsvorming over een bepaald fenomeen. Daarom is voor dit onderzoek ook de berichtgeving over de huisvesting van de werknemers in Wagenborgen bijgehouden. In totaal zijn er 24 mediaberichten over het project verzameld. Dit waren alle berichten die tot 11 augustus 2009 gepubliceerd zijn. Nadat in LexisNexis, een newsportal met Nederlandse en buitenlandse kranten en andere journalistieke nieuwsbronnen, trefwoorden als ‘Wagenborgen’, ‘Wagenborgen Envilla’, ‘Wagenborgen arbeiders’, ‘Wagenborgen huisvesting’, ‘Wagenborgen Groot Bronswijk’, enzovoort, waren ingevoerd werden de betreffende artikelen gevonden. Al snel werd duidelijk dat het Dagblad van het Noorden het meest publiceerde over het project: 20 artikelen kwamen van deze krant. Verder publiceerden de Leeuwarder Courant en de Volkskrant elk nog een bericht. De twee overige bronnen zijn de infokranten die de gemeente Delfzijl uitbracht onder andere om de bewoners van Wagenborgen voor te lichten over Envilla.

3.5 Respondenten

In deze paragraaf staan de respondenten van het onderzoek centraal. Allereerst komt de manier van benaderen van de respondenten aan bod, waarbij ook de voor- en nadelen van de benaderingswijze besproken worden. Daarna wordt ingegaan op de karakteristieken van de respondenten en op de vraag of aan de hand van de respondenten het onderzoek als representatief kan worden beschouwd. Ook ethische kwesties worden hierbij aangestipt.

3.5.1 Benaderen van de respondenten

De respondenten van het onderzoek zijn op verschillende manieren benaderd. Met name de methode die Flowerdew et al. (2005) 'snowballing' noemen is hiervoor gebruikt. Hierbij wordt het ene contact gebruikt om andere contacten te leggen, en die contacten helpen dan weer met nog meer mensen in contact te komen. In het geval van dit onderzoek waren er meerdere eerste contacten; dit waren voornamelijk leden van de klankbordgroep die opgezet is door de gemeente Delfzijl. Door deze mensen thuis op te bellen zijn de interviews geregeld. Het gevaar bij snowballing bestaat dat de onderzoeker vooral doorverwezen wordt naar gelijkdenkende mensen. Door mensen van de klankbordgroep te benaderen is getracht dit zoveel mogelijk te vermijden, omdat hierin mensen deelnemen met verschillende meningen en belangen. Deze verwezen daardoor ook elk weer door naar mensen met verschillende visies. Op deze manier is geprobeerd een redelijk werkelijkheidsgetrouw beeld van de situatie in Wagenborgen te vormen. Een voordeel van deze methode is ook dat het makkelijker is het vertrouwen van de Wagenborgers te winnen, doordat de onderzoeker naar hun verwezen is door iemand die ze kennen en vertrouwen.

Naast 'snowballing' is ook getracht respondenten te vinden door simpelweg bij de bewoners van Wagenborgen aan te bellen. Dit is een lastige strategie, omdat mensen zich snel geïntimideerd kunnen voelen door een vreemdeling op hun stoep. Ook kan het zijn dat men ergens mee bezig is en daar niet bij gestoord wil worden. Een interview doen komt dan gewoonweg niet van pas. Door de plotselinge aard van deze methode zijn mensen dus sneller geneigd een interview te weigeren, wat ook gemerkt werd. Van ongeveer dertig mensen die spontaan aangesproken werden waren 17 bereid een interview te doen.

Uiteindelijk zijn er 32 respondenten gevonden. Zes mensen van de klankbordgroep zijn geïnterviewd, negen mensen zijn door 'snowballing' benaderd en de resterende 17 zijn dus spontaan aangesproken.

3.5.2 De respondenten

De onderzoekspopulatie bestaat uit alle inwoners van Wagenborgen. Het onderzoek gaat immers over de meningsvorming van de bewoners van het dorp. Om een zo realistisch mogelijk beeld te creëren is zoveel mogelijk geprobeerd mensen van verschillende leeftijden en met verschillende achtergronden te interviewen. Toch lukt dit niet altijd. Er zijn ook altijd mensen die niet willen meewerken in een onderzoek. Dit brengt de generaliseerbaarheid van het onderzoek in gevaar, want het betekent dat de uitkomsten van het onderzoek niet generaliseerbaar zijn naar de gehele onderzoekspopulatie (de bewoners van Wagenborgen). Dit bevestigt Babbie (2007) ook door te zeggen dat het wetenschappelijke doel bedreigd wordt als respondenten alleen die mensen zijn die bereid zijn te participeren in onderzoek. Dit zijn volgens hem vaak mensen met bepaalde algemene persoonlijke kenmerken, en deze zullen vaak ook een andere mening hebben dan mensen die niet mee willen werken. De resultaten van het onderzoek zijn daardoor wellicht niet generaliseerbaar naar alle mensen. Alleen als een aanzienlijk deel van de populatie wel deel neemt aan het onderzoek en niemand weigert zijn de resultaten generaliseerbaar. Ook tijdens dit onderzoek weigerden ongeveer acht mensen een interview te geven. Daar komt bij dat er maar 32 van de 1100 volwassen Wagenborgers geïnterviewd zijn, dit is ongeveer 2,9 procent van het totaal. Het risico bestaat dus dat er geen werkelijkheidsgetrouwe onderzoeksresultaten worden behaald.

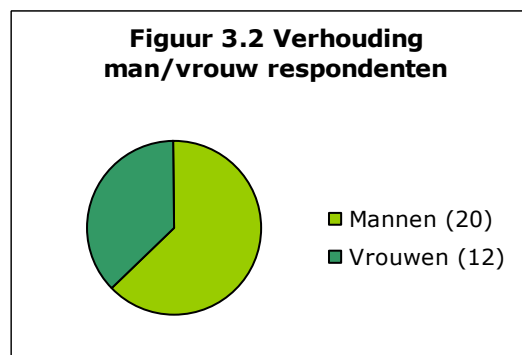
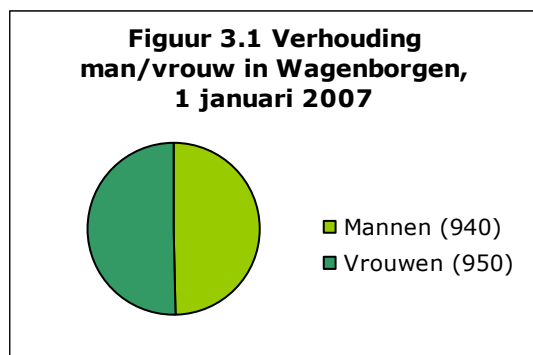
Tabel 3.1 laat de bevolkingsverhoudingen van Wagenborgen en de van de respondenten van dit onderzoek zien. Omdat het CBS haar data in de categorieën zoals weergegeven in tabel 3.1 heeft opgedeeld zijn ook de leeftijden en de daarbij horende aantallen respondenten volgens deze categorieën opgedeeld. In dat geval is namelijk de beste vergelijking te maken. De jongste geïnterviewde is overigens 21 jaar, de oudste 71.

Tabel 3.1 Bevolkingsverhouding Wagenborgen en bevolkingsverhouding respondenten

Leeftijdscategorie	Aantal bewoners Wagenborgen op 1 januari 2006	Aantal respondenten	Percentage bewoners Wagenborgen op 1 januari 2006	Percentage respondenten
0-20	376	0	22	0
20-45	534	15	31	47
45-65	486	15	28	47
65+	327	2	19	6
Totaal	1723	32	100	100

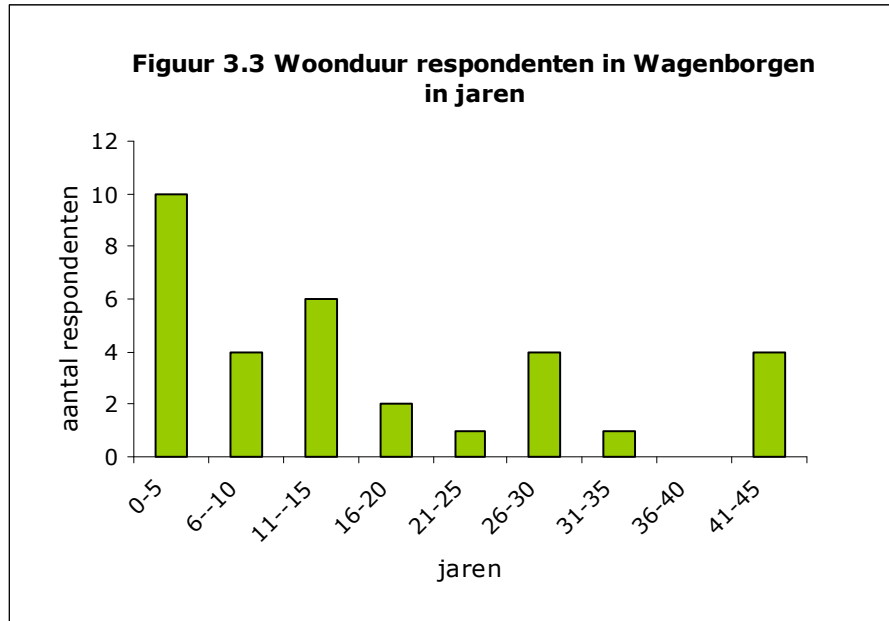
Bron: CBS Statline, 2009

Aan de hand van tabel 3.1 kan geconcludeerd worden dat de afspiegeling van respondenten niet representatief is. De percentages van het aantal respondenten zijn namelijk lang niet gelijk verdeeld over de leeftijdscategorieën. Een probleem hoeft dit volgens Flowerdew et al. (2005) echter niet te zijn. Zij merken namelijk op dat representatief zijn niet het doel van een interview is. Het gaat er juist om te begrijpen hoe individuen hun leven en bepaalde gebeurtenissen beleven en hier betekenis aangeven. Het selecteren van een illustratieve groep respondenten voor een interview is dan ook belangrijker dan het vinden van een representatieve selectie van een onderzoekspopulatie. De keuze wie te interviewen is daarom een beslissing om goed over na te denken. Ook het moment van dataverzameling is hierbij van belang. Omdat de interviews in Wagenborgen overdag zijn afgenomen bestaat het risico dat de geïnterviewde groep niet een goede afspiegeling is van de Wagenborgers. Veel mensen werken immers overdag en daardoor zijn er vrij veel oudere mensen geïnterviewd. Een groot deel van de interviews is echter in de vakantieperiode opgenomen, zodat er toch nog een aardig aandeel jongere mensen geïnterviewd zijn. De interviewer weet van de voren natuurlijk niet of een man of een vrouw de deur zal open doen, hierdoor is ook de verhouding tussen mannen en vrouwen niet helemaal gelijk (zie figuur 3.1 en 3.2).

Bron: CBS Statline, 2009

Tenslotte is de respondenten gevraagd hoelang ze in Wagenborgen wonen. Figuur 3.4 laat de antwoorden op deze vraag zien. Enkele respondenten woonden al hun hele leven in Wagenborgen (3), maar de grootste groep respondenten (14) woonde maximaal tien jaar in het dorp. §7.2.1 gaat dieper in op de woontuur van de respondenten.

Bij het uitvoeren van een onderzoek moet altijd rekening gehouden worden met ethische kwesties. Vooraf moet de onderzoeker afspraken maken met de respondent over wat hij wel en niet mag doen met de verkregen informatie van de respondent. Volgens Baarda et al. (2005:32) is een onderzoek ethisch verantwoord als “de respondent vrijwillig meewerkt; er geen valse voorstelling van zaken wordt gegeven; de gegevens anoniem worden verwerkt; en de uitkomsten geen nadelig effect voor de respondenten hebben”. Het onderzoek is volgens deze vier voorwaarden verlopen, hoewel over de uitkomst en daarmee de effecten voor de respondenten van het onderzoek natuurlijk nog niets gezegd kan worden. Omdat alle verzamelde data anoniem is kan echter niemand persoonlijk op iets aangesproken worden.

3.6 Methoden van data-analyse

Het data analyseren begint als alle interviews afgerond zijn. Data-analyse heeft als doel patronen te vinden in de gedane interviews en na te gaan of eventuele verwachtingen aan de hand van theorie en secundaire literatuur rijmen met wat werkelijk geobserveerd is (Babbie, 2007). Na het afronden van de interviews dienen de interviews te worden overgezet in leesbare vorm. Dit betekent dus dat alle interviews getranscribeerd zijn. De meeste interviews zijn binnen enkele dagen na afname getranscribeerd, zodat de omstandigheden van de gesprekken nog vers in het geheugen zaten. Volgens Baarda et al. (2005:305) loopt de onderzoeker anders ook het risico om details te vergeten, waardoor de kans op subjectiviteit en dus vertekening vergroot. Ook aantekeningen die bij het interview gemaakt zijn worden aan het eind van elk interview genoteerd.

Vervolgens is er een tekstanalyseprogramma gebruikt om niet alleen de interviews maar ook de mediaberichten te analyseren. Het uitgangspunt van een dergelijk programma is

simpel: de onderzoeker kan stukken tekst knippen en plakken, en vervolgens kunnen de stukken tekst gecodeerd en van aantekeningen voorzien worden. De programma's sorteren de informatie, waardoor informatie over een bepaald onderwerp dat met een speciale code gelabeld is snel teruggevonden kan worden in de teksten (Flowerdew et al., 2005). Voor dit onderzoek is het programma Maxqda gebruikt. De website beschrijft het programma als volgt: "Maxqda supports all individuals performing qualitative data analysis and helps to systematically evaluate and interpret texts. It is also a powerful tool for developing theories and testing the theoretical conclusions of the analysis" (Maxqda, 2007).

Allereerst is Maxqda gebruikt om de mediaberichten en infokranten te analyseren. Hieruit moest blijken op wat voor manier de media en de gemeente Delfzijl bericht geven over de tijdelijke huisvesting en welke aspecten naar voren komen. Er is daarom vooral gecodeerd op positieve en negatieve berichten. Verder is gekeken naar welke meningen van Wagenborgers naar voren kwam, de gevolgen voor Wagenborgen en de rol van de gemeente in het project.

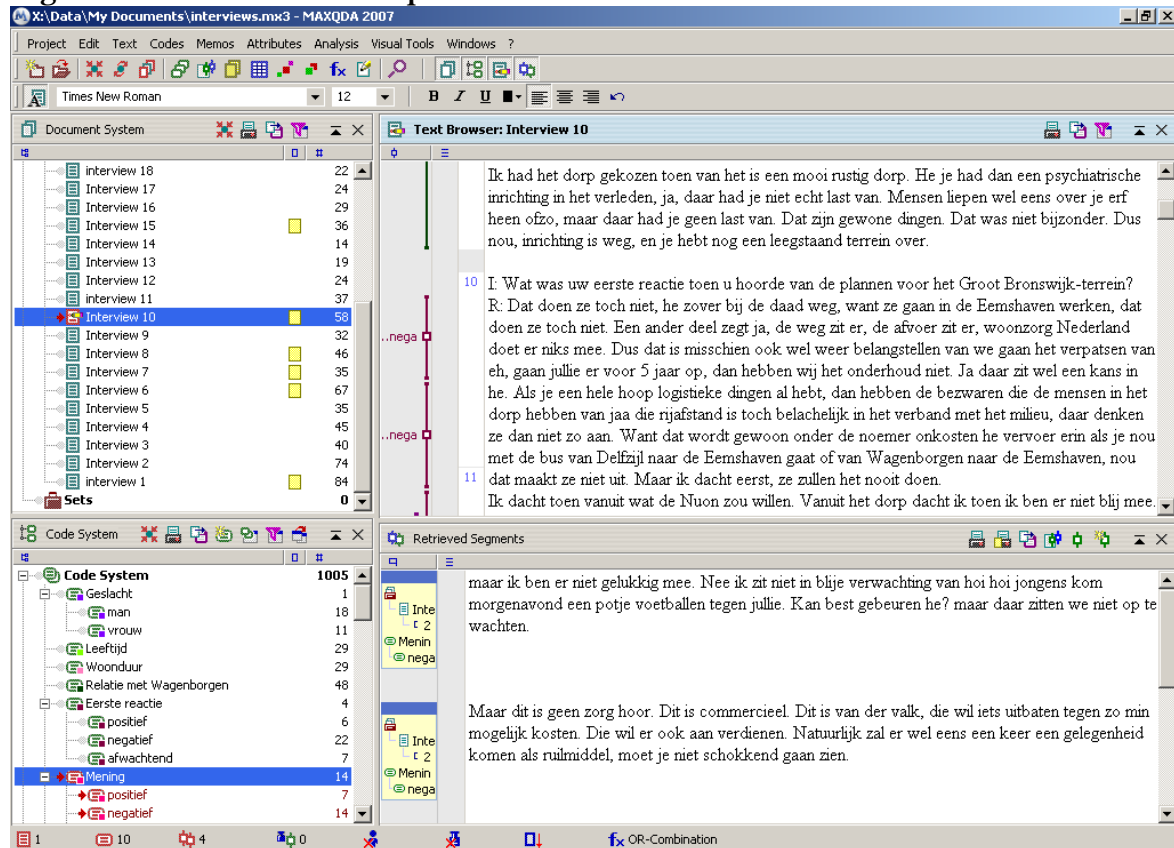
Vervolgens zijn alle afgenomen interviews met behulp van Maxqda gecodeerd en geanalyseerd. Er zijn verschillende codes gebruikt om een beeld te krijgen van de houding en meningen van de respondenten over bepaalde aspecten rondom de tijdelijke huisvesting. Als een respondent bijvoorbeeld vertelde dat hij het aantal mannen teveel van het goede vond werd dit stuk tekst gelinkt aan de code 'mannen'. Zo zijn er 19 codes gebruikt, waar ook weer subcodes bij hoorden, 55 in totaal. Enkele van die 55 subcodes zijn ook nog weer onderverdeeld in subcodes. De hoofdcodes waren als volgt benoemd: 'geslacht', 'leeftijd', 'woonduur', 'relatie met Wagenborgen', 'eerste reactie', 'mening', 'vorming meningen', 'communicatie meningen', 'argumenten', 'mannen', 'sense of place', 'uitspraken over medebewoners', 'acties bewoners', 'rol gemeente', 'Van der Wiel/Van der Valk', 'vertrouwen', 'verwachtingen', 'voorlichting' en 'overige'. Telkens wanneer een stuk tekst over een van deze codes ging werd deze gelinkt aan de code of subcode. Soms ging een stuk tekst over meerdere zaken, bijvoorbeeld over het feit dat er mannen kwamen en welke verwachtingen de respondent daarbij had. In dat geval werd het stuk tekst aan twee codes gelinkt: 'mannen' en 'verwachtingen'.

De meeste codes zijn vóór het analyseren vastgesteld. Tijdens het analyseren werd er echter af en toe op uitspraken gestuit die niet echt bij een bepaalde code thuishoorden. In dat geval werd er nog een code bijgevoegd. Dit heet open coderen (Baarda et al., 2005). Omdat dit soms pas bij het elfde interview gebeurde en de tien interviews daarvoor dus niet geanalyseerd waren op de code die pas bij het elfde interview was geïntroduceerd zijn niet alle interviews naar dezelfde maatstaven geanalyseerd. Hier is echter wel rekening mee gehouden bij het trekken van resultaten uit de geanalyseerde interviews: enkele codes zijn daarbij samengevoegd. Bij de code 'meningen' bestond bijvoorbeeld eerst een subcode 'beïnvloeding'. Maar gaandeweg werd ook bij de code 'communicatie meningen' een subcode 'beïnvloeding' ingevoegd. Uiteindelijk gingen beide codes over precies hetzelfde en zijn de twee samengevoegd. De vraag is altijd hoe geldig een coderingssysteem is; geldt deze alleen voor de interviews die gedaan zijn of zijn dezelfde codes te gebruiken bij andere interviews met nieuwe personen? De beste manier om dit te testen is de interviews die er nog liggen te coderen met de al bestaande codes. De meeste codes komen namelijk al bij de eerste 10 tot 15 % van de interviews tot stand. Als de rest van de interviews ook met deze codes gelabeld kunnen worden is aan te nemen dat het coderingssysteem geldig is (Baarda et al., 2005). Zoals al gezegd zijn tijdens dit onderzoek later nog codes aan het coderingssysteem

toegevoegd, dit gebeurde echter ook voornamelijk bij de eerste interviews, en daarom kan aangenomen worden dat dit coderingssysteem wel geldig is.

Op figuur 3.4 is op een screenshot van Maxqda te zien hoe er te werk is gegaan.

Figuur 3.4 Printscreen Maxqda

Bron: Maxqda (2007)

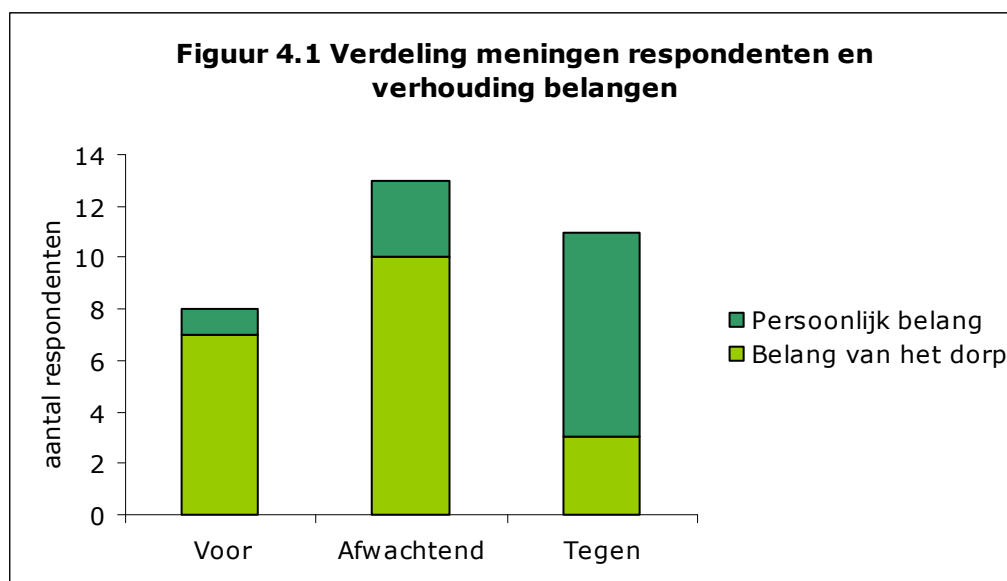
Behalve de codes zijn er ook aparte memo's aan enkele interviews toegevoegd. Deze bevatten aanvullende relevante informatie, zoals dat de interviewomgeving rumoerig was waardoor niet alles verstaan kon worden, of informatie over de respondent, bijvoorbeeld dat hij of zij deel neemt in Werkgroep Groot Bronswijk of in de klankbordgroep. Ook opmerkingen die na het interview nog gemaakt zijn staan in de memo's.

4 De meningen van de Wagenborgers

4.1 Verdeling van de meningen

Dit hoofdstuk geeft een kort overzicht van de verdeling van de meningen van de respondenten. Het biedt een basis voor de volgende hoofdstukken. §6.2.1 en §6.2.2 zullen overigens nog uitgebreider ingaan op de verdeling van de meningen, namelijk door naar een verband van de woonduur met de mening en de binding met het dorp en de mening te kijken. Maar nu eerst de verdelingen van de meningen zelf.

Zoals te zien op figuur 4.1 zijn de meningen redelijk gelijk verdeeld, maar bestaan er wel grotere verschillen tussen uit wiens belang de respondenten denken. Een Chi-kwadraattoets kan aantonen of er een verband bestaat tussen de mening en het belang van de respondenten. De uitkomst van de Chi-kwadraattoets is 9,11036 ($p < 0.05$). Het aantal vrijheidsgraden is 2, en de daarbij horende kritische waarde 5.99. De Chi-kwadraat is groter dan de kritische waarde, wat betekent dat er een samenhang is tussen de variabelen. Het is daarom aannemelijk dat voorstanders en afwachtende respondenten voornamelijk uit belang van het dorp denken, en tegenstanders uit eigenbelang. Met de Cramer's V-toets, die voortbouwd op de Chi-kwadraat, is aan te tonen hoe sterk een verband is. Als $V=0$ is er sprake van een zwak verband, $V=1$ is sterk (Field, 2005). In dit geval is V 0,7545. Dit duidt op een redelijk sterk verband tussen de mening en de verhouding van de belangen van de respondenten.

De meeste respondenten (13) lijken zich niet erg druk maken over de tijdelijke huisvesting. Deze bewoners voorzien geen grote gevolgen voor Wagenborgers en leggen zich daarom bij de situatie neer: „ik denk dat het niet zoveel betekent voor het dorp, laat ze maar komen, we zien het wel.” Dit werd ook gemerkt tijdens het werven van mensen voor interviews. Ongeveer acht bewoners hadden namelijk geen belangstelling bij het geven van een interview, omdat ze naar eigen zeggen toch geen mening over de huisvesting hadden en zich er niet zoveel zorgen over maakten. Dit aantal weigeringen van interviews en het feit dat veel respondenten een afwachtende mening hebben wijst er wellicht op dat deze houding representatief is voor het hele dorp. Een enkele afwachtende respondent hoopt dat hij op het

terrein kan blijven wandelen met zijn hond, maar het grootste deel van deze groep denkt uit belang van Wagenborgen en niet uit zichzelf.

Elf respondenten zijn tegen de komst van de werknemers. Ze geven aan dat ze niet zitten te wachten op een grote groep onbekende bewoners in hun dorp. Wagenborgen heeft volgens hen niets aan de tijdelijke bewoners: *“volgens mij heb je niet veel voordelen als dorp. Die mensen krijgen hun eigen voorzieningen, voor Wagenborgen valt er niets te halen”*, en daarom zien ze geen heil in de huisvesting. Toch denken de meeste tegenstanders uit belang van zichzelf. Ze verwachten dat Wagenborgen gaat veranderen en voorzien als gevolg hiervan persoonlijke nadelen voor zichzelf. Ze zijn bijvoorbeeld bang dat hun rustige woonomgeving te verliezen.

De resterende acht respondenten zijn positief. Zij hopen op economische voorspoed voor Wagenborgen en verheugen zich op het feit dat er weer bedrijvigheid op het Groot Bronswijk-terrein zal zijn: *„ik ben wel vrij positief. En vooral omdat er dan in ieder geval wat met het park gedaan wordt”*. Een andere respondent vindt simpelweg dat *“een beetje leven in de brouwerij ook niet verkeert is”*. Het grootste deel van de positieve respondenten denkt dan ook uit belang van het dorp. Er zijn echter ook enkele respondenten die voordelen voor zichzelf zien: *„ik zie gewoon kansen. Straks komen al die werknemers hier, dan kan ik misschien ook een baan krijgen.”*

5 De eerste reactie op de tijdelijke huisvesting

5.1 Eerste reactie

De meeste respondenten (25), ongeacht voor- of tegenstanders, reageerden verontwaardigd nadat ze te horen kregen wat hun dorp (op dat moment nog misschien) te wachten stond: *“je wordt als dorp een beetje overdonderd”*. Dit kwam in veel gevallen door geen of onduidelijke informatie: *“mijn eerste reactie was ‘ho ho! Wacht even, wat is dit?! Wij zijn daar nooit over geïnformeerd geweest!’* Andere respondenten schrokken van de hoeveelheid mannen of vonden het zonde van het Groot Bronswijk-terrein. Hubbard (2004a,b) deed onderzoek naar de vestiging van een asielzoekerscentrum in de Engelse plaatsen Newton en Bicester. Hij richtte zich op de (negatieve) meningen en argumenten die lokale bewoners over hun toekomstige ‘dorpsgenoten’ vormden. Een van zijn conclusies was dat mensen geneigd zijn een grote groep onbekende buitenlanders met achterdocht te begroeten. De reacties van de Wagenborgers zijn dus niet onredelijk te noemen.

Er waren maar vijf bewoners die vanaf het begin af aan positief waren, de meest positieve eerste reactie was *„hoi, hoi, ho!”* Opmerkelijk is dat veel van deze positieve respondenten gelijk aan het park dachten. Ze geven zelfs aan dat de voornaamste reden van hun directe positieve houding was dat er weer wat zou gaan gebeuren op het terrein. Een bewoner zegt daarover bijvoorbeeld het volgende: *„eigenlijk was mijn eerste reactie van eindelijk gaat er wat gebeuren met het terrein. Het terrein heeft al een aantal jaren braak gelegen en een stukje onderhoud misten we.”* Tenslotte maakten een paar bewoners (drie) zich vanaf het begin aan niet druk over het project: *„ik wacht wel even af. Ik ga me niet van te voren druk maken over iets wat ik niet kan overzien.”*

De bewoners van Wagenborgen hebben dus geen eenduidige reactie op de tijdelijke huisvesting. Deze verschillende visies en meningen van de bewoners komen onder andere tot stand doordat er verschillende representaties over de verschillende aspecten van de

tijdelijke huisvesting bestaan. Hall (1997:45) omschrijft een representatie als volgt: “representation means using language to say something meaningful about, or to represent, the world meaningfully, to other people”. Een representatie brengt een betekenis of mening over, in dit geval over de huisvesting van de werknemers. Daardoor beïnvloeden representaties de manier waarop gedacht wordt over de tijdelijke huisvesting (Holloway & Hubbard, 2001). §6.3 en §6.4 maken duidelijk hoe mediaberichten en publieke voorlichting deze beïnvloeding bewerkstelligen.

Zoals al blijkt uit de verschillende reacties van de Wagenborgers op de huisvesting bestaan er altijd verschillende representaties over een fenomeen. Toch is er vaak één representatie die de overhand heeft en die de meeste mensen als ‘normaal’ beschouwen. Een fenomeen kan echter op verschillende manieren benaderd worden en daardoor geeft een representatie altijd een eenzijdig beeld van de werkelijkheid. Zodoende kan er altijd getwist worden over representaties. Representaties zijn belangrijk voor de manier waarop mensen zich gedragen en denken in het dagelijks leven, volgens Rose (2007) geven ze hier namelijk structuur aan. Daardoor zijn de representaties waaraan de Wagenborgers blootgesteld worden ook belangrijk voor hun denken over de tijdelijke huisvesting. §6.3 gaat hier dieper op in.

Representaties van mensen en plaatsen zijn altijd gebonden in discoursen. Discoursen vormen de contouren van de vanzelfsprekende wereld: ze naturaliseren en veralgemenen een bepaald beeld van de wereld. Holloway et al. (2001) halen Foucault aan, die het begrip discours introduceerde. Hij hield zich bezig met de productie van kennis door wat hij noemde discours. Hij stelt dat er geen ware kennis in absolute zin bestaat. Er is geen waarheid die overal en altijd geldt, die nooit verandert. Kennis is altijd een kind van zijn tijd en is gesitueerd in een bepaalde context. In plaats van absolute kennis bestaan er ‘regimes of truth’: wanneer iedereen gelooft dat iets zo is, ook al is het niet waar, heeft dit echte consequenties voor denken en gedrag en zal dit worden aangenomen als ‘waar’. Deze ‘waarheid’ is dus gebonden aan bepaalde tijden en plaatsen. Discours duidt op deze manier een algemene manier van praten en denken over de wereld aan, door een bepaalde groep mensen. Het schrijft voor wat wel en wat niet gehoord is. Daardoor geeft discours bepaalde richtlijnen voor denken en handelen. Discoursen zijn daarmee heel machtig: door de controle van discours zijn machtige groepen in de samenleving niet alleen in staat te bepalen *wat* mensen weten, maar ook *hoe* mensen weten (Hall, 1995).

Ook de manier waarop de bewoners van Wagenborgers over de tijdelijke huisvesting denken komt voort uit discours. Algemene gedachtes over buitenlanders, werknemers, mannen, enzovoort, zijn gebonden in tijd en plaats. Hoewel de Wagenborgers hun eigen ideeën over de huisvesting zullen creëren, zijn deze ideeën niet vrij. Ze zijn altijd gebonden aan bepaalde discoursen. In de huidige globaliserende wereld bestaan bijvoorbeeld andere gedachtes, die als ‘waar’ worden aangenomen, dan vijftig jaar geleden.

De volgende paragrafen gaan verder in op de eerste reacties van de respondenten. Ze geven weer aan welke verschillende representaties de Wagenborgers blootgesteld zijn en hoe discours hierbij een rol speelt.

5.2 Eerste reactie: stereotypen

Maio et al. (1994) en Hubbard (2004a,b) constateren dat de eerste reactie van lokale bewoners op onbekende immigranten voornamelijk ontstaat vanuit stereotypebeelden. Stereotypen zijn bepaalde vormen van representaties. Ze doen lijken dat bepaalde (groepen)

mensen maar een paar, simpele karakteristieken hebben (Hall, 1997). Stereotypen ontstaan doordat mensen betekenis proberen te geven aan dingen. Dit doen ze door het te plaatsen in bredere categorieën. Vaak weten we namelijk maar weinig van deze mensen, maar toch willen we een betekenis aan hen geven. Dit doen we door ze te rekenen als lid van verschillende groepen afhankelijk van hun geslacht, leeftijd, nationaliteit, seksuele voorkeur, enzovoort. Zo 'ordenen' we mensen dus op basis van hun persoonlijke kenmerken. Het beeld dat we vormen van bepaalde (groepen) mensen komt voort uit de informatie die we hebben over die mensen. Deze hoeveelheid informatie is vaak niet erg groot, waardoor de mensen maar een paar eigenschappen opgelegd krijgen. Zo ontstaan er verschillende stereotypen over bepaalde groepen mensen.

We beschouwen de karakteristieken op basis waarvan we mensen bij een bepaalde categorie indelen als natuurlijk, en omdat er vaak weinig tot geen contact is met de andere groep mensen worden de stereotypen niet uitgedaagd en ontkracht, en blijven deze bestaan. De massamedia speelt hier een grote rol in; die produceren en bevestigen stereotypen (Hall, 1997). Doordat de massamedia ze blijven herhalen zijn de stereotypen dominant in de populaire cultuur en wanneer er weinig kennis bestaat over een bepaald fenomeen vormen veel mensen hun mening op basis van de bestaande stereotypen over dat fenomeen. §6.3 gaat verder in op de rol van de media bij het produceren van representaties.

Hubbard (2004a,b) zocht in zijn onderzoek verklaringen voor lokale protesten tegen de vestiging van een asielzoekerscentrum onder andere vanuit de context van het NIMBY-syndroom, dat vaak gebaseerd is op stereotypen. NIMBY-protesten zijn lokaal georganiseerde campagnes tegen ongewenst lokaal landgebruik, zoals een industriële installatie of nieuwe bebouwing, maar ook tegen mensen. §5.2.1 gaat hier verder op in.

Voor verdere verklaringen van de reacties van de Wagenborgers, die ook voornamelijk ontstaan door stereotypen en die ook in onderzoeken van Hubbard (2004a,b) worden teruggezien, wordt een beroep gedaan op David Sibley's 'geographies of exclusion'. Door (negatieve) stereotypen hebben mensen soms de neiging om hun 'eigen' ruimte te beschermen tegen de onbekende mensen. Dit komt aan bod in §5.2.2. Door het feit dat er voornamelijk mannen in Wagenborgen komen wonen, kunnen bewoners ook hun reacties baseren op stereotypebeelden van mannen. Dit laat §5.2.3 zien.

5.2.1 NIMBY

Twaalf respondenten laten NIMBY-reacties over de tijdelijke huisvesting horen. Dit zijn vooral mensen die dichtbij het Groot Bronswijk-terrein wonen. Zij krijgen het meest met de tijdelijke huisvesting te maken, dat juist zij NIMBY-reacties hebben is dan ook niet zo vreemd. Twee respondenten die nog maar enkele jaren in Wagenborgen en ook dichtbij het Groot Bronswijk-terrein wonen geven bijvoorbeeld aan dat ze anders nooit hun huis gekocht hadden: *"als ik het van te voren had geweten dan was ik aan de andere kant van het dorp gaan wonen."* Deze bewoners lijken vooral tegen te zijn omdat ze bang zijn dat hun eigen persoonlijke leefomgeving bedreigd wordt. Dit is precies wat NIMBY suggereert. Één respondent geeft zelfs letterlijk toe dat hij in termen van NIMBY denkt: *"je eerste reactie is gewoon waarom moet dat bij mij in de achtertuin?"*

Verder wordt vooral de afstand van Wagenborgen tot de Eemshaven (dit is ongeveer 30 km) aangehaald: *"en wat ik ook heel vreemd vond, die mannen gaan werken in de Eemshaven, waarom zetten ze daar dan die keten niet neer?"*

Hubbard (2004 a,b) constateerde in zijn studie dat de lokale bewoners het gevoel hadden dat er onvoldoende was nagedacht over de effecten die de nieuwe accommodatie zou hebben op hun kleine, rurale gemeenschap. Een rurale plek zou niet geschikt zijn voor de huisvesting van zoveel buitenlanders, de stad had veel meer te bieden voor 'Anderen' (zie §5.2.2), die waren daar immers al in grote getale. Doordat er meer soortgenoten in de stad zijn zouden de immigranten volgens de dorpsbewoners makkelijker integreren. Met deze protesten probeerden de bewoners hun 'probleem' naar een andere plek te schuiven. Zulke NIMBY-protesten kunnen volgens Hubbard (2004a,b) gezien worden als pogingen de grenzen van de gemeenschap te bewaken tegen de 'dreiging' van de asielzoekers, een dreiging die voortkomt uit stereotypen over asielzoekers en buitenlanders. Ook sommige respondenten zijn van mening dat Wagenborgen geen geschikte plek is voor de werknemers en dat zij op een andere plek beter af zijn: *“mensen in die getale in een dorp waar niks te doen is qua evenementen of vertier vind ik een slechte zaak. Ze moeten ergens naar toe waar wel vertier en lawaai is. Dit verpest de leefbaarheid in het dorp.”*

5.2.2 'Othering'

Sommige gedachten over NIMBY en over het bewaken van de eigen grenzen beschreven in de vorige paragraaf komen voort uit een 'Othering-mechanisme'. David Sibley (1995) gaf hier met zijn 'geographies of exclusion' veel nieuwe inzichten over. Hij begint met de opmerking dat mensen altijd bepaalde gevoelens aan plaatsen relateren, bijvoorbeeld omdat ze zichzelf met een plaats identificeren en zich vertrouwd en veilig voelen in een plaats. Vervolgens constateert Sibley (1995) dat de grenzen van deze plaats niet gesloten zijn en er constant invloeden van buitenaf binnenkomen. Omdat ze er niet bekend mee zijn kunnen deze vreemde invloeden een bedreigend, angstig en xenofobisch gevoel bij mensen opwekken. Vanuit deze gedachten creëren mensen een Zelf en een Ander: groepen met concurrerende en conflicterende waarden gaan elkaar als 'anders' zien, en niet behorende tot elkaars gemeenschap (Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007). Leden van een groep trekken daarom grenzen tussen degenen met wie zij zich wel en niet verbonden voelen. Deze grenzen worden onder andere gemaakt door mensen bij bepaalde categorieën in te delen, en ze dus te stereotyperen, bijvoorbeeld op basis van gender, leeftijd, ras, etniciteit of rijkdom (Oakes et al., 2008). Zo proberen mensen hun lichaam, thuis en buurt te beschermen in reactie op de komst van laag gewaardeerde Anderen, die de grenzen van de individuele en collectieve identiteit lijken te bedreigen. De viering van de Zelf is daardoor onlosmakelijk verbonden met de onderwerping van de Ander (Hubbard, 2004b).

Ook Hubbard (2004a,b) zag in zijn studies dat bewoners Othering-mechanismes in werking zetten. Niemand kende namelijk de achtergronden van de asielzoekers die in het dorp zouden komen, en dit leverde wantrouwen tegen de nieuwe groep op. Bewoners waren bang de regels, cultuur, gewoonten en manier van leven van de nieuwkomers onverenigbaar zouden zijn met de eigen rurale normen. Ze dachten dat de groep hierdoor nooit zou kunnen assimileren tot de rurale manier van leven. Ze zouden alleen maar het rustige karakter van het platteland vernietigen, en een einde maken aan de geheel eigen, al honderden jaren bestaande, cultuur van de dorpen. De Anderen moesten weerhouden worden van het verstoren van de lokale manier van leven. Ze zouden niets toevoegen in hun nieuwe omgeving en alleen maar het leven in de plezierige, veilige en 'witte' omgeving van de lokale bewoners bedreigen. Ook vijf Wagenborgers zijn bang dat de werknemers hun eigen levenswijze meenemen en in Wagenborgen zullen willen uitoefenen. Dit zal volgens hen de

normen en waarden van Wagenborgen bedreigen. Ook de andere taal van de werknemers zorgt ervoor dat de bewoners van Wagenborgen hen als 'anders' zien: "*je zadelt het dorp op met vreemdtalige mensen*". Deze gedachten komen voort uit bepaalde discoursen en stereotypen. In de huidige samenleving bestaat bijvoorbeeld nog steeds het algemene beeld dat buitenlanders andere gewoonten en leefstijlen hebben dan de gemeenschap zelf en dus 'anders' zijn, waardoor het gevoel ontstaat zichzelf hiertegen te moeten beschermen.

Het beeld dat sommige respondenten van Wagenborgen hebben, en wie daar wel en niet bij hoort, wordt dus verstoord door de tijdelijke werknemers. Zij horen niet thuis in Wagenborgen en bedreigen de veilige leefomgeving van veel dorpsbewoners. Acht respondenten zetten dan ook een Othering-mechanisme in werking. Dit doen ze bijvoorbeeld door de werknemers criminele eigenschappen op te leggen ("*het zijn allemaal verkrachters en moordenaars*"). Door deze ingebeelde eigenschappen hebben ze voor zichzelf een geldige reden om tegen de tijdelijke huisvesting te zijn; ze moeten zichzelf immers beschermen tegen deze criminelen.

Stereotypen spelen daarom een belangrijke rol in de constructie van de Ander en exclusie. De simplistische, vervormde beelden over de Ander zorgen voor een veilig lijkende eigen wereld. De stereotypen zorgen er voor dat een individu met de veranderlijkheden in zijn omgeving om kan gaan. Ze maken de wereld veilig en stabiel, en dat is wat mensen nodig hebben wanneer ze met grote veranderingen in hun leefomgeving te maken krijgen (Sibley, 1995).

5.2.3 Mannen

Veel Wagenborgers reageerden geschrokken op het feit dat er zo'n grote groep buitenlandse mannen in hun dorp zouden komen wonen: "*toen dacht ik, dat is een onzalige gedachte, 700 mannen, dat is teveel*". Dat veel respondenten zich druk maken over het geslacht van de werknemers komt doordat onze samenleving onderscheid maakt tussen mannen en vrouwen. Het is daarbij heel vanzelfsprekend dat mannen en vrouwen gedrag krijgen opgelegd dat voor hen passend wordt geacht. Op deze manier bestaat er een vaste masculiniteit; opvattingen over wat mannelijkheid is. Vanuit deze vaste masculiniteit denken mensen op een bepaalde manier over mannen, zo ook de Wagenborgers.

Soms krijgt een bepaald beeld over een fenomeen overwicht. Dit beeld wordt daardoor als 'normaal' beschouwd in de samenleving. Deze vorm van macht heet hegemonie. Gramsci, grondlegger van hegemonie, geeft daarmee aandacht aan 'het populaire' (MacKinnon, 2003). De macht komt niet voort vanuit dwang, maar vanuit overredingskracht. Hegemonie werkt als er algemene instemming is over een bepaald fenomeen. Als het merendeel van de bevolking het bepaalde overwicht in de maatschappij accepteert dan zal niet geprobeerd worden dit te weerleggen en zal de groep mensen die de macht uitoefenen deze behouden (Watson, 1998). Hegemonie lijkt misschien in vele opzichten op discours, maar toch is het iets anders. Hegemonie in de samenleving moet gewonnen worden, het komt voort uit ideologie. Discoursen ontstaan niet uit ideologie, ze zijn nog veel groter en machtiger omdat ze de zelfspreekende wereld aanduiden en ze bepalen wat mensen weten en hoe mensen weten. Wel wordt hegemonie daardoor door discours beïnvloed, het relateert aan wat op dat moment als 'normaal' wordt beschouwd door de samenleving.

De media worden dikwijls gezien als meest machtige uitoefenaars van hegemonie (Watson, 1998). De manier waarop we over iets denken wordt volgens MacKinnon (2003) gereflecteerd en geproduceerd in de beelden die ons in onze cultuur omringen, en de media

zijn hier voor een groot deel verantwoordelijk voor. Massamedia produceren bepaalde beelden die het overwicht in de maatschappij vormen. Zo overtuigen ze, door het uitzenden van (selectieve) beelden over sociale instituties, grote delen van de bevolking van de waarheid van deze beelden. De beelden lijken daardoor normaal of natuurlijk. Bepaalde assumpties over een fenomeen worden daarmee gepopulariseerd en daardoor gezien als gewoon. De media dragen op deze manier bij aan het creëren en versterken van het ‘gezonde verstand’ van het grote publiek, en onderhouden ze tegelijk als het ware de fantasieën over masculiniteit.

Zo bestaat er ook een leidende gedachte over masculiniteit. Een aanhoudend cultureel geloof over mannen is bijvoorbeeld dat er een onbreekbare relatie bestaat tussen mannen en geweld. En dan vooral geweld tussen mannen onderling. Representaties in bijvoorbeeld sport dragen bij aan dit geloof. Deze geven dikwijls het zichtbare bewijs dat mannen “natuurlijk fysiek superieur” zijn (McKinnon, 2003:14). Ook films over bijvoorbeeld mannelijke superhelden laten veel mannenagressie zien. Verder dragen ook televisie en reclames bij aan mannelijke hegemonie (McKinnon, 2003). Mannen worden in de populaire cultuur vaak gerepresenteerd als agressief, dominant, macho, enzovoort. Door deze dominante beelden van mannen lijkt het algemene culturele geloof te bestaan dat geweld een natuurlijk, genetisch component van masculiniteit is.

De cultureel geïdealiseerde gedachte over masculiniteit kan echter verschillen van de werkelijke masculiniteit. De meerderheid van de mannen laten in hun echte bestaan weinig overeenkomsten zien met de culturele ideeën over masculiniteit. Er bestaat dus een verschil tussen masculiniteit zoals dat in de samenleving wordt ervaren en het beeld dat ontstaat door hegemonie. Toch wordt hegemonie in de populaire cultuur in stand gehouden door bijvoorbeeld journalisten, politici en massa media. Masculiniteit is overigens niet statisch. Dominante gedachten over mannen en mannelijkheid veranderen met de tijd, ook weer afhankelijk van discours.

Hoewel de meeste mensen wel in zien dat hegemonie dikwijls niet erg realistisch is, gelooft toch ook de meerderheid er op een bepaalde manier in (MacKinnon, 2003). Ook de Wagenborgers geven toe aan de populaire gedachte over masculiniteit; er is een aantal bewoners die meteen al bepaalde eigenschappen aan de werknemers toekenden. *“Ik zei in eerste instantie ‘we krijgen hier 1200 verkrachters en dieven en moordenaars’”*. Weinig respondenten reageerden in zo’n extreme mate, maar er is toch een behoorlijk aantal (acht) dat de werknemers al eigenschappen oplegde gebaseerd op stereotypebeelden die bestaan over mannen. Er zijn bijvoorbeeld ook respondenten die bezorgd zijn over de veiligheid van hun huis (*“ik denk wel dat alles op slot moet als die mannen hier zijn”*) en hun kinderen. Of ze zijn bang dat de mannen narigheid uit gaan halen en dat ze *“veel onrust, rotzooi en lawaai overlast”* met zich mee zullen brengen.

5.3 Persoonlijke ervaringen

Eerste reacties kunnen behalve door stereotypebeelden ook vooral door eigen ervaringen ontstaan. Oskamp (1991) bevestigt dat veel meningen over een fenomeen gevormd worden door persoonlijke ervaringen of associaties met dat fenomeen. Hierdoor heeft het individu al bepaalde gevoelens bij het fenomeen, en deze hebben grote invloed op de manier waarop het individu later reageert op een soortgelijke situatie, ook al is deze situatie niet geheel hetzelfde als die al meegemaakt is. Emoties zijn hierbij ook van groot belang. Eerdere gevoelens en ervaringen van frustratie, angst en onzekerheid bij bepaalde gebeurtenissen

hebben veel invloed op de meningsvorming en wat er belangrijk wordt gevonden bij soortgelijke gebeurtenissen (Zahn, 1971).

Negatieve of positieve ervaringen met eerdere gebeurtenissen zijn dus van groot belang voor de manier van reageren op toekomstige soortgelijke gebeurtenissen. Dit is ook merkbaar in Wagenborgen. Een respondent heeft bijvoorbeeld in het verleden vaak in projecten in het buitenland gewerkt. Toen hij hoorde van de tijdelijke huisvesting in zijn woonplaats vormde hij zijn eerste reactie op basis van zijn eigen (negatieve) ervaringen. *“Die mannen zijn misschien wel vertrouwd hoor, thuis, maar ze zijn wel maanden van huis. En niet een week. En ik weet heus wel waar ik over praat, ik heb gevaren. Al die dingen zijn mij niet vreemd.”* Er zijn nog vijf andere bewoners die ervaring hebben met werken in het buitenland of die familie hebben die in dergelijke projecten in het buitenland werk(t)en. Één daarvan heeft positieve ervaringen met dergelijke projecten.

Ook eerdere, dit keer vaak positieve, ervaringen met de psychiatrische patiënten van Groot Bronswijk is een reden voor negen respondenten om weinig problemen te hebben met het ontvangen van nieuwe Anderen in Wagenborgen: *“wij zijn wel gewend dat er mensen door het dorp heen lopen en die toch een beetje bijzonder zijn door het een of ander. En daar is binnen het dorp nooit over geklaagd. En nou zouden er 1200 werknemers in het dorp komen en zou er wel geklaagd worden. Dat rijmt niet”.* §6.2 gaat ook nog in op de rol van persoonlijke ervaringen en gevoelens bij meningsvorming.

De voorgaande vier factoren hebben niet alleen invloed op de eerste reacties, maar ook op de latere meningsvorming. De invloed van NIMBY, ‘Othering’, representaties van mannen en persoonlijke ervaringen zal daarom in de volgende paragrafen ook af en toe nog aan bod komen

6 Meningsvorming, -communicatie en -uiting

6.1 Introductie

Omdat er bij de bekendmaking van de tijdelijke huisvesting nog weinig informatie bekend was vormden bewoners hun eerste reacties met behulp van eigen ervaringen en gedachten. Deze reacties bestaan daardoor niet altijd uit onderbouwde argumenten. Ze zijn vaak gevoed door stereotypen, maar deze ontstaan vooral doordat mensen weinig weten over bepaalde situaties en fenomenen. Ze zijn daardoor vaak niet erg werkelijkheidsgetrouw. Na verloop van tijd ontstaat er daardoor behoefte aan meer informatie. Hubbard (2004b) geeft ook al aan dat bewoners na verloop van tijd hun mening op meer aspecten baseren dan alleen op stereotypen. Vooral wanneer een bepaald fenomeen persoonlijke invloed heeft op een individu zal namelijk de behoefte ontstaan om uitgebreidere informatie te zoeken (Zahn, 1971). Deze behoefte kregen de Wagenborgers ook al snel. Onzekerheid over de gevolgen voor zichzelf en het dorp van de tijdelijke huisvesting resulteerden in de behoefte om over deze onbekende situatie een mening te vormen. De gedachte die bij de eerste reactie ontstond kan dan ook na verloop van tijd verandert zijn door meer informatie. 22 respondenten zeggen op het moment van interviewen een andere mening te hebben dan ze in het begin hadden. Opmerkelijk is dat al deze meningen in positieve zin veranderden. De resterende bewoners hielden dezelfde mening als ze bij de eerste reactie al hadden, waarvan velen hun mening zelfs versterkten.

Vanuit zijn of haar eigen persoonlijke voorkeuren en achtergronden start een persoon een oriëntatieproces, de behoefte aan een mening is namelijk de behoefte aan oriëntering (Zahn, 1971). Een zo breed mogelijke oriëntatie over de situatie met behulp van verschillende bronnen is volgens Zahn (1971) het meest wenselijk, maar dit gebeurt bijna nooit. Een individu is namelijk altijd selectief in het oriëntatieproces, omdat hij uitzoekt wat essentieel en relevant voor zichzelf is. Daarnaast heeft hij ook niet altijd toegang tot alle informatiebronnen. De meningsvorming van een individu is afhankelijk van de achtergrond, ervaringen, interesses, herinneringen, verwachtingen, voornemens en behoeften van het individu. Onder andere deze verschillende factoren resulteren in het ontstaan van verschillende meningen over de situatie in Wagenborgen. De één vreest misschien voor het grote aantal nieuwe mannelijke inwoners dat het dorp krijgt, de ander ziet economische voordelen voor het dorp en weer een ander is blij dat er eindelijk iets gebeurt met het Groot Bronswijk-terrein. Met de eigen behoeften en achtergronden in het achterhoofd zal een Wagenborger dus bepaalde dingen in de berichtgeving, publieke voorlichting en communicatie met anderen over de huisvesting selecteren, en vervolgens een mening vormen. De volgende paragrafen beschrijven de vorming en eventuele verandering van en totstandkoming van een mening over de tijdelijke werknemers aan de hand van deze vier factoren.

6.2 Persoonlijke achtergrond en belangen

Negen meningen zijn door eigen nieuwe inzichten veranderd: *„ik zei in eerste instantie: we krijgen hier 1200 verkrachters en dieven en moordenaars, maar toen dacht ik: zo kun je niet met mensen omgaan. Die mensen hoor je te ontvangen in een gastvrij dorp zoals we dat altijd al zijn geweest.”* Andere meningen (acht) zijn juist om dit gastvrije verleden van Wagenborgen niet veranderd: *„nee, ik denk nog precies hetzelfde. Voor echte Wagenborgers is dit niet vreemd”*. Gezien de studie van Robinson & Reeve (2006) was deze onbezorgdheid al te verwachten, hij merkt namelijk op dat migranten beter ontvangen worden in een plaats die al een verleden en ervaring heeft met nieuwe immigrantengroepen. Er vindt in dat geval sneller sociale interactie plaats met lokale bewoners en daardoor ontstaat er minder vijandigheid en spanning binnen een plaats. En die ervaring heeft Wagenborgen. Het dorp heeft immers decennialang in totaal duizenden psychiatrische patiënten mogen ontvangen. Ondanks dat het toen niet om honderden buitenlandse mannen ging, en de huisvesting geleidelijk en niet abrupt plaatsvond, zijn de Wagenborgers niet onbekend met nieuwkomers, en Anderen, in hun dorp. Dit maakt het ook waarschijnlijk dat vooral bewoners die al langere tijd in Wagenborgen wonen minder bezwaar hebben tegen de werknemers (zie meer hierover in §6.2.1). Dat dit echter lang niet altijd het geval is bevestigt een bewoner die van jongs af aan in het dorp woont. Hij is wel tegen de huisvesting. Dit komt doordat hij jarenlang op het Groot Bronswijk terrein heeft gespeeld en veel goede herinneringen heeft aan de plek. Deze fysieke plek gaat nu verdwijnen, waardoor hij het gevoel heeft dat ook een deel van zijn jeugd verdwijnt.

Ook de tijd heeft invloed op de meningen. Bewoners wennen zo langzamerhand aan het idee en de gemoederen berusten. Blij met de tijdelijke huisvesting zijn elf respondenten nog steeds niet, maar het lijkt alsof ze zich niet meer zo druk maken: *“nu heb ik zoiets van we zien wel wat ervan komt. Ik ben niet meer echt tegen. Ik zie wel hoe het uitpakt”*.

14 respondenten baseerden hun uiteindelijke meningen, soms in combinatie met de andere drie factoren, op eigen ervaringen en achtergronden. Dit hoge aantal is niet zo vreemd,

volgens Zahn (1971) speelt een vergelijkingskader namelijk altijd een belangrijke rol bij meningsvorming. Een respondent noemt bijvoorbeeld de enkele tientallen buitenlandse werknemers die nu al in het pension en de camping van Wagenborgen wonen. Hij merkt dat deze werknemers hun boodschappen bij Aldi en Lidl halen, en verwacht dat de toekomstige werknemers dat ook zullen doen. Economisch levert de tijdelijke huisvesting daarom volgens deze respondent niets op voor Wagenborgen, en dit resulteert in een negatieve houding. Ook andere respondenten wijzen op ervaringen met werknemers die al in Wagenborgen wonen. *“De laatste tijd zijn er wat Polen bijgekomen hier. Twee keer is er een Pool die bezopen achter het stuur zat hier in de sloot terecht gekomen”*. Mensen zijn bang dat dit soort dingen vaker zullen gebeuren in de toekomst. Deze gebeurtenissen bevestigen ook de al bestaande stereotypen over buitenlandse werknemers; bijvoorbeeld dat ze veel drank consumeren en losbandig zijn. Geen wonder dus dat sommige bewoners zich toch door deze stereotypen laten leiden en op basis daarvan hun mening over de tijdelijke huisvesting vormen. Aan de andere kant zeggen respondenten dat ze nooit last hebben van deze al gevestigde werknemers en dat ze juist daarom geen problemen hebben met de tijdelijke huisvesting zien.

Verder zijn er ook eerste reacties en daardoor meningen gevormd door persoonlijke ervaringen met vergelijkbare werkprojecten in het buitenland (zie ook §6.3). Deze eerdere ervaringen resulteren vooral in een negatieve mening: *“als je zes weken weg bent wil je best wel een keer de bloemetjes buiten zetten en als je wat alcohol op hebt zijn er altijd een paar die buiten de boot schieten.”* Oskamp (1991) stelt dat meningen die door persoonlijke ervaringen ontstaan zijn sterker zijn dan meningen die door indirecte informatie tot stand komen. De mening is dan zekerder omdat de gebeurtenissen zelf ervaren zijn. Daarom zijn deze meningen moeilijk te veranderen, wat er toe leidt dat deze meningen ook na verloop van tijd en na het ontvangen van meer informatie maar weinig verandert.

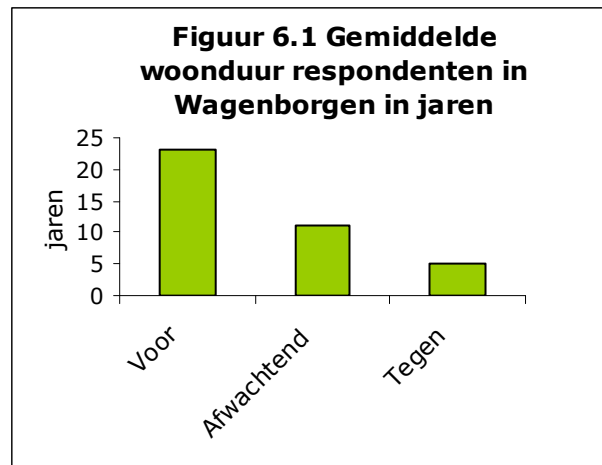
Oskamp (1991) stelt ook dat de mening gevormd wordt op basis van verwachtingen, voornemens en behoeften. Dit wordt in Wagenborgen teruggezien. Er zijn veel respondenten die aangeven tegen te zijn omdat er nu geen permanente woningbouw op het terrein komt, waar al wel plannen voor waren. Deze respondenten hadden in gedachten al een andere bestemming aan het terrein gegeven en dat beeld valt nu in duigen. Omdat de tijdelijke huisvesting niet strookt met hun (toekomst)beeld van Wagenborgen zijn zij negatief.

Qua persoonlijke achtergrond hebben vooral de woonduur in en de binding met Wagenborgen om verschillende redenen invloed op de mening. De volgende twee paragrafen gaan hier dieper op in.

6.2.1 Woonduur

Figuur 6.1 laat zien dat er een groot verschil is tussen de gemiddelde woonduur van vooral voor- en tegenstanders. Volgens Gustafson (2001) hebben mensen onder andere afhankelijk van hun woonduur op een plek een bepaalde emotionele binding met die plek: een ‘sense of place’. Wat in dit geval vooral van belang is, is dat een sense of place ontstaat door verschillende ervaringen en herinneringen die een persoon associeert met een plaats. Deze ervaringen en herinneringen zijn vaak gebonden aan tijd. De gemiddelde woonduur van de respondenten zou er dan ook op kunnen duiden dat mensen die nog maar kort in Wagenborgen wonen een ander beeld, en dus een andere sense of place, hebben van de plek dan mensen die er al veel langer wonen. Daardoor kan het zijn dat de tijdelijke huisvesting

bijvoorbeeld niet in het beeld past dat nieuwere bewoners van Wagenborgen hebben en bij de intentie waarom ze er zijn komen wonen: *“de reden waarom je hier bent gaan wonen is toch wel een beetje de rust... en dan dit... dat strookt eigenlijk niet hé”*. Deze door hen toegekende betekenis aan Wagenborgen wordt door de tijdelijke huisvesting bedreigd, wat een reden voor deze groep respondenten is om negatief te zijn.

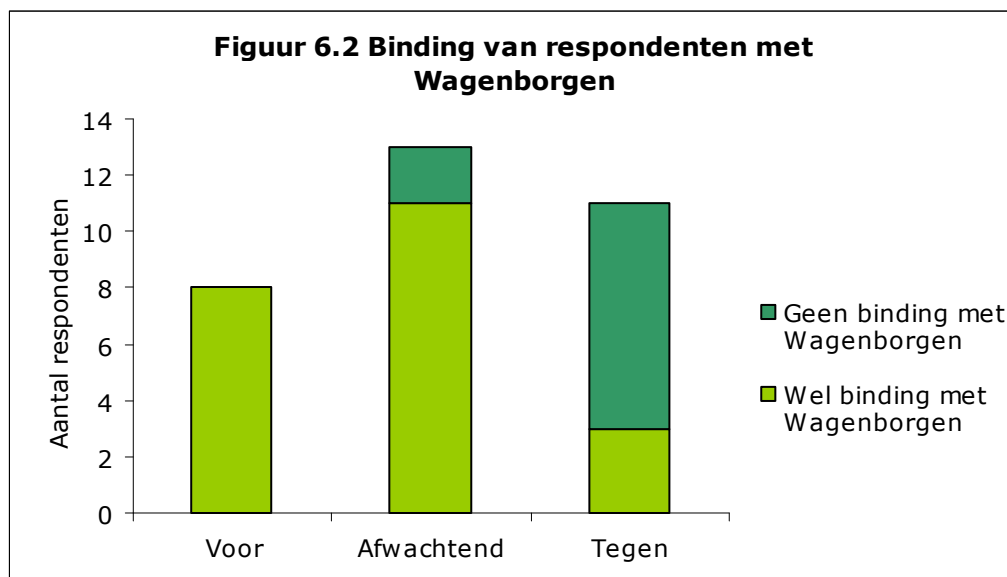
Dát plaatsen veranderen is echter niet vreemd. Plaatsen zijn namelijk nooit statisch maar veranderen juist voortdurend door invloeden van buitenaf. Plaatsen worden constant geproduceerd en gereproduceerd door interactie met hun omgeving en verkrijgen daardoor nieuwe betekenissen door de tijd heen. Plaatsen zijn dus ‘the changing same’: ze veranderen voortdurend, maar blijven toch hetzelfde. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor Wagenborgen: ondanks alle veranderingen die het dorp al eeuwenlang ondergaat, zoals het slopen en bouwen van huizen of de migratie van bewoners, blijft het toch Wagenborgen. Dit is een belangrijke constatering, want als een plaats constant aan verandering onderhevig zou zijn, zouden bewoners ook geen ‘sense of place’ kunnen creëren: “if we see the world as process, constantly changing, we should not be able to develop any sense of place” (Tuan, 1977:179). Maar het gaat hierbij om kleine, alledaagse veranderingen. Naast de ‘normale’ dynamiek die een plaats heeft kunnen er echter ook plotselinge (gedwongen) veranderingen in een plaats optreden, zoals de tijdelijke huisvesting Wagenborgen. Dergelijke veranderingen op vertrouwde hebben zo’n impact en passen wellicht zo niet in de associaties die bewoners met een plaats hebben, dat ze met argwaan en weerzin worden ontvangen. Dit komt ook omdat de plaats dan niet meer geleidelijk verandert, maar meer abrupt. Bewoners zijn niet bekend met deze onverwachtse gebeurtenissen en omdat ze niet in hun huidige sense of place bestaan reageren ze vaak wantrouwend. In Newton waren lokale bewoners bijvoorbeeld bang dat een grote groep asielzoekers de plaatsidentiteit en daarmee hun sense of place van het dorp zouden veranderen. Toch reageren vooral alleen bewoners die nog maar kort in Wagenborgen wonen negatief op de huisvesting. Ook dit kan te maken hebben met het feit dat een plek een ‘changing same’ is, bewoners die al langer in Wagenborgen wonen hebben namelijk al veel meer van deze veranderingen, en misschien zelfs nog Groot Bronswijk in het dorp meegemaakt, en dus al meer gewend aan veranderingen. Mensen die er korter wonen hebben dit daarentegen niet, zij kennen alleen het huidige Wagenborgen. De kans is daarom groot dat zij meer moeite hebben met veranderingen in Wagenborgen. In Wagenborgen kan dit verschil in betekenis zelfs extra groot zijn door het zorgverleden van

het dorp. Bewoners die al langer in Wagenborgen hebben soms jarenlange ervaring met de aanwezigheid van Anderen; psychiatrische patiënten, gehad (zie §8.1 voor meer sense of place).

Ook in de interviews is een veelgehoorde gedachte dat ‘import’ (mensen die nog niet lang in het dorp wonen) een andere gedachte zouden hebben dan ‘echte’ Wagenborgers: *“om eerlijk te zijn staan veel Wagenborgers die hier altijd al gewoond hebben er wel wat positiever tegenover als mensen die hier later zijn komen wonen. Dat merk je echt”*. Andere respondenten weerleggen dit: *“ik ben import en ik hoor niet bij tegen”*, maar veel andere respondenten merken het wel: *“ik ben ook een ‘buitenstaander’. En de mensen die hier al hun hele leven wonen zijn over het algemeen heel erg positief”*.

6.2.2 Binding met Wagenborgen

Om na te gaan of er verband is tussen verbondenheid met Wagenborgen en de mening van de respondenten is hen gevraagd of zij zichzelf verbonden voelen met Wagenborgen. Deze binding is moeilijk te meten, maar door hier direct naar te vragen en respondenten te vragen naar activiteiten, sociale contacten en woonduur (factoren die volgens Gustafson (2001) invloed hebben op de mate van verbondenheid met een plek) in Wagenborgen is getracht hier toch enig inzicht in te krijgen. Op basis hiervan is gesteld of de respondent zich wel of niet verbonden voelt met Wagenborgen. Figuur 6.2 geeft de uitkomst. Met behulp van een Chi-kwadraattoets is berekend of er werkelijk een verband bestaat tussen de twee variabelen. $X^2 = 13,97$ ($p < 0,05$). De kritische waarde is 5,99, wat wijst op een verband. Vooral voorstanders en afwachtende respondenten hebben wel binding met Wagenborgen, tegenstanders minder. Voortbouwend op de Chi-kwadraat is de Cramer's V-toets uitgevoerd. $V = 0,9343$, dit betekent dat er een sterk verband bestaat tussen de binding met Wagenborgen en de mening.

Wat opvalt aan figuur 6.2 is dat alle positieve respondenten binding hebben met Wagenborgen. In §6.2.1 is al gezien dat voornamelijk respondenten met een lange woonduur in Wagenborgen positief zijn. Relph (1976) benadrukt dat een langere woonduur vaak ook voor meer binding met een plek zorgt, en dit verklaart het feit dat veel positieve

bewoners zich verbonden voelen met Wagenborgen. Het is waarschijnlijk dat dit optimisme, zoals ook in §6.2.1 gezien, komt door het zorgverleden van Wagenborgen en de ervaringen met Anderen. Ook de constatering dat drie negatieve bewoners zich wel verbonden voelen met hun woonplaats en acht niet is dan aannemelijk: doordat zij nog niet lang in Wagenborgen wonen hebben ze minder binding met de plek, en het feit dat ze het zorgverleden van Wagenborgen niet kennen resulteert in een negatieve houding. Aan de andere kant is het ook opmerkelijk dat zoveel tegenstanders zich niet verbonden voelen met Wagenborgen: ondanks dat de plek weinig voor hen betekent willen ze niet dat Wagenborgen verandert. Dit kan te maken hebben met wat ook al in §6.2.1 is opgemerkt. Ook al voelen deze respondenten zich niet verbonden met Wagenborgen, ze hebben ze altijd een bepaald beeld bij de plek en geven ze er een bepaalde betekenis aan. En de tijdelijke huisvesting past niet in deze betekenis. Het brengt de betekenis zelfs in gevaar. Veel tegenstanders geven namelijk al aan dat zij hun woonplaats associëren met rust en ruimte. De meeste bewoners die een afwachtende mening hebben geven aan dat zij binding hebben met Wagenborgen. De mogelijkheid bestaat dat ook zij verwachten dat de door hun toegekende betekenis van Wagenborgen niet verandert door de tijdelijke huisvesting. Een van de redenen waarom zij zich niet veel zorgen om Envilla maken. Er zijn vier afwachtende respondenten die geen binding met het dorp hebben. Een daarvan ziet Wagenborgen alleen als woonplaats en heeft er verder niets mee, een ander geeft zelfs aan weg te willen uit het dorp en bekommert zich verder ook niet meer over de toekomstige gebeurtenissen in Wagenborgen.

6.3 Berichtgeving

§5.1 stelt dat verschillen in representaties het denken over de tijdelijke huisvesting en daarmee de eerste reactie beïnvloedt. Ook de heersende discoursen van dit moment bepalen de reacties; de reacties zijn gebonden in bepaalde gedachten over wat op dit moment als 'normaal' wordt beschouwd. De media nemen een grote rol in bij het vormen van discoursen, door het uitzenden van dominante representaties over een fenomeen. Wanneer een plaats of een groep mensen bijvoorbeeld regelmatig via televisie, radio, kranten en literatuur op een bepaalde manier gerepresenteerd wordt, dan wordt dat de dominante manier van denken over die plaats of groep mensen (Hall,1997). Als de bewoners van Wagenborgen alleen dergelijke dominante representaties doorkrijgen zullen zij hierin gaan geloven en aan de hand daarvan hun mening vormen. Daarom is het interessant om de berichtgeving over de tijdelijke huisvesting te bestuderen.

In het geval van Wagenborgen speelt de wijze van berichtgeving over de huisvesting al helemaal een grote rol, omdat veel van de allereerste informatie die de bewoners kregen afkomstig waren van de media. Zahn (1971) constateert juist dat mediaberichten belangrijke determinanten zijn van meningsvorming: ze activeren, versterken en vormen meningen om. De mediaberichten over de huisvesting zullen dan ook naar alle waarschijnlijkheid van invloed zijn geweest op de meningsvorming van de Wagenborgers. Daarbij komt ook nog dat de bewoners nauwelijks andere informatiebronnen ter beschikking hadden, de mediaberichten waren dus een van de weinige bronnen waar ze hun mening op konden baseren. Wel was de gemeente Delfzijl al vrij vroeg met voorlichting begonnen (zie §6.4), maar de eerste bijeenkomst leverde volgens veel respondenten geen nieuwe informatie over de huisvesting op. Media waren dus vooral in het begin een belangrijke informatiebron, 23

respondenten geven dan ook aan zich via de media geïnformeerd te hebben. Vooral de krant (vooral het Dagblad van het Noorden), radio, televisie en internet waren populair.

Om na te gaan wat voor representaties de media uitzenden over de tijdelijke huisvesting en hoe dat de Wagenborgers beïnvloed heeft, zijn 24 krantenartikelen geanalyseerd. Deze artikelen zijn vanaf de bekendmaking van de huisvesting tot 11 augustus 2009 gepubliceerd. Alleen artikelen uit regionale en landelijke dagbladen zijn geanalyseerd, stukken uit de dorpskrant niet. Uit de analyse blijkt dat de berichtgeving overwegend negatief is. Van de 24 artikelen hebben 16 een negatieve bijklank en zes geven een neutrale berichtgeving. Dat betekent dat er twee (voorzichtig) positieve berichten bij zitten.

Veel artikelen laten negatieve Wagenborgers aan het woord. Hun mening wordt soms vrij extreem geprofileerd. De huisvesting zou bijvoorbeeld “een gevangenis met werkverschaffing” (Taffijn, 2008a) zijn. Verder komen Wagenborgers die nog veel vragen en twijfels over de huisvesting hebben aan het woord. Ze zijn bijvoorbeeld bang dat het te veel mensen voor het dorp zijn, de sociale veiligheid in het geding komt, ze hun park kwijt raken en er een stortvloed aan auto's in het dorp komt, en vragen zich af wat ze zelf aan de tijdelijke huisvesting hebben. Angst bestaat over de gevolgen voor de leefbaarheid van het dorp en de demografische onbalans die zal ontstaan. Een veel gelezen gedachte is dat alles al in kannen en kruiken is. Toch blijkt uit een aantal berichten dat bewoners de hoop nog niet op hebben gegeven om de huisvesting tegen te gaan. “Er is nog veel mogelijk om de komst van dit kamp tegen te gaan. Het is nog niet te laat!” (Taffijn, 2008c).

Er verschenen ook artikelen over de stempel die de tijdelijke huisvesting nu al drukt op het dorp. Zo zegt de voorzitter van Dorpsbelangen dat de gedachte het dorp splijt en dat het niet gezelliger is geworden in Wagenborgen sinds men weet van de huisvesting (Pomp, 2009). Een ander veel gelezen mening is dat sommige dorpsbewoners denken dat de oorspronkelijke dorpsbewoners positief zijn en de ‘import’ negatief: “en dan is er de import, zoals ze worden genoemd. Mensen van buiten, die gekomen zijn voor de rust en ruimte en 1200 Italianen, Spanjaarden en Fransen als een bedreiging voor hun ideaal zien” (Pomp, 2009).

Watson (1998) stelt dat media vaak machtige uitoefenaars van hegemonie zijn. Media zenden namelijk voortdurend eenzijdige beelden uit en bevestigen deze beelden ook elke keer weer. Hoe de media de wereld representeren is gebonden door discours. Massamedia hebben zelf een enorm grote rol in het vormen van discours, zij bepalen wat en hoe het grote publiek leest. Dit wordt ook teruggezien in de berichtgeving over de tijdelijke huisvesting. De media bevestigen in bepaalde mate de stereotypes die bestaan over mannen en buitenlanders en zorgen door herhaalde berichtgeving dat deze beelden blijven bestaan. Zo dragen ze ook bij aan de mannelijke hegemonie. De werknemers worden bijvoorbeeld afgespiegeld als 1200 verkrachters en criminelen. Ook zouden “Polen en Portugezen toch een andere mentaliteit hebben” (Sitalsing, 2008) en wordt er gesproken over “exotische bouwvakkers” (Sitalsing, 2008). Vanuit de beelden die bestaan over mannelijke hegemonie en stereotypen krijgen de werknemers een paar (extreme) eigenschappen opgelegd en worden ze allen over een kam geschoren. Robinson et al. (2006) geven ook al aan dat mediaberichten over immigranten vaak onnauwkeurig en onevenwichtig zijn en dat vooral negatieve stereotypebeelden naar voren komen. Maio et al. (1994) stellen dat vooral de extreme voorbeelden van reacties van andere mensen in de media de vorming van de meningen van individuen die nog niet in contact zijn geweest met de nieuwkomers sterk beïnvloeden. Veel tegenstanders laten dan ook argumenten over zogenaamde criminelen en exoten horen.

Ook Hubbard (2004b) concludeerde dat veel van de zorgen die bewoners van Newton vormden over de komst van asielzoekers in hun dorp weerspiegeld werden in de media. Hun angst dat de asielzoekers een sociaal-, administratief, welvaarts- en veiligheidsprobleem zijn werd bevestigd. Hiermee wakkerden de media de zorgen van de bewoners aan. Ook de Wagenborgers lezen de mediaberichten en zijn daardoor geneigd om de toon van de gelezen berichten over te nemen. Dit wordt al in de interviews gehoord: uitspraken over criminelen, verkrachters en de andere mentaliteit van buitenlanders en het verschil van mening tussen 'import' en 'echte' Wagenborgers worden gedaan, en argumenten gelezen in de berichtgeving worden teruggehoord.

Maio et al. (1994) suggereren verder dat individuen die vooral positieve berichten lezen en zien zelf ook geneigd zijn positieve meningen aan te nemen, en andersom. Zoals gezien is de berichtgeving over de tijdelijke huisvesting overwegend negatief, wat dan volgens Maio et al. (1994) zou moeten resulteren in veel negatieve meningen. Dit is in Wagenborgen echter niet het geval, er zijn immers 'maar' 11 tegenstanders. Dit zou betekenen dat de berichtgeving geringe invloed heeft op de meningsvorming, omdat 23 respondenten aangeven dat ze de berichtgeving over de huisvesting gevolgd hebben. Het betekent overigens niet dat alle tegenstanders zich wél door de media hebben laten beïnvloeden, zij kunnen immers ook via persoonlijke achtergronden, publieke voorlichting en door communicatie met anderen hun negatieve mening gevormd hebben. Zahn (1971) benadrukt overigens wel dat de eerste berichten die mensen ontvangen de latere mening bepalen. Respondenten noemen dan ook dikwijls argumenten die in de media gelezen zijn. Het is dus wel aannemelijk dat de media, zoals Zahn (1971) al zei, inderdaad meningen activeert, versterkt en beïnvloedt.

6.4. Publieke voorlichting

Zoals de vorige paragraaf duidelijk maakt bezitten producenten van representaties het vermogen om dingen over een bepaald fenomeen, zoals de tijdelijke huisvesting, op een bepaalde manier (en niet andere) te representeren. Dit wordt daardoor ook al snel een vermogen om ideeën te vormen over andere mensen en plaatsen (Hall, 1997). Deze dominante representaties zijn dan ook dikwijls geproduceerd door bepaalde groepen om een bepaalde reden. Welke representatie over een fenomeen dominant wordt is afhankelijk van degene die de representatie doet en welke bedoeling hij of zij daarmee heeft. Het lijkt erop dat ook in Wagenborgen getracht door middel van representaties getracht wordt de tijdelijke huisvesting in een bepaald (positief) daglicht te stellen. Vooral initiatiefnemers en de gemeente Delfzijl hebben hier baat bij, omdat lezers van de representaties geneigd zijn de stemming van deze representaties over te nemen (Hall, 1997). En zij zijn ook de enigen die de precieze plannen over de tijdelijke huisvesting weten, waardoor ze de macht hebben om naar hun eigen voorkeur beelden uit te zenden over de huisvesting en de werknemers. Hier hebben ze zelf baat bij, omdat deze positieve eenzijdige beelden minder weerstand zal oproepen bij de Wagenborgers. Ze vertellen bijvoorbeeld dat de tijdelijke werknemers veel moeten werken en het terrein zelfvoorzienend wordt, waardoor de Wagenborgers weinig last zullen hebben van de werknemers.

Door vanaf het begin de werknemers en omstandigheden van de tijdelijke huisvesting op een specifieke manier te weerspiegelen en deze herhaaldelijk te uiten, kunnen deze machtige groepen een bepaald beeld bij de Wagenborgers vormen over de tijdelijke huisvesting. Deze manier van kijken wordt dan al snel de enige manier van kijken (MacKinnon, 2003). Hierom

is het belangrijk om ook na te gaan wat de representatie juist níet bevat, omdat dit wat zegt over de bedoelingen achter de representatie (vaak zelfs meer dan datgene wat de representatie wel bevat). De werkelijkheid is daardoor altijd problematisch (Hall, 1997).

De wijze van voorlichten kan dus van invloed zijn op de manier waarop de Wagenborgers over de tijdelijke huisvesting denken. Zahn (1971) stelt ook al dat publieke voorlichting van groot belang is bij het vormen van meningen, en al helemaal als het om maatschappelijke kwesties gaat (Zahn, 1971). Vooral als een gemeenschap nauwelijks ervaring heeft met immigratie, is de voorlichting over de toekomstige immigratie van groot belang. Als lokale bewoners goed geïnformeerd zijn over de komst van de immigranten zullen deze beter ontvangen worden (Robinson et al., 2006). Ook in Wagenborgen werd veel zorg besteed aan de publieke voorlichting, zoals in de volgende paragraaf duidelijk wordt zaten daar, vooral in het begin, echter wel wat haken en ogen aan.

6.4.1 Voorlichtingsbijeenkomsten

Al vrij snel nadat in april 2008 bekend werd dat Wagenborgen een van de drie potentiële locaties was voor de tijdelijke huisvesting van (toen nog) negenhonderd werknemers hield de gemeente Delfzijl, verantwoordelijke voor de voorlichting van de dorpbewoners, een inloopmiddag in het dorp. Hier werden volgens de projectleider van de tijdelijke huisvesting van gemeente Delfzijl, Rita Rolink, de ideeën die tot dan toe bekend waren over het project gepresenteerd. Daarna zijn er nog enkele voorlichtingsbijeenkomsten geweest, waarbij ook Van der Wiel en Van der Valk aanwezig waren. Ook Nuon draagt een steentje bij in de voorlichting. Bijna alle respondenten (26) hebben één van deze voorlichtingen bijgewoond.

De meningen over de kwaliteit en het nut van deze voorlichtingen zijn verdeeld, maar over de eerste bijeenkomst is de meerderheid het wel eens. Deze was slecht voorbereid en bewoners kregen onvolledige informatie. De gemeente was zeer onduidelijk en had op veel vragen van bewoners geen antwoord: *“als je een vraag had kreeg je een heel groot vraagteken terug”*. Door deze slechte communicatie wist geen van de bewoners wat hen stond te wachten en dat maakte veel onzekerheid en wantrouwen los. Door gebrek aan informatie werden meningen op stereotypen gebaseerd (*“er komen hier 1200 verkrachters!”*).

Volgens Robinson et al. (2006) is juist in een vroeg stadium behoefte aan volledige informatie, maar dit was er niet in Wagenborgen en dit resulteerde in verzet tegen de tijdelijke huisvesting. Zahn (1971) stelt dat dergelijke reacties te verwachten zijn wanneer de publieke voorlichting vaag en niet concreet is. Hij benadrukt dat openheid en de bereidheid tot het geven van juiste informatie zeer belangrijk is bij het scheppen van openbaar vertrouwen. Wanneer deze niet gegeven wordt ontstaat er onzekerheid over de waarheid van de verkregen informatie en dit resulteert in verzet. Dit is dus precies wat er in Wagenborgen gebeurde. Meer volledige informatie had veel onzekerheden en spanningen kunnen voorkomen. Een respondent bevestigt dit: *“dat ik negatief ben heeft ook te maken met hoe de gemeente het gepresenteerd heeft. Het ligt in de communicatie van de gemeente naar het dorp. Als de gemeente beter gecommuniceerd had en eerlijk geweest was vanaf het begin, dan was die hele tegenbeweging denk ik ook niet zo groot geworden”*. Ook in onderzoek van Hubbard (2004b) in Newton leidde gebrek aan informatie over de leeftijd, het geslacht en de etniciteit van de asielzoekers die in het dorp zouden komen te wonen tot frustraties en achterdocht onder de bewoners. Door dit gebrek gingen de bewoners af op de stereotypebeelden geproduceerd door de media en vormden zo hun negatieve mening over de nieuwe bewoners.

Gaandeweg werkten Van der Wiel/Van der Valk, Nuon en gemeente aan het winnen van vertrouwen van de Wagenborgers. Ze wilden een zo groot mogelijk maatschappelijk draagvlak in Wagenborgen creëren, en hielden daarom meer informatiebijeenkomsten voor bewoners. Ook communiceerde de gemeente in het begin via Dorpsbelangen Wagenborgen met het dorp om zorgpunten weg te nemen. Later werd hier een speciale werkgroep voor opgericht, die vervolgens in een klankbordgroep transformeerde (zie §6.4.3). De gemeente verspreidde zelfs infokranten (zie §6.4.2). Ook werden er onafhankelijke adviseurs ingezet om de communicatie tussen de partijen te optimaliseren en de gesprekken te onderhouden. Ideeën en zorgen van de bewoners werden zo beter meegenomen in de beslissingen over Envilla.

Toen er meer duidelijk werd over de invulling van het project en over de veiligheid en toen dit ook naar de bewoners gecommuniceerd werd berustten de gemoederen van de Wagenborgers dan ook. De spanningen in het dorp namen af. De gemeente en organiserende partijen wisten het vertrouwen van meer en meer Wagenborgers te winnen, maar toch kost dit nog steeds moeite. Wel zorgden de informatiebijeenkomsten en infokranten voor verandering van veel meningen: *„eerst heb ik geprobeerd het gewoon tegen te werken. Spandoeken in de tuin, gewoon actief. Maar gaandeweg zijn we er vrij nauw bij betrokken, en inmiddels zie ik dus dat het allemaal heel goed voorbereid wordt en... op een dusdanige manier dat ik daar geen problemen verwacht eigenlijk”*.

Er is weinig informatie beschikbaar over de precieze inhoud van de informatiebijeenkomsten, maar van één ervan, die van 24 februari 2009, is een verslaglegging gevonden. Dit is dus al in een vrij laat stadium van voorlichten, de gemoederen van de Wagenborgers waren toen al enigszins berust. Voordelen voor het dorp en haar inwoners worden tijdens de bijeenkomst genoemd (zoals nieuwe werkgelegenheid en verbetering van de infrastructuur), maar negatieve gevolgen blijven op de achtergrond. Ook de toekomst van Wagenborgen wordt in een positief daglicht gesteld. De plannen van de tijdelijke huisvesting komen uitgebreid aan bod, waarbij ook telkens op het welzijn van de Wagenborgers ingespeeld wordt. Zorgpunten komen ook ter sprake, hier wordt volgens de woordvoerder veel aandacht aan besteed. Dit geeft wel aan dat initiatiefnemers en gemeente veel moeite doen om de huisvesting zo positief mogelijk naar buiten te brengen. Toch twifelen er wel mensen over de volledigheid van informatie: *“ik heb er niet echt veel vertrouwen in dat je de juiste informatie krijgt. Voor een deel wel denk ik, maar de reden waarom de gemeente het echt doet is naar mijn idee gewoon geld en prestige”*. De gemeente wordt ervan verdacht een politiek spelletje te spelen en vooral dollartekens in de ogen te hebben, waardoor ze niet echt kijken naar wat leeft en wat belangrijk is voor Wagenborgen. Het gevoel bestaat dat alles doorgestoken kaart is en dat de gemeente alleen naar de Wagenborgers luistert om de rust te behouden. Dit komt overeen met gedachtes van bewoners van Newton, waar Hubbard (2004a,b) onderzoek deed. Zij waren ook bang dat de gemeente zich had laten leiden door eigenbelang en onvoldoende had nagedacht over de gevolgen voor Newton. Van de beloften over meer banen en verbeterde infrastructuur zagen zij bijvoorbeeld al niets terecht komen.

Toch blijkt uit de interviews dat het de initiatiefnemers en gemeente aardig lukt de Wagenborgers met hun positieve berichtgeving te bereiken. Er zijn namelijk 18 respondenten die aangeven dat ze door de voorlichtingsavonden hun meningen bijgedraaid hebben en die vinden dat ze nu aardig goed op de hoogte zijn van wat de tijdelijke huisvesting in gaat houden. 23 respondenten zijn tevreden over de berichtgeving, ondanks het feit dat het enorm achter de feiten aanliep.

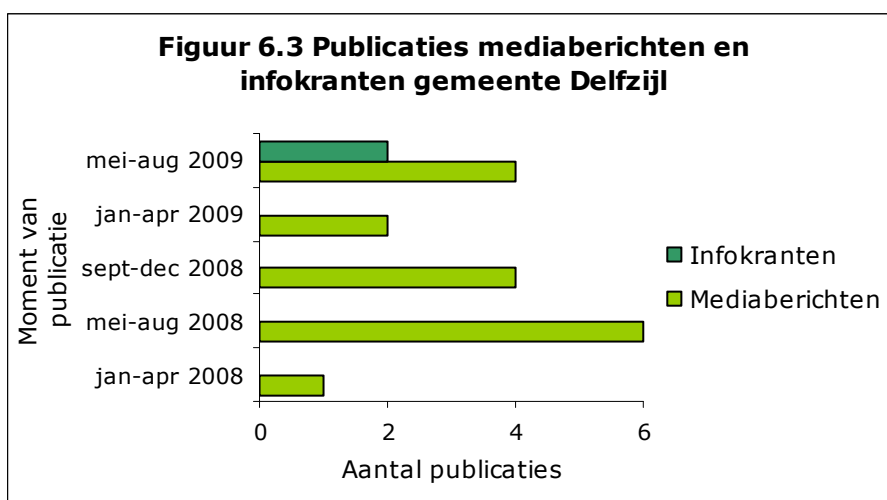
Ondanks dat de gemeente en de organiserende partijen later veel heeft goed gemaakt met haar berichtgeving is een aantal bewoners nog steeds niet blij met het optreden van de gemeente: *“wij voelen ons benadeeld door de gemeente. Ze drukken het ons zomaar door de strot, zo lijkt het”*. Ook op latere voorlichtingsbijeenkomsten verlieten mensen soms uit boosheid nog de zaal. Opmerkelijk is dat behalve veel negatieve ook positieve respondenten niet te spreken zijn over het optreden van de gemeente.

Wat overigens opvalt is dat ze geen klachten hebben over de drijvende krachten achter het hele project: Van der Wiel en Van der Valk en Nuon. Over het optreden van deze partijen zijn ze juist erg tevreden. Van der Wiel en Van der Valk zouden heel zorgvuldig zijn en niets aan het toeval overlaten. In tegenstelling tot de gemeente zouden ze vanaf het begin open en eerlijk geweest zijn en ze *“hebben niks geen geheimtaal gesproken”*. De respondenten vinden vooral Van der Wiel qua communicatie sterk, *“veel beter dan de gemeente”*. Er wordt tijdens de interviews nogal wat geklaagd over de gemeente Delfzijl, het vertrouwen in de gemeente was bij velen al niet erg groot: *“ambtelijk Delfzijl heeft in het verleden veel aanleiding gegeven om niet vertrouwd te worden, politiek is het een puinhoop”*, en is er door de tijdelijke huisvesting niet groter op geworden. Respondenten zijn niet verbaasd over het handelen van de gemeente: *„mijn eerste reactie was, we worden weer het vuilnisvatje van Delfzijl”*. De besluitvorming is volgens velen niet goed en niet gebaseerd op feiten. De gemeente krijgt zelfs een keer de bijnaam *“de firma list en bedrog”*. Het vermogen van de gemeente om de tijdelijke huisvesting in goede banen te leiden wordt dan ook door veel respondenten in twijfel getrokken.

6.4.2 Publieke voorlichting – infokranten

De gemeente Delfzijl trachtte na verloop van tijd de Wagenborgers te informeren met infokranten. Hierin komen negatieve en positieve bewoners aan het woord, wordt aandacht besteed aan veelgestelde vragen en de zorgen van de bewoners en worden bewoners op de hoogte gehouden van de laatste ontwikkelingen rondom de huisvesting.

De eerste krant kwam in mei 2009 uit, veel later na het verschijnen van de eerste mediaberichten (zie figuur 6.3). Pas een jaar na de grootste piek van mediaberichten verscheen de eerste infokrant. Een deel van de bewoners was op dat moment dus al grotendeels geïnformeerd, en mogelijk beïnvloed, door de soms extreme en overwegend negatieve mediaberichten (zie §6.3). De gemeente hoopte deze door de media gecreëerde beelden te ontkrachten, en de onrust ontstaan door de voorlichtingsbijeenkomsten weg te nemen door middel van de infokranten. De vraag is of dit niet te laat was.

De twee eerste uitgaven van de krant zijn geanalyseerd. De infokranten zijn vergeleken met de krantenberichten en hieruit blijkt dat beide bronnen op een andere manier berichten over de huisvesting. Zo komen in de mediaberichten nauwelijks de gevolgen voor Wagenborgen aan bod, terwijl de infokranten van de gemeente hier vrij diep op ingaan. De infokranten zijn dan ook duidelijk geschreven om de Wagenborgers goed op de hoogte te stellen en van (betrouwbare) informatie te voorzien en onzekerheden weg te nemen. Daarbij zijn de persoonlijke gevolgen van de huisvesting erg belangrijk, en daarom lijkt de gemeente veel aandacht aan de gevolgen van het project voor Wagenborgen te besteden. Onderwerpen als het verbeterde onderhoud van het Groot Bronswijk-terrein, verbetering van voet- en fietspaden, veiligheid, de verwachte verkeerssituatie en oplossingen daarvoor en economische- en sociale gevolgen komen aan de orde. Economisch zou Wagenborgen baat hebben bij de huisvesting; er ontstaat meer werkgelegenheid in het dorp en met de opbrengsten van Envilla zou de toekomstige ontwikkeling van Groot Bronswijk gefinancierd kunnen worden. Ook benadrukken de kranten dat de huisvesting geen invloed heeft op de woningwaarde in Wagenborgen.

Verder wordt het verleden van het dorp aangehaald om bewoners te overtuigen dat Wagenborgen dit aan kan: “Wagenborgen heeft in het verleden bewezen een grote groep andere inwoners te kunnen opvangen. De kracht van de dorpsbewoners ligt juist op het sociale vlak. Wagenborgen is een echt zorgdorp”. Er wordt benadrukt dat overal goed over is nagedacht en dat er goede afspraken gemaakt zijn tussen gemeente, Nuon, Van der Wiel/Van der Valk en politie. Ook zouden er contacten zijn met de politie. De krant doet lijken alsof alles tot in de puntjes geregeld is en dat de initiatiefnemers niks aan het toeval overlaten. Tenslotte wordt er regelmatig over de toekomst gerapporteerd. De kranten benadrukken dat in de plannen voor Envilla al rekening gehouden wordt met de toekomstige ontwikkeling van Groot Bronswijk en dat er in de toekomst bebouwing voor wonen, welzijn en zorg zal komen.

Respondenten zijn over het algemeen te spreken over de kranten en vinden het een goed initiatief van de gemeente: *“ik denk dat dat wel een goeie zet is. De bewoners worden goed op de hoogte gehouden en het is niet meer allemaal vaag. Zo’n krant is goed om bewoners in te lichten over de gang van zaken.”* Het is de vraag of deze informatie ook waarheidsgetrouw is, er wordt immers vaak maar één eenzijdig beeld van een situatie uitgezonden (zie §5.1 en §6.3). Dit beeld wordt, bij gebrek aan andere representaties over hetzelfde fenomeen, als normaal

beschouwd en voor 'waar' aangenomen. Hall (1997) constateerde dat deze dominante representaties geproduceerd zijn door bepaalde groepen om de gedachtegangen over fenomenen die ze beschrijven te bedwingen of te sturen. Ook de gemeente blijkt een actor te zijn die de macht heeft om eenzijdige beelden over de huisvesting te produceren. De infokranten zijn een uitstekend middel om deze dominante beelden af te dwingen. Zoals in de vorige alinea's gezien heeft de gemeente inderdaad het vermogen om de kranten met informatie te vullen die zij noodzakelijk achten, en waar mogelijk kan ze de zaken zelfs mooier voordoen dan ze zijn. Zoals de inleiding van deze paragraaf al aangeeft moet altijd gekeken worden naar wat een representatie niet bevat, omdat dat meer zegt over de bedoelingen van de producent van de representatie. De infokranten bespreken bijvoorbeeld vooral voordelen van de huisvesting voor Wagenborgers en veel minder de nadelen. De gemeente kan natuurlijk niet om de nadelen heen, maar ze weet hier altijd een positieve draai aan te geven. Deze berichtgeving zou er wel eens op kunnen duiden dat de gemeente de Wagenborgers er van wil overtuigen dat Envilla nog niet zo slecht is voor hun dorp. De gemeente kan dus zeer selectief zijn in haar berichtgeving en daarmee de bewoners van Wagenborgers op een bepaalde manier over de huisvesting laten denken. Een paar respondenten merken dit overigens wel op. Iemand vindt bijvoorbeeld dat de infokranten doen lijken dat het hele project doorgaat, wat ten tijde van de uitgave van de kranten nog niet zeker was. Ondanks de vele positieve meningen over de kranten zijn er dan ook respondenten die ze niet erg waarderen. Sommigen zien het als een publiciteitsstunt en vinden de kranten "*net iets te duur, allemaal iets te chic, patserig chic, niet verstandig dus,*" ze zijn niet overtuigd van de geloofwaardigheid van de informatie die in de kranten staat.

6.4.3 Klankbordgroep

De gemeente heeft rond april 2009 een klankbordgroep, bestaande uit een tiental Wagenborgers, samengesteld die haar moet adviseren en als doorgeefluik moet dienen naar de rest van het dorp. In deze groep zitten voor- en tegenstanders. De groep dient voor het in goede banen leiden van het project en voor een goede communicatie tussen (de wensen van) dorp en gemeente, maar werkt ook aan het bedenken van plannen voor een uiteindelijke bestemming voor het Groot Bronswijk-terrein. Er bestaat wel wat onenigheid onder de respondenten over de doelmatigheid van de klankbordgroep en over de bedoelingen waarmee mensen hierin plaatsnemen. Veel respondenten zijn namelijk van mening dat de meeste mensen die zitting nemen in de klankbordgroep dit doen uit eigen belang: "*ik krijg het idee dat tegenstanders nog denken dat ze alles nog tegen konden houden door in die groep te gaan zitten.*" Enkele respondenten, die zitting nemen in de klankbordgroep, bevestigen dit door te zeggen dat ze in de klankbordgroep zijn gegaan om te kijken of ze wat meer mening kunnen geven vanuit het dorp maar ook om hun eigen mening te kunnen ventileren. De meeste klankbordgroepleden hebben dit doel echter niet en nemen puur uit belang van het dorp zitting in de klankbordgroep. Een andere respondent is negatief over de klankbordgroep omdat hij het zit als medium dat andere mensen moet overtuigen van de voordelen van de huisvesting, en dit schept weinig vertrouwen in de klankbordgroep bij hem.

De meeste respondenten vinden de klankbordgroep dan ook een goed initiatief, dat op een democratische manier in het leven is geroepen. "*Er zitten voor- en tegenstanders en hoog- en laaggeschoolden in, en dat is heel goed*". Op het moment waarop de interviews zijn gehouden (augustus 2009) was de klankbordgroep echter nog maar net in het leven geroepen, en werd er nog niet veel gemerkt van de effectiviteit van de groep. Inmiddels is er een onafhankelijke

voorzitter aangesteld en zal de groep wellicht beter gaan functioneren, en het geloof in de klankbordgroep sterker wordt.

6.5 Communicatie van meningen

Zahn (1971) constateert dat wanneer een mening gevormd is de neiging bestaat deze te uiten en te communiceren. Door communicatie wisselen mensen hun gedachten, ideeën, gevoelens over en bedoelingen met een bepaald fenomeen uit met anderen. Ook de respondenten is gevraagd of zij hun mening communiceren, in welke mate zij dit doen en of deze communicatie hun eigen mening ook beïnvloedt.

19 respondenten geven aan dat zij hun mening communiceren. De resterende 13 zien geen nut in het communiceren van hun mening: *“ik heb niet zo de behoefte mijn eigen mening over te brengen. Mensen moeten het zelf weten en ik heb er geen behoefte aan om mensen te overtuigen dat ik gelijk heb.”* Andere bewoners praten niet over de huisvesting omdat ze bang zijn dat er onenigheid in het dorp ontstaat. Sommige respondenten vinden dat het lijkt alsof de verschillende meningen het dorp splijten, *“en dat wil ik zeker niet bevorderen.”*

Een respondent zegt soms ook terughoudendheid te voelen wanneer hij met andere bewoners over de tijdelijke huisvesting spreekt. Het lijkt volgens hem alsof veel mensen liever de vrede in hun dorp bewaren dan hun mening voluit te geven. Lemmers (1993) merkt ook op dat mensen vaak rekening houden met de standpunten van anderen wanneer ze hun mening uiten. Hij constateert dat wanneer een persoon met iemand praat die een andere opvatting over een bepaalde kwestie, heeft hij geneigd is zijn mening aan die ander aan te passen.

Volgens een respondent speelt de woonduur ook een rol in de mate waarin de mening geuit kan worden, en geaccepteerd wordt: *“we worden toch een beetje voor vreemd aangekeken. En als er anderen in het dorp zijn die hier al hun hele leven wonen en die pertinent voor zijn, en die zitten wat hoger op de sociale ladder dan jij zelf. Wie ben ik dan om iets te zeggen?”*. Een bewoonster, die nog niet lang in het dorp woont, kan het echter niet schelen dat ze onenigheid zou veroorzaken in het dorp door het uitspreken van haar mening: *“ik vind mijn recht om te spreken belangrijker dan de vrede te bewaren”*. Veel meer tegenstanders durven hun mening wel te communiceren, dit komt wellicht doordat zij gemiddeld nog maar kort in het dorp wonen. De sociale druk is daardoor bij hen nog niet zo groot. Ze voelen zich minder gebonden aan de gemeenschap en zijn daardoor niet zo bang ‘verstoten’ te worden door de rest van het dorp, waardoor het minder moeite kost hun mening te uiten. De sociale context waarin mensen zich bevinden speelt daarom ook een rol bij de communicatie van meningen (Lemmers, 1993). Ook uit onderzoek van Lemmers (1993) blijkt dat de sociale context waar mensen zich in bevinden invloed heeft op het vormen van meningen. Zoals al gezien houden mensen meer rekening met elkaar. Vooral in een dorp is de sociale context van belang, omdat veel bewoners elkaar persoonlijk kennen. Het uiten van een mening kan dan ook persoonlijke consequenties hebben. Daarom kan de mening volgens sommige respondenten soms beter voor zich gehouden worden.

De respondenten communiceren hun mening voornamelijk via gesprekken met elkaar: *“er wordt veel over gepraat in de buurt. De een weet dit weer en de ander heeft dat gehoord”*. Zahn (1971) stelt dat persoonlijke gesprekken meer bepalend zijn voor meningsvorming dan mediaberichten en voorlichting. De gesprekken met andere dorpingen zijn daarom erg belangrijk. Mensen spreken elkaar op straat, in winkels, in de sportschool, op het schoolplein, bij verschillende verenigingen en bij de voorlichtingsbijeenkomsten. Toch

wordt veelal negatief geantwoord op de vraag of de mening beïnvloedt wordt door gesprekken met medebewoners. Bijna iedereen stelt dat ze de meningen van andere dorpelingen respecteren en dat deze hun eigen mening niet beïnvloedt. Wel werden sommige respondenten “*vreselijk boos*” om de meningen van andere bewoners. Slechts zes respondenten geven aan dat hun mening wellicht beïnvloed kan zijn door andere bewoners. Deze mensen geven aan dat ze open staan voor elke mening en dat als ze goede argumenten hoorden deze in de vorming van hun eigen mening mee hebben genomen. Een respondent benadrukt dat de gesprekken met anderen haar mening wel beïnvloedt “*in die zin dat ik er energie uithaal om door te blijven gaan.*” De opmerking van Lemmers (1993) dat mensen vaak geneigd zijn hun mening aan te passen wanneer ze met andersdenkenden praten gaat in dit geval dus niet erg op. Verder merkt een respondent nog op dat de mensen er nu (augustus 2009) niet meer zo mee bezig zijn. Hij is van mening dat als er bedrijvigheid komt mensen wel weer meer zullen praten.

6.6 Meningsuiting

Sommige respondenten uiten hun mening zoals al in §6.5.1 gezien niet. Toch is er ook een aantal respondenten die dit wel doet. Vooral als er een onprettige gebeurtenis te wachten staat waar mensen niet tevreden mee zijn zal deze neiging tot meningsuiting groot zijn (Zahn, 1971). Door het uiten van hun mening hopen mensen dat het een of ander nog tegengegaan kan worden. Dit is ook in Wagenborgen te merken, het zijn namelijk voornamelijk tegenstanders die van zich laten horen. Niet-tegenstanders geven in de interviews aan dat de groep tegenstanders heel klein is, maar dat ze behoorlijk fanatiek zijn en dat ze nog steeds denken dat ze de huisvesting kunnen tegenhouden. “*De tegenstanders zijn fel en er komt behoorlijk wat herrie uit die kleine groep. Die zijn vooral gemotiveerd uit eigen belang*”. Dit laatste merkt Zahn (1971:29) ook op; hij stelt dat “de meest fanatieke strijders voor recht en vrijheid vooral vaak meer rechten voor zichzelf willen”. Dit bevestigen §4.1 en figuur 4.1 ook al.

Vooral tegenstanders laten dus van zich horen. Het ventileren van hun mening gaat niet alleen via gesprekken: “*wij zullen alle mogelijkheden aan de hand nemen om te laten zien dat het anders kan.*” Zo zijn er twee respondenten die spandoeken en borden gebruikten: “*we hebben borden in de tuin gezet met onze mening. En toen de commissaris van de Koningin kwam, toen de burgemeester kwam, hebben we spandoeken neergehangen, 10 meter lang.*” Deze commissaris van de Koningin, Max van den Berg, werd overigens op uitnodiging van enkele tegenstanders in het dorp ontvangen. Dit aanhalen van belangrijke mensen en ‘experts’ werd ook in onderzoeken van Hubbard (2004a,b) gezien. Respondenten in Wagenborgen klopten verder nog aan bij andere mensen om medebewoners en gemeente ervan te overtuigen dat de tijdelijke huisvesting slecht is voor Wagenborgen. Zo zijn er boomdeskundigen in het park geweest om de bomen op hun (historische) waarde te onderzoeken. Niet alleen het park maar ook het kerkhofje dat bij Groot Bronswijk hoorde namen tegenstanders ter hand om de plannen dwars te bomen. Wanneer de betreffende respondent gevraagd wordt of dit werkelijk uit belang van het kerkhofje is, of dat de respondent met alles wat ze maar kan vinden probeert de huisvesting tegen te gaan, geeft ze toe dat dit laatste toch wel een beetje het geval is: “*het kerkhofje zal misschien meer mensen nog in hun schuldgevoel aanschrijven dan het park.*” Tegenstanders benadrukken overigens dat ze vooral de gemeente willen bereiken met hun acties. Om te tegenstand te vergroten is het bereiken van mededorpsbewoners ook belangrijk, maar de gemeente heeft meer macht en kan de situatie nog veranderen.

Tevens ventileerden tegenstanders hun mening door media. Ze stuurden bijvoorbeeld ingezonden stukken naar plaatselijke kranten en de televisie kwam zelfs een aantal keren in het dorp. Sommige bewoners gaven hun mening voor de camera: *“Een Vandaag is hier geweest en die heeft mij geïnterviewd. Toen was het net bekend en was ik er fel op tegen”*. Daarnaast gebruikte een respondent email om andere dorpsbewoners te bereiken, en maakten twee bewoners een soort informatieblad die huis aan huis verspreid werd.

Dan is er ook nog de dorpskrant, Op de Hoogte, die vooral in het begin veel meningen van bewoners publiceert. Het werd echter na verloop van tijd een soort medium waar bewoners dingen tegen elkaar gingen uitvechten. Nu bepaalt de redactie welke stukken geplaatst worden. Dit resulteert echter volgens veel respondenten in het feit dat alleen stukken van vooral één redacteur nog gepubliceerd worden: *“en die ventileert heel er zijn eigen kijk daarop”*. Velen zijn hier dan ook niet over te spreken: *“die man schrijft zo’n onzin in dat blaadje. Dat is toch een neutraal blad dan ga je toch geen meningen verkondingen of doen alsof het feiten zijn die spreken voor het dorp. Dat kan toch niet?”* De meeste respondenten hechten dan ook weinig waarde aan wat er in de dorpskrant geschreven staat.

Net als in Newton (zie Hubbard, 2004a) begonnen enkele bewoners vanaf de bekendmaking van het project een werkgroep om dat ze hun zorgen wilden delen en zich benadeeld voelden door de gemeente. Met deze Werkgroep Groot Bronswijk willen zij niet alleen hun mening uiten en andere dorpsbewoners ervan overtuigen dat de tijdelijke huisvesting slecht zou zijn voor het dorp, maar ook het park behouden en het dorp van werkgelegenheid voorzien. Vooral in het begin had deze werkgroep veel aanhangers. Op een lijst, ontvangen van één van de respondenten, die op 28 november 2008 opgesteld is, staan 61 bewoners ‘die actiebereid zijn’. Na verloop van tijd slonk de werkgroep Groot Bronswijk echter in haar aanhangers, veel mensen kregen een mildere mening en werden minder actiebereid (sommigen werden volgens de oprichters van de werkgroep omgepraat door andere bewoners en de gemeente). Nu bestaat de groep nog uit een klein aantal strijders, maar naar eigen zeggen is hun aanhang nog redelijk groot.

7 Argumenten

7.1 Introductie

Nu de meningen, en de totstandkoming daarvan, van de respondenten duidelijk zijn is het tijd om te kijken naar de verschillende argumenten die aangedragen worden. Er is gemerkt dat veel van de aangedragen argumenten (van positieve respondenten) ook genoemd zijn op voorlichtingsbijeenkomsten en infokranten van de gemeente Delfzijl. De gemeente lijkt dus grote beïnvloedingsmacht te hebben.

De argumenten zijn opgedeeld in verschillende categorieën, tabel 7.1 geeft die weer. Te zien is hoeveel respondenten uitspraken gedaan hebben over de desbetreffende categorie. Van alle tegenstanders hebben bijvoorbeeld acht uitspraken gedaan over de afstand van Wagenborgen tot de Eemshaven. De volgende paragrafen geven een overzicht van de verschillende uitspraken die voor- of tegenstanders of afwachtende respondenten gedaan hebben over de verschillende categorieën. Er kan alvast geconcludeerd worden dat argumenten van voorstanders vooral van economische aard zijn, en die van tegenstanders van sociale aard.

Tabel 7.1 Argumenten van respondenten

Soort argument	Voor	Afwachtend	Tegen
Afstand Eemshaven	0	4	8
Betere bestemmingen	0	5	4
Cultureel	4	3	11
Economisch	8	4	8
Groot Bronswijk-terrein	8	5	8
Hoop op betere toekomst	8	2	2
Leefbaarheid/sociaal	6	0	7
Mannen	0	3	8
Natuur/milieu	0	2	4
Verkeer	1	4	4
Verleden Wagenborgen	7	2	1

7.1.1 Afstand tot de Eemshaven

Wagenborgen ligt ver bij de werkplek, de Eemshaven, van de werknemers vandaan. Veel respondenten vinden het dan ook vreemd dat de huisvesting zo ver bij de Eemshaven vandaan wordt gerealiseerd: *“ik vind het gewoon een heel slecht plan omdat die mannen hier alleen maar komen slapen en eten en werken doen ze in de Eemsmond. Zet ze dan vlakbij de Eemsmond”*. Bij de Eemshaven is ook plek genoeg en als ze de tijdelijke huisvesting daar, buiten de woonomgeving en dichtbij de werkplek, realiseren zou dat veel logischer zijn. Dan hadden er veel minder mensen last van gehad. Zoals al gezien in §5.2.1 zijn veel van deze argumenten NIMBY-protessen: bewoners zijn bang dat hun persoonlijke leefomgeving verstoort en verandert.

7.1.2 Betere bestemmingen

Veel afwachtende en zelfs positieve respondenten laten weten dat zij wel positief zijn over het feit dat er weer wat op het terrein gebeurt, maar dat ze eigenlijk toch liever hadden gezien dat er gelijk iets blijvends op het terrein zou komen, en dan vooral in de vorm van woningbouw voor ouderen. Ook veel tegenstanders zijn om deze reden negatief. Velen noemen het huidige bejaardenhuis van Wagenborgen, dat aan vervanging toe is. Het Groot Bronswijk-terrein zou een mooie plek zijn voor de vestiging van een nieuw tehuis. *“Menterne [het bejaardentehuis] heeft een heel oud gebouw, dus eigenlijk moet dat iets nieuws hebben. In principe was het beter geweest dat het nieuwe gebouw op het Groot Bronswijk-terrein kwam. Dat is natuurlijk beter dan dit.”* Ook veel andere argumenten over betere bestemmingen hebben te maken met nieuwe woningbouw.

Daarnaast zou een andere bestemming voor het terrein meer werkgelegenheid dan Envilla opleveren voor Wagenborgen: *“het is niet goed voor het dorp omdat er geen blijvende werkgelegenheid komt. Kijk als je nou een maatschappelijke bestemming aan het terrein geeft creëer je duurzame werkgelegenheid. En dan blijven ook de jonge mensen hier”*.

7.1.3 Cultureel

Sommige respondenten (acht) voorzien gevolgen voor Wagenborgen door verschillen in cultuur. Ze vrezen bijvoorbeeld dat beide groepen niet met elkaar kunnen communiceren door taalverschillen en elkaar daardoor minder goed zullen begrijpen. Dergelijke problemen ontstaan vaak, omdat er verwacht wordt dat de normen en waarden van nieuwkomers

anders zijn dan die van de ontvangende plek (Ng, 1998). De bestaande cultuur in de plaats waar de immigranten gaan wonen heeft bepaalde ideeën, waarden en verwachtingen over het leven, en deze zijn een soort gids voor hun gedrag. De immigranten hebben zelf ook van deze ideeën, waarden en verwachtingen, maar deze kunnen strijdig zijn met die van de ontvangende cultuur. Contact met de andere cultuur kan bij beide groepen onzekerheid, verwarring en angst opwekken. Berry (1992) wijst er op dat de mate van verschil tussen culturen van belang is bij de integratie van immigranten, en in dit geval de werknemers. Ook de cultuur van de Wagenborgers en de werknemers zullen verschillen, in bijvoorbeeld religie of de levensstijl. Een respondent denkt bijvoorbeeld dat hij daardoor vanuit een Nederlands kader de werknemers gaat beoordelen en dat dit misschien niet goed is. Ng (1998) geeft ook al aan dat nieuwe cultuur door ‘trial and error’ geleerd moet worden; de werknemers zullen dus zelf moeten uitzoeken wat wel en niet gepast is binnen de gemeenschap en dit kan nog al eens rare situaties en problemen opleveren omdat de gewoontes van de ontvangende cultuur anders zijn. Ook in Wagenborgen zullen er daarom wel eens dingen gebeuren die in de ogen van de dorpsbewoners niet door de beugel kunnen. Dit hoeft echter niet te betekenen dat de werknemers slechte bedoelingen hebben, ze hebben gewoonweg andere gewoonten. Als een persoon zich naar maatstaven van de omgeving ongepast gedraagt kunnen andere mensen de bedoelingen van die persoon verkeerd interpreteren. Dergelijke misinterpretaties kunnen leiden tot de bevestiging van negatieve culturele stereotypen (zie §5.2). Een respondent die zelf in Spanje is opgegroeid stelt in ieder geval al dat de werknemers een andere levensstijl zullen hebben: *“die ene dag dat ze vrij zijn zullen ze gewoon even naar Groningen gaan ofzo. Als die mensen hier komen en ze zien dat er maar een cafeetje is, geen winkels, zijn ze zo vertrokken hier. Ze willen een beetje op een terrasje zitten. Ze zullen hier niet veel wandelen ofzo.”*

Er zijn ook respondenten die juist hopen dat de werknemers in het dorp zullen blijven en contacten leggen met Wagenborgers. Een respondent kijkt vol enthousiasme een uitwisseling van verschillende aspecten van beide culturen tegemoet. Op het terrein kan volgens hem een tentoonstellingsruimte geplaatst worden waar beide partijen hun cultuur laten zien. Ook zullen er mensen zijn die muziek beoefenen en die kunnen in het fanfare van Wagenborgen spelen. Sporters kunnen lid worden van de verschillende verenigingen van Wagenborgen. Zo kunnen de werknemers volgens de respondent goed integreren in het dorp.

Het is echter nog maar de vraag of de werknemers gemotiveerd zullen zijn om te integreren en een poging zullen doen zich thuis te voelen in Wagenborgen. Zij verkeren dan in een vrij aparte situatie. Na hun werk in de Eemshaven komen de werknemers namelijk niet écht thuis. Wagenborgen is immers slechts hun tijdelijke thuis. Hun echte thuis is in het land van herkomst, waar familie woont, maar dat in het verste geval duizend kilometer verderop ligt. Als de werknemers thuishkomen in Wagenborgen zijn daar geen vrouw en kinderen, maar honderden andere werknemers, en geen compleet huis met privacy, maar een kleine portakabin. Bovendien weten de werknemers die in Wagenborgen komen wonen al dat ze maar voor maximaal vijf jaar in Wagenborgen wonen. Gibson (2001) stelt dat de redenen die mensen doen verhuizen van belang zijn bij de mate van aanpassing. Hij constateert dat vluchtelingen vaak denken terug te keren naar hun land van herkomst, en daardoor minder gedreven zijn zich aan te passen aan de manier van leven op de nieuwe plaats. Ook het leren van de taal zien zij daardoor vaak als overbodig. De motieven van vluchtelingen zijn redelijk vergelijkbaar met die van de werknemers in Wagenborgen. De

motivatie van de werknemers om aan te passen aan Wagenborgen en te integreren is daarom wellicht niet erg groot.

Ook respondenten wijzen hierop. Een andere, veel gehoorde verwachting is namelijk dat de groep werknemers samen zal gaan klitten omdat ze in een vreemd land in een vreemde omgeving bij elkaar gezet worden. De werknemers zullen weinig contact zoeken met de Wagenborgers omdat ze onderling veel beter met elkaar kunnen communiceren dan met de dorpingen. Dan zouden ze automatisch een groep gaan vormen en zichzelf daardoor 'buitensluiten'. Ook McClure & Broughton (2000) en Robinson et al. (2006) stellen dat mensen met dezelfde cultuur en interesses vaak naar elkaar toe trekken. Dit hoeft echter geen probleem te zijn omdat het problemen en wrijvingen tussen de verschillende groepen kan voorkomen.

7.1.4 Economie

Opvallend is dat alle respondenten, en vooral voor- en tegenstanders, vaak economische argumenten noemen. Envilla wordt voor een groot deel zelfvoorzienend. De vraag is daarom of Wagenborgen economisch baat bij de huisvesting zal hebben. Belangrijk hier te melden is dat de gemeente Delfzijl in haar infokranten veel schrijft over de economische kant van de huisvesting. Ook tijdens de voorlichtingsbijeenkomsten kwam dit vaak ter sprake. Gezien het oogmerk van de gemeente Delfzijl, Nuon en Van der Wiel/Van der Valk ligt het voor de hand dat deze berichten hierover positief zijn. Dat is dan ook zo. Er wordt regelmatig benadrukt dat Wagenborgen wel een slaatje zou kunnen slaan uit de huisvesting. Ook bewoners die dit vinden worden in de infokranten aan het woord gelaten, zo wordt dit argument nog sterker. Veel voorstanders lijken argumenten die de initiatiefnemers en de gemeente noemen over te nemen. Dit kan dan ook de reden zijn voor de overwegend economische aard van de argumenten van voorstanders. Zelfs een aantal afwachterende respondenten vinden de huisvesting economisch gezien nog niet eens zo'n slecht plan. Ook zij zouden wel eens beïnvloed kunnen zijn door de positieve berichtgeving hierover.

Voorstanders zien een economische stimulans voor het dorp, vooral in de vorm van werkgelegenheid. De winkels zullen volgens hen profijt van de tijdelijke werknemers hebben: *"misschien dat bepaalde ondernemers hier in het dorp wat meer klanten zien. Dat is altijd positief."* Daarnaast wordt er aan de wijdere omgeving van Wagenborgen gedacht. Oost-Groningen is volgens een drietal respondenten *"een moeilijk gebied waar ontzettend veel werkloosheid is"*. Veel dorpen in de omgeving van Delfzijl hebben namelijk met leegloop te maken en hebben daarom meer behoefte aan economie, anders *"is het over twintig jaar gewoon leeg hiero"*. Activiteiten in de Eemshaven zijn een goede stimulans voor de gehele omgeving en trekken meer mensen aan. De respondenten hopen dat de werkzaamheden in de Eemshaven ook andere werknemers dan alleen de buitenlandse aantrekken: werknemers die in de regio blijven en een huis zullen kopen.

Een andere positieve bewoner wijst op de toeristenbelasting die de gemeente Delfzijl zal ontvangen voor elke werknemer die in Wagenborgen zal komen te wonen. Dit zal volgens de respondent een aanzienlijk bedrag zijn omdat het over vijf jaar wordt uitgesmeerd. Wagenborgen heeft toezegging gekregen dat dit bedrag bestemd zal zijn voor het dorp, en daar is de respondent zeer over te spreken. Hierover is ook gesproken op voorlichtingsbijeenkomsten, het ligt dan ook voor de hand dat deze persoon ook door de gemeente beïnvloed is.

Tegenstanders daarentegen denken juist dat Wagenborgen economisch niets heeft aan de huisvesting of er zelfs op achteruit gaat. *“Er zijn maar een paar partijen die er beter van worden en dat is niet het dorp. Er zal misschien incidenteel wat verkocht worden bij de Spar maar dat zal ook bar weinig zijn.”* Ook is er volgens tegenstanders helemaal geen behoefte werkgelegenheid in Wagenborgen; er is weinig werkloosheid. Dat zij het niet helemaal bij het rechte eind hebben blijkt uit de woorden van een positieve respondent, zij hoopt wel degelijk een baan te krijgen in het dorp door Envilla. De meeste respondenten, ook voorstanders, zien overigens in dat de huisvesting tijdelijk goed kan zijn voor Wagenborgen, maar dat het op langere termijn niet veel oplevert voor het dorp: *“er zullen wel een paar middenstanders aan verdienen, prachtig, maar het is natuurlijk geen economische impuls van blijvende aard”*.

Anderen zijn bang voor hun huizenprijzen: *“ons huis is niet meer verkoopbaar. Niemand die hier wil wonen nu. Nou daar heb ik nou zoveel geld voor betaald.”* Ook Hubbard (2004a,b) merkte in zijn onderzoek dat veel bewoners negatief waren omdat de huisvesting van de buitenlanders hun huizenprijzen in gevaar bracht, omdat het een negatieve woonomgeving zou veroorzaken. Hieruit blijkt ook weer dat een groot deel van de tegenstanders om persoonlijke redenen negatief tegen Envilla aankijken. Een respondent geeft dit zelf al aan door te zeggen dat ze vindt dat de economie geprefereerd wordt ten aanzien van de gevoelens.

7.1.5 Het Groot Bronswijk-terrein

Uit heel veel reacties blijkt dat (positieve, afwachtende, en zelfs enkele negatieve) respondenten graag zien dat er iets met het terrein gaat gebeuren en dat het er niet zo blijft liggen zoals nu. Volgens velen verloedert het terrein, omdat het nauwelijks onderhouden wordt. De verwachting van veel positieve respondenten is dat Envilla het park weer nieuw leven in blaast. Er zijn zelfs meerdere respondenten die zeggen alleen positief te zijn vanwege het park: *“ik hoop dat het park onderhouden blijft, dat is het enige waar het dorp beter van zou kunnen worden”*. Deze respondenten zijn dus niet zozeer blij met de huisvesting zelf, maar alles is beter dan niets. *“Dan gebeurt er tenminste iets, je kunt er beter een bestemming aan geven dan het zo te laten liggen.”*

Andere respondenten hebben geen moeite met Envilla omdat ze het terrein, waar de nodige (ondergrondse) infrastructuur al aanwezig is, een geschikte locatie voor de huisvesting van 1200 mensen achten. Verder wordt er toch ook niets met het terrein gedaan en de eigenaar, Woonzorg Nederland, *“kan het aan de straatstenen niet kwijt”*. Er waren wel steeds plannen voor het terrein maar daar kwam niets van terecht. Daarom zou Envilla een goede tijdelijke bestemming voor het terrein zijn, dan hoeven de Wagenborgers het zelf ook niet te onderhouden en kan er daarna iets blijvends gerealiseerd worden. Ook deze twee argumenten worden overigens vrij uitgebreid aan het licht gesteld in de infokranten van de gemeente Delfzijl. Ook hier lijkt het erop dat de gemeente daarmee veel overtuigingskracht bezit.

Ook tegenstanders halen argumenten over het Groot Bronswijk-terrein aan. Ook zij vinden het een prachtig terrein, en zijn juist bang dat de tijdelijke huisvesting het einde van het park betekent: *“dat park gaat vernield worden, dat staat als een paal boven water. Dat kan niet anders, anders kun je niet zoveel mensen huisvesten.”* Twee respondenten zien het terrein zelfs als cultuurhistorisch erfgoed, omdat het de geschiedenis van meer dan honderd jaar psychische zorg zou laten zien en omdat het nog door Jan Vroom jr. (landschapsarchitect) is ontworpen.

Respondenten zijn bang dat alle kwaliteiten van het park verloren gaan. Het imago van het park zal geschaad worden en daardoor zouden er in de toekomst ook geen mensen “*met een goed gevulde beurs*” aangetrokken kunnen worden om een perceel op het terrein te kopen, waar plannen voor bestaan. “*Het park verpieterd zo en wordt in zijn oorspronkelijke staat aangetast, en wie heeft daar dan nog belang bij? Om in zo’n zootje te wonen?*”

7.1.6 Toekomst

Opvallend is dat alle voorstanders de toekomst van Wagenborgen aanstippen. Dit is voor velen veel belangrijker dan de tijdelijke huisvesting zelf: “*ik denk dat dit een hele goeie tussenstap is voor de toekomst van Wagenborgen. De komende vijf jaar is voor ons minder belangrijk dan wat er daarna gebeurt.*” Velen zien de tijdelijke huisvesting als een springplank voor een betere toekomst voor Wagenborgen. De komende zeven jaar zou volgens de respondenten toch niets op het terrein gebeuren, en omdat het Dorpsvisieplan al klaarligt kan er zodra de huisvesting in 2015 uit het dorp verdwenen is begonnen worden met de bouw van permanente woningen. Het terrein beschikt dan al over de (ondergrondse) infrastructuur, zodat er al snel begonnen kan worden met de woningbouw.

Andere voorstanders denken aan de toekomstige leefbaarheid en daarmee economie in het dorp. Envilla kan volgens hen de al eerder genoemde bevolkingskrimp tegengegaan: “*anders bloedt dit dorp gewoon dood. We zijn dan wel het grootste dorp van de gemeente Delfzijl, maar ons dorp bloedt dood als er niets gebeurt. Dan weet ik ook niet of ik over tien jaar hier nog mijn boterham kan verdienen. Want je ziet ook in de omliggende dorpen overal alles verdwijnen. We moeten dus zorgen dat dit dorp levendig blijft en dat kan door de komst van de werknemers.*” Ook deze argumenten van voorstanders worden al weer teruggezien in infokranten van de gemeente.

Enkele tegenstanders spreken ook over de toekomst van het dorp, zij zijn hier totaal niet positief over. Ze zijn bang dat Envilla de toekomst van Wagenborgen totaal verpest en dat het dorp daarna voor niemand meer aantrekkelijk is om te wonen. Ook de persoonlijke toekomst komt af en toe aan de orde, bijvoorbeeld wanneer tegenstanders spreken over de dalende waarde van hun huis. Vooral respondenten die nog niet lang in Wagenborgen wonen benadrukken dat vooral zij naar de toekomst kijken: “*wij weten niet hoe het dorp was, alleen hoe het is. Wij kijken vooruit.*”

7.1.7 Leefbaarheid/sociaal

Veel voor- en tegenstanders doen uitspraken over de leefbaarheid van Wagenborgen en het sociale aspect van de situatie. Voorstanders verwachten dat Wagenborgen door de tijdelijke huisvesting aantrekkelijker zal worden om te wonen (zie ook §7.1.6). Hierdoor zou de leefbaarheid van Wagenborgen weer opgekrikt worden; mensen zullen in het dorp kunnen blijven wonen en de dorpsschool kan blijven bestaan.

Tegenstanders zijn juist van mening dat de huisvesting niet bevorderend is voor de leefbaarheid van Wagenborgen. Envilla is volgens hen namelijk een soort dorp in een dorp. Het zal bijna geheel zelfvoorzienend zijn en zal geen ‘natuurlijk’ onderdeel van Wagenborgen worden, terwijl de werknemers wel vijf jaar lang bewoners van het dorp zullen zijn.

Ook vinden veel tegenstanders de tijdelijke huisvesting sociaal niet kloppen: “*dit is niet sociaal. We hebben hier ongeveer 1800 bewoners in het dorp. Waarvan 1100 volwassen en bejaarden. En de rest zijn kinderen. Daar zet je wel 1200 mannen bij. Zoveel mannen wonen hier niet eens.*” De demografische verhoudingen die zullen ontstaan zijn volgens de respondenten niet

natuurlijk en dat zal problemen veroorzaken. Er zijn ook tegenstanders die in principe geen problemen hebben met het vestigen van 1200 mensen in hun dorp, maar wel met het feit dat het vrijwel alleen mannen zijn. Het huisvesten van zoveel mannen zou niet erg opbeurend zijn voor het dorp, mensen zijn bang dat de werknemers te overheersend worden voor het dorp. Een bewoonster had bijvoorbeeld liever gezien dat de mannen hun gezinnen mee zouden kunnen nemen naar Wagenborgen. *“En ieder zijn eigen huisje, dat brengt dan ook meer mee voor het dorp. Maar ik zie hier geen meerwaarde in”*. Toch protesteert de meerderheid (negen) van de respondenten vooral tegen het aantal nieuwe bewoners en in mindere mate tegen de werknemers zelf. *“In principe heb ik geen enkel bezwaar om hier een hoop mensen te ontvangen voor een aantal jaren, dat is denk ik alleen maar voordeel voor Wagenborgen. Maar ik vond het getal nogal groot, dat was het voornaamste bezwaar.”* Een respondent weet dit treffend te verwoorden: *“dat zijn 1200 extra drollen door het riool!”*.

Ook denken sommige tegenstanders dat ze veel last van de werknemers zullen krijgen. Ze zullen *“veel onrust, rotzooi en lawaaioverlast”* met zich mee brengen en daarmee de rustige sfeer in het dorp vernietigen. Ze begrijpen dat de werknemers voornamelijk zullen werken, maar vrije tijd hebben ze ook. En dan gaan ze op zoek naar vertier; wat er niet is in Wagenborgen. Een respondent die hier al slechte ervaringen mee heeft is bang dat hij dit weer mee zal maken in Wagenborgen. Hij woonde voorheen in een dorpje in Noord-Brabant, waar veel buitenlanders in kassen werken. Volgens hem waren daar ook altijd problemen met de werknemers, en dat kwam voornamelijk omdat er niet veel voor ze te doen was in de omgeving. Ook Hubbard (2004a,b) zag in zijn studie dat bewoners vonden dat rurale gebieden in vergelijking met de stad een vrij monotone manier van leven hebben, en zagen dit als makkelijk slachtoffer van criminaliteit. In de stad konden de behoeften van de immigranten veel beter bevredigd worden. De geïsoleerde ligging van Newton en Bicester zou alleen maar sociaal ruimtelijke buitensluiting van de asielzoekers in de hand werken. Dit is precies wat vier respondenten ook zeggen.

Afwachtende respondenten lijken zich niet druk te maken over de leefbaarheid van Wagenborgen of de sociale aspecten van de tijdelijke huisvesting; geen enkele doet uitspraken hierover.

7.1.8 Mannen

Het feit dat er vrijwel alleen mannen in Wagenborgen zullen komen wonen stoot veel respondenten (elf) tegen de borst. Opvallend is dat de rest (waarvan ook veel tegenstanders) van de respondenten zich er niet erg druk om lijkt te maken. Dit is een onverwachte constatering, verwacht was namelijk dat de Wagenborgers af zouden gaan op de stereotypen die over mannen bestaan, en waarvan uit mensen vaak denken (zie §5.2.3). De meeste respondenten laten zich blijkbaar toch niet leiden door de geïdealiseerde gedachte over masculiniteit en benadrukken dat *“die mannen zich heus niet aan ieder meisje gaan vergrijpen”*. De problemen liggen volgens hen niet bij de mannen, zij komen in Wagenborgen om te werken en zij kunnen zich verder in de sportschool, in de omgeving en in Groningen vermaken. De meeste argumenten van voor- én tegenstander zijn van economische en sociale aard, het geslacht van de werknemers niet zo belangrijk. Het aantal werknemers daarentegen wel, zoals ook al in §7.1.7 gezien.

Toch zijn de protesten van de respondenten die wél bezwaar tegen de mannen hebben groot. Voor de meesten van hen geldt dat zij tegen de huisvesting puur om het feit dat er voornamelijk mannen in het dorp komen wonen. Als het mannen én vrouwen waren

geweest, zouden zij protesten tegen de huisvesting hebben. Enkele respondenten gaan ervan uit dat de werknemers seksuele verlangens zullen hebben en dat de vrouwen in het dorp niet meer veilig zijn. In Wagenborgen doen respondenten zelfs vrij extreme uitspraken over de vermeende eigenschappen van de werknemers: *“we kunnen hier nog beter een gevangenis hebben, dan zitten ze tenminste achter slot en grendel”*. Mensen zijn bang dat er iets met hun dochters of familie gebeurt. Van twee respondenten is dit de grootste zorg: *“dan neem ik wel weer een grote hond, als mijn familie maar niks overkomt”*. Ze denken wel dat het gros van de werknemers geen slechte bedoelingen zal hebben, maar stellen dat er altijd iets kan gebeuren. De meerderheid van de respondenten heeft geen enkel bezwaar tegen de herkomst van de werknemers; ook als het Nederlanders waren geweest hadden ze dezelfde zorgen gehad. *“Maar 1200 mannen op zo’n terrein, daar moet narigheid van komen”*.

Ondanks dat er een verschil bestaat tussen verbeelde en werkelijke masculiniteit (zie §5.2.3) stelt Collinson (1998) dat de stereotypen van de verbeelde masculiniteit niet helemaal onterecht zijn. Vooral als ze onder elkaar zijn willen mannen de stereotypen die over hun bestaan nog al eens bevestigen, bijvoorbeeld dat ze provocerend, gewelddadig zijn en machogedrag vertonen. Uit onderzoek over cohesie in militaire gemeenschappen blijkt bijvoorbeeld ook dat mannen onder elkaar af en toe machogedrag vertonen. In Wagenborgen zal dat wellicht ook voorkomen, al helemaal omdat de werknemers voortdurend gescheiden van hun familie en vrienden moeten leven. Dit kan volgens Collinson (1998) frustraties en daardoor provocerend gedrag veroorzaken. Collinson (1998) constateert ook dat mannen op olieplatforms regelmatig grote hoeveelheden alcohol drinken om verveling en het gemis van familie en vrienden tegen te gaan. Ook enkele respondenten zijn hier bang voor, ze merkten dit namelijk al bij de buitenlandse werknemers die al in Wagenborgen wonen, toen een dronken Pool met zijn auto in de sloot belandde. De mogelijkheid bestaat dus wel dat de sfeer op het Groot Bronswijk-terrein er niet vrolijker op wordt.

McClure et al. (2000) geven echter ook aan dat op legerbasissen vaak kleinere groepen binnen de gemeenschap ontstaan, en aangezien de hoeveelheid werknemers erg groot is, is het waarschijnlijk dat dit ook in Wagenborgen gebeurt. Mensen met dezelfde cultuur en interesses trekken naar elkaar toe, en door wederzijds begrip zullen er dan minder wrijvingen ontstaan. Uit het onderzoek van McClure et al. (2000) blijkt ook dat mensen met verschillende achtergronden toch goed kunnen samenwerken en dat er over het algemeen een goede sfeer op de legerbasissen hangt.

Opmerkelijk is overigens dat vooral de mannelijke tegenstanders bezwaren hebben tegen de het geslacht van de werknemers. Zij zijn vooral bang dat de werknemers zich niet kunnen beheersen en zich zullen vergrijpen aan de vrouwen en kinderen in het dorp. En ook hun huis loopt gevaar voor de mannen. Een respondent ziet de komst van de mannen ook met zorg tegemoet, maar heeft zelf niks te vrezen: *“nee, ik zit hier hartstikke veilig, ik heb een hek om mijn huis”*.

7.1.9 Natuur/milieu

Vier negatieve en twee afwachtende respondenten maken zich zorgen om de natuur en het milieu van Wagenborgen. Volgens twee respondenten hebben de bomen in het park veel historische waarden en ze zijn bang dat de huisvesting de doodsteek voor de bomen betekent: *“elke idioot weet dat wanneer je de grond belast en afsluit, daaronder absoluut geen leven*

meer is. Nog niet eens een wurm. Ze gaan ook nog eens het grondwaterpeil verlagen elke boom is gedoemd te sterven”.

De meeste argumenten over natuur/milieu hebben echter met het verkeer te maken. Extra verkeer zal zorgen voor milieuproblemen. Deze bezwaren nemen deels de vorm aan van NIMBY-protesten: *“voor het milieu is het heel slecht. Er gaan enorm veel bussen heen en weer rijden en dit levert een enorm lawaai op. ’s Avonds, ’s middags, ’s nachts. Het is schrikbarend, zelfs ’s nachts nog veertig bussen. Dus die huisvesting kan toch het beste zo dicht mogelijk bij de bouwlocatie. Dat is voor iedereen beter”.* De vraag is dan of de tegenstanders werkelijk bezorgd zijn om het milieu of dat het een redmiddel voor zichzelf is om de huisvesting in Wagenborgen tegen te houden.

7.1.10 Verkeer

Sommige respondenten hebben bezwaren tegen de verkeersdruk die de huisvesting zal veroorzaken. De werknemers moeten elke dag met bussen vervoerd worden, en dit levert uiteraard extra verkeersdruk op. Hierbij wordt niet alleen aan het milieu gedacht (zie §7.1.9), maar vooral aan (belasting van) de infrastructuur: *“het verkeer komt hier straks ook elke keer vast te staan denk ik, als ze met al die bussen naar de Eemshaven moeten. De infrastructuur leent zich er niet voor.”* Een respondent geeft aan dat het enige wat hij denkt te gaan merken van de tijdelijke huisvesting de verkeersoverlast is. Ook is er iemand die opmerkt dat de mensen uit het dorp zelf ook nog gebruik van de wegen moeten maken. *“En wat moet je dan? Allemaal binnenweggetjes gaan gebruiken?”* Ook Hubbard (2004a,b) kwam dergelijke protesten tegen. Ook in Newton maakten bewoners zich zorgen om de capaciteit van de infrastructuur.

Een andere respondent denkt dat Wagenborgen juist voordeel kan halen uit de grote verkeersbelasting. Volgens hem is er al gesproken over de plaatsing van een rotonde op een riskant kruispunt in het dorp. Daar kon eerder niets aan gedaan worden om het dorp te weinig inwoners zou hebben. Nu de tijdelijke huisvesting komt kan de rotonde wel gerealiseerd worden en dat is volgens de respondent een pluspunt.

7.1.11 Verleden van Wagenborgen

Tenslotte noemen veel voorstanders het zorgverleden van Wagenborgen. Het dorp heeft 130 jaar lang patiënten van de psychiatrische inrichting Groot Bronswijk mogen ontvangen. Volgens enkele respondenten liepen de patiënten vaak door het dorp heen, maar zijn hier nooit problemen mee geweest. Veel bewoners vergelijken de tijdelijke werknemers met de patiënten, en concluderen daaruit dat de tijdelijke huisvesting in Wagenborgen zonder problemen kan verlopen. Deze argumenten worden vooral door oudere respondenten genoemd, zij hebben Groot Bronswijk nog meegemaakt. Het valt echter op dat ook vijf bewoners die zich in Wagenborgen vestigden nadat Groot Bronswijk uit het dorp verdwenen was dergelijke argumenten aandroegen. Zij zullen de verhalen van hun dorpsgenoten gehoord hebben en hun eigen conclusie uit deze verhalen getrokken hebben.

8 De sfeer in het dorp

Routledge (1997) deed onderzoek naar lokale protesten tegen de aanleg van een snelweg in Brighton en hij constateerde dat bewoners een ‘imagined community’ vormden. De bewoners deelden bijna allemaal dezelfde mening en dit resulteerde in het feit dat ze zich verbonden voelden met elkaar: ze vormden een groep, ondanks dat ze elkaar niet persoonlijk kenden. Dit zorgde voor een sterk zelfvertrouwen, omdat ze het gevoel hadden één groep te

zijn. Het lijkt erop dat bewoners van Wagenborgen niet hun krachten zullen bundelen, sommige Wagenborgers trachten juist elkaar van hun mening te overtuigen. Er bestaat hier en daar dan ook redelijk wat vijandigheid tussen bewoners. Ze zijn vaak niet erg te spreken over de meningen en gedachtegangen van andere bewoners. De opmerkingen die hierover gemaakt worden gaan soms erg ver. Volgens acht respondenten maakt deze onderlinge strijd de sfeer in het dorp er niet beter op. Hieronder volgt een uiteenzetting over gemaakte opmerkingen, ter indicatie hoe sterk de tijdelijke huisvesting leeft bij verschillende bewoners en hoe wordt gedacht over medebewoners.

Om te beginnen hebben voorstanders en afwachtende respondenten veel commentaar op de tegenstanders. Deze zouden argumenten aandragen die nergens op gebaseerd zouden zijn. De argumentatie wordt bekritiseerd en belachelijk gemaakt: *“als ik kinderen van 12 tot 14 had zou ik er misschien wel anders over denken. Alleen om aan te nemen dat er meteen harde barbaren alla Bavaria reclames naar binnen komen stormen is natuurlijk mesjokke.”* Deze respondent bevestigt overigens met deze opmerking ook dat sommige bewoners hun mening op stereotypen baseren. Ook de verwachte positieve of juist negatieve effecten op de economie worden over en weer bespot. Verder is een deel van de respondenten niet blij met de manier waarop tegenstanders zich op de informatieavonden gedroegen: *“ik vond dat vooral de tegenstanders op een asociale manier te keer gingen op die voorlichtingen. Ik schaamde mij toen ook als inwoner van Wagenborgen”.*

Andere uitspraken over dorpsgenoten gaan over de betrokkenheid bij het project, veel tegenstanders vinden dat mensen met een andere mening dan zij zeer ongeïnteresseerd zijn en dat het lijkt alsof het project hun niets kan schelen: *“dan denk ik van ben je nou zo dom? Potverdomme man, begrijp je dat nou helemaal niet dat wat er gaat gebeuren?”*. Bewoners zouden zich laten beïnvloeden door mooie praatjes van de gemeente en Van der Wiel/Van der Valk. Dat de Wagenborgers niet allemaal over één kam geschoren kunnen worden hebben deze respondenten ook wel door, *“maar de domheid... en de ongeïnteresseerdheid”*. In §7.6 is gezien dat het vooral tegenstanders zijn die van zich laten horen en zich soms op allerlei mogelijke manieren uitlaten over Envilla. Daar hoort dus blijkbaar ook het bekritisieren van de mening van anderen bij.

Toch zijn het niet alleen de tegenstanders die commentaar hebben op het gedrag en meningen van andere bewoners. Ook voorstanders doen dit, ze beschuldigen tegenstanders er bijvoorbeeld van valse verhalen te vertellen: *“de groep die er tegen is probeert de écht oude Wagenborgers bang te maken. Ze zeggen ‘het zijn allemaal verkrachters, dat hoor ik van die en die.’ Dat kan toch niet? Die mensen worden doodsbenaauwd gemaakt. Dat vind ik een schande”*.

Verder doen enkele (drie) ‘echte’ Wagenborgers, zoals ze zichzelf zien, ook vrij extreme uitspraken over de vrijheid van ‘nieuwkomers’ in het dorp om hun mening te uiten: *“als ze hier nog maar twee jaar wonen dan denk ik ‘moah, je hebt geen poot om op te staan’”*. Andere respondenten merken ook dat sommige medebewoners vinden dat mensen die niet in Wagenborgen geboren zijn geen mening mogen hebben.

Het bekritisieren van medebewoners gaat soms verder dan alleen mondelinge uitspraken. Sommige bewoners ondernemen bijvoorbeeld acties om hun medebewoners van hun ‘verkeerde’ mening op de hoogte te stellen. Zo zijn er zelfs al vier respondenten bedreigd, waarvan in drie gevallen de politie er aan te pas moest komen. *“Er was veel vijandigheid naar elkaar toe. Ik heb de politie hier nog wel aan de deur gehad. Iemand in het dorp zei dat de redactie van de dorpskrant er Hitlerpraktijken op na hield. Toen heb ik de politie gebeld.”* Ook is de brievenbus van een respondent *“66 keer van zijn paal gerukt en in de bosjes gegooid”*, en toen

deze wel even overeind stond vond dezelfde respondent een hakenkruis en een Jodenster in zijn brievenbus. Opmerkelijk is dat twee bedreigde respondenten 'nieuwkomers' in het dorp zijn, terwijl de andere twee al enkele tientallen in het dorp wonen, en dat de bedreigde mensen zowel voor- als tegenstanders zijn. Hieruit blijkt dus dat beide groepen mensen ver gaan om hun mening te uiten en door te drammen. Gustafson (2001) stelt dat als de persoonlijke gevolgen van een gebeurtenis groot zijn vooral de eigen belangen van een groep nagestreefd worden. Deze fanatieke bewoners zien waarschijnlijk ook veel nadelen voor zichzelf. Dit blijkt ook al uit de interviews: sommige respondenten zijn bang dat de tijdelijke huisvesting hun persoonlijk zal benadelen. Dit kan een verklaring zijn voor de gedrevenheid waarmee bewoners hun mening weten te uiten. De eigen belangen hebben dan voorrang en de belangen en behoeften van groepen met andere meningen zijn dan vaak niet belangrijk.

Gustafson (2001) merkt tevens dat bewoners vaak anders over hun burens en medebewoners gaan denken omdat ze een andere mening hebben dan zij zelf en hierdoor ontstaan er spanningen binnen de gemeenschap. Dit is precies wat er in Wagenborgen gebeurt. Een respondent geeft bijvoorbeeld toe dat hij zijn medebewoners nu soms afrekent op hun houding. Ook een andere respondent zegt dat als hij nu bepaalde bewoners tegenkomt hij denkt "*hallo, eppo*". Andere respondenten spreken dorpsgenoten met andere meningen minder dan in het verleden. De sfeer in het dorp verandert dus wel af en toe door de meningsverschillen, maar veel respondenten merken hier niet veel van en dat er een tweedeling ontstaat ontkennen de meesten al helemaal. "*Zo haatdragend zijn de mensen ook niet*". Er zijn zelfs veel respondenten die nooit een tweedeling in het dorp hebben gemerkt en juist opmerken dat door "*het hele gebeuren de mensen weer wat dichter bij elkaar zijn gekomen*", doordat ze dezelfde mening hadden. Het blijkt dat veel van de uitingen niet eens meer zozeer over de tijdelijke huisvesting gaan, maar meer over de bewoners zelf.

8.1 Sense of place

In enkele gevallen kan de veranderende sfeer in het dorp resulteren in een veranderende 'sense of place'. Cresswell (2005:12) beschrijft een sense of place als "the emotional attachment people have to a place". Wanneer een persoon gevoelens en ideeën over een plaats ontwikkelt en daardoor verbonden raakt met een plaats ontstaat er een sense of place. Een plaats is volgens Knox en Marston (2004:1) "a specific geographic setting with distinctive physical, social and cultural attributes". Tuan (1977) benadrukt dat plaatsen niet vanzelfsprekend zijn, maar dat in beginsel alles ruimte is. Zodra de ruimte een betekenis krijgt wordt deze omgevormd tot een plaats: "(...) space becomes place as we get to know it better and endow it with value" (Tuan 1977:6). Sense of place beïnvloedt de betekenis die mensen aan plaatsen toekennen, en de betekenis die toegekend is beïnvloedt de sense of place.

Individueel ontwikkelen een emotionele band met een plaats doordat zij verschillende (herhaalde) ervaringen en herinneringen associëren met deze plaats (Relph, 1976). Mensen binden zich dan aan een plaats en identificeren zichzelf met objecten die de plaats bevat. Vooral wanneer een persoon lange tijd met een plaats in contact is ontstaat er een diep gevoel over deze plaats (Holloway et al., 2001). Het is echter niet noodzakelijk om een plaats goed te kennen om een sense of place te vormen. Ook wanneer een persoon een plaats niet goed kent kan hij of zij hier emoties over ontwikkelen. Een sense of place bestaat overigens

ook niet alleen uit prettige gevoelens. Veel mensen identificeren zichzelf ook met plaatsen waar ze nare dingen hebben meegemaakt.

Gebeurtenissen in een plaats, zoals de tijdelijke huisvesting, kunnen het gevoel van bewoners over die plaats veranderen: “voluntarily or involuntarily changing the place of residence has significant immediate effects on attachment and feelings and emotions with regard to the place” (Hernández, 2007:311). Slechts vier respondenten weten met zekerheid te zeggen dat ze anders over Wagenborgen zullen gaan denken door de gebeurtenis die hun dorp staat te wachten. Dat komt vooral doordat “*die geweldige plek (het park) gaat verdwijnen*”. Een deel van de betekenis die aan Wagenborgen is toegekend door deze respondenten verandert dus, en daardoor verandert ook de sense of place. Het zijn voornamelijk respondenten die nog maar kort in Wagenborgen wonen die dergelijke gedachten hebben. Sommige ‘nieuwkomers’ voelen zichzelf af en toe in een hoek gezet “*ze geven ons het gevoel van jullie zijn nieuwkomers en jullie moeten je mond houden*”. Andere bewoners geven deze mensen soms het gevoel alsof ze de vijand zijn. Een respondent die nog niet lang in Wagenborgen woont heeft daardoor “*geleerd wat de aard van de Wagenborger is. En daar zijn we best wel een beetje van geschrokken*”. Deze respondenten zijn geen lid meer van de buurtvereniging en komen zo naar eigen zeggen in een soort isolement. Ze merken ook dat het vooral de ouderen in Wagenborgen zijn die zich tegen hen verzetten. De sense of place van deze nieuwkomers is ongetwijfeld veranderd door deze onenigheden binnen het dorp. Dit komt niet eens zozeer door de tijdelijke huisvesting zelf, maar vooral door de Wagenborgers zelf, die met hun verschillende meningen en uitlatingen druk op andere bewoners uitoefenen. De nieuwkomers die deze gevoelens hebben zijn overigens wel voornamelijk de meest fanatieke tegenstanders. Dat er tegenreacties vanuit het dorp op deze mensen komen is misschien ook niet vreemd.

Oorzaken van verandering liggen naast uitlatingen van medebewoners bij gemeente Delfzijl. Een respondent voelt zich bijvoorbeeld “*vies bedonderd*” door de gemeente. Ze is namelijk in Wagenborgen komen wonen toen de plannen voor het Groot Bronswijk heel anders waren: er zouden woonzorg en vrije sectorwoningen komen. “*Dan heb je een beeld van de plek waar jij denkt jaren te gaan wonen. En ineens is dat beeld heel anders. Dat is heel vervelend, dat is wel een idealistische bron die uiteengespat is*”. De tijdelijke huisvesting past niet in de betekenis die bewoners als deze respondent aan de hand van hun ervaringen en herinneringen aan Wagenborgen gegeven hebben. En hierdoor die kan die idealistische bron uit elkaar spatten. Een dergelijke verandering kan een gevoel van verlies of verdriet, maar ook blijheid, losmaken. Aanpassen aan de ‘nieuwe’ omgeving is hierop een logische reactie, maar wanneer de veranderingen als dermate negatief worden ervaren dan is verhuizen soms een betere oplossing (Wester-Herber, 2004). Dit is bij de respondenten nog niet het geval, er is namelijk niemand die wil verhuizen om wat het dorp staat te gebeuren.

Een veranderende sfeer in het dorp resulteert voor de meeste respondenten dan ook niet in een veranderende sense of place. Er is blijkbaar meer voor nodig dan een paar wroegingen om (diepgewortelde) gevoelens over een plaats te veranderen. Op de vraag of de huisvesting de sense of place zal veranderen hebben de meeste respondenten geen antwoord, dat kunnen ze pas zeggen als de huisvesting er werkelijk is. Een deel (vijftien) van de respondenten kan zich niet voorstellen dat hun band met Wagenborgen zal veranderen, bijvoorbeeld omdat ze er al lang wonen: “*ik lag nog in de kinderwagen toen ik hier al in Wagenborgen kwam. Ik denk niet dat mijn band met het dorp verandert*”, of omdat ze denken dat de tijdelijke huisvesting “*een dorpje op zich*” is en de Wagenborgers zelf daar weinig van zullen merken.

9 Reflectie & aanbevelingen

9.1 Conclusie

Dit laatste hoofdstuk geeft antwoord op de hoofdvraag van dit onderzoek:

Welke meningen bestaan er onder de bewoners van Wagenborgen over de komst van 1200 tijdelijke werknemers in hun dorp, met welke argumenten onderbouwen zij die, hoe communiceren zij die met elkaar en heeft dit gevolgen voor de 'sense of place' van de bewoners?

Er bestaan drie soorten meningen onder de bewoners van Wagenborgen: in de interviews werden positieve (acht), negatieve (elf) en afwachtende (dertien) bewoners gehoord. Toch was in het begin de meerderheid van de respondenten negatief. Dit kwam vooral doordat ze weinig informatie kregen over wat hun te wachten stond, en dus vormden ze een mening over de huisvesting vanuit hun eigen persoonlijke achtergronden en ervaringen met soortgelijke gebeurtenissen. Vooral de stereotypebeelden spelen een grote rol bij de vorming van deze eerste reactie: omdat er weinig bekend was over de huisvesting en de werknemers dachten veel bewoners vanuit algemene beelden die bestaan in de populaire cultuur hierover. Vanuit deze algemene, simplistische beelden ontstonden er NIMBY- en Otheringreacties bij de bewoners. Ook stereotypegedachten over mannen droegen hier aan bij, en dit resulteerde in een vrij negatieve houding in het begin.

Toch zijn veel meningen na verloop van tijd bijgedraaid, vooral doordat bewoners meer informatie over de tijdelijke huisvesting ter beschikking kregen. De gemeente zorgde door onvolledige informatie voor onrust over het project, maar door na verloop van tijd met uitgebreidere informatie te komen kalmeerde zij veel dorpelingen weer enigszins. Het blijkt dan ook dat de gemeente veel macht heeft om meningen bij te draaien. Verder blijkt dat naast publieke voorlichting de meningen door (een combinatie van) berichtgeving (vooral krantenartikelen); eigen achtergronden en belangen; en communicatie met medebewoners ontstaan.

Mensen met een positieve mening wonen gemiddeld al redelijk lang in Wagenborgen (23 jaar) en veel van hen hebben binding met hun woonplaats. Het zorgverleden van Wagenborgen kan een verklaring voor hun positieve mening zijn: ze hebben al ervaring met Anderen in hun dorp, waardoor ze ook de tijdelijke werknemers welkom heten. Voorstanders geven aan binding met hun woonplaats te hebben en vanuit belang van het dorp te denken.

Tegenstanders wonen gemiddeld veel korter in Wagenborgen (vijf jaar). Dit kan een verklaring voor hun negatieve houding zijn: omdat ze Groot Bronswijk niet meer meegemaakt hebben bestaat er bij veel van hen een ander beeld van Wagenborgen dan bij bewoners die dit nog wel hebben meegemaakt. Veel tegenstanders zien persoonlijke nadelen voor zichzelf: ze wonen voor de rust en de ruimte in het dorp, en de tijdelijke huisvesting brengt dit in gevaar. Toch zijn er ook een aantal tegenstanders die Groot Bronswijk nog wel meegemaakt hebben. Dat er een verband bestaat tussen woonduur en mening kan dan ook niet hard worden gemaakt. Opmerkelijk is dat veel strijders tegen de tijdelijke huisvesting zich niet verbonden voelen met hun woonplaats. Een verklaring hiervoor kan ook bij de betekenis die zij aan Wagenborgen hebben toegekend liggen. Ondanks dat zij geen band met Wagenborgen hebben willen ze niet dat de betekenis die het dorp voor hen heeft verandert. Ze strijden dan ook voor het behoud van de rust en de ruimte in het dorp.

Afwachtende respondenten vormen de middenmoot: zij wonen gemiddeld 11 jaar in Wagenborgen, de meesten van hen hebben binding met de plek en denken uit belang van het dorp. Er kan voorzichtig geconcludeerd worden dat Wagenborgers vooral afwachtend zijn: ook tijdens het afnemen van interviews waren er regelmatig bewoners die geen interview wilden doen met als reden dat ze toch geen mening over de huisvesting hadden en het allemaal wel best vonden.

Argumenten van voorstanders hebben betrekking op de stimulans voor de economie, de opwaardering van het Groot Bronswijk-terrein, de hoop op een betere toekomst voor Wagenborgen, het verleden van Wagenborgen (door ervaring met de psychiatrische instelling zou het dorp ook de vestiging van 1200 werknemers aankunnen) en de leefbaarheid van het dorp. Met de overwegend economische aard van de argumenten wordt de beïnvloedingskracht van de gemeente en initiatiefnemers duidelijk. De door hen georganiseerde voorlichtingsbijeenkomsten en opgestelde infokranten lijken hun vruchten af te werpen: veel voorstanders laten argumenten horen die hier(in) werden genoemd. De organiserende partijen hebben voornamelijk economische doelen en het lukt hen aardig om bewoners daar op een subtiele manier in mee te krijgen.

Argumenten die tegenstanders noemen gaan vooral over culturele en sociale aspecten, de demografische onbalans die in het dorp ontstaat, over de vernieling van het Groot Bronswijk-terrein en over de grote afstand tussen Wagenborgen en de Eemshaven. Ook bestaat er angst over het feit dat er vrijwel alleen mannen in Wagenborgen komen wonen, verwacht wordt bijvoorbeeld dat zij crimineel gedrag zullen vertonen. Toch is het geslacht van de werknemers niet het grootste bezwaar van de respondenten. Ze voorzien namelijk veel meer problemen in het aantal werknemers dat in Wagenborgen zal komen wonen. Dit is ook een van de weinige zorgen die afwachtende respondenten noemen.

De communicatie van de meningen verliep veelal door gesprekken. Er werden echter ook andere manieren ter hand genomen, bijvoorbeeld het plaatsen van protestborden in de tuin. In sommige gevallen ging dit ventileren van de mening erg ver, zo zijn enkele respondenten (voor- en tegenstanders) zelfs bedreigd door medebewoners. Dit zorgde ervoor dat sommige respondenten een andere sfeer in het dorp ervoeren, die niet eens zozeer door de tijdelijk huisvesting veroorzaakt werd, maar meer door de acties van de bewoners zelf. Nieuwkomers voelden zich bijvoorbeeld in een hoek gedrukt en sommigen hebben nu nog maar weinig contact meer met hun medebewoners. Ondanks dit geven maar twee respondenten aan dat hun 'sense of place' (negatief) verandert is, voor de rest zijn de wroegingen in het dorp niet groot genoeg om anders te gaan denken over de plek.

9.2 Beperkingen van het onderzoek en aanbevelingen verder onderzoek

Literatuur over soortgelijke situaties als in Wagenborgen was nauwelijks te vinden. De studies die nog enigszins overeenkomen met Wagenborgen zijn die van Hubbard (2004a,b) en Robinson et al. (2006). Deze onderzoeken gaan echter over de vestiging van een asielzoekerscentrum in een dorp, wat toch iets anders is dan de tijdelijke huisvesting van werknemers. Echt goed vergelijkbaar met Wagenborgen zijn deze studies dan ook niet, waardoor ook niet alle reacties, meningen en argumenten van de respondenten in een goed vergelijkingskader te plaatsen zijn. Toch werd wel gezien dat veel protesten van bewoners in de al uitgevoerde onderzoeken overeenkomen met de argumenten, gedrag en protesten van de Wagenborgers. Er kunnen dus voorzichtig uitspraken gedaan worden over de aannemelijkheid van de argumenten van de Wagenborgers.

Verder is dit onderzoek een momentopname, het gaat over de meningen van de respondenten rond augustus 2009. De meningen kunnen nu, vier maanden later, al weer veranderd zijn. Ook bestaat er de kans dat met maar 32 respondenten er geen werkelijkheidsgetrouw beeld geschetst is. Toch werden in veel interviews dezelfde argumenten en zorgen genoemd. Er is daardoor wel een beeld gevormd van de dingen die mensen belangrijk vinden en waar soms zelfs voor gestreden wordt. Het onderzoek geeft daardoor in ieder geval wel een beeld van de situatie op dat moment.

Verder was het al een beproeving om de meningen van de Wagenborgers in kaart te brengen, de achtergronden van de argumenten van de bewoners zijn daardoor wellicht wat ondergesneeuwd geraakt. Volgend onderzoek zou daarom nog dieper op de argumenten van de bewoners in kunnen gaan, om te kijken waar de argumenten precies vandaan komen en waar ze op gebaseerd zijn.

Bovendien bestaan veel argumenten van de respondenten uit speculaties: het zijn enkel gedachten over wat er eventueel zou kunnen gebeuren. Daarom zou het interessant zijn om in de toekomst, wanneer de werknemers zich werkelijk in Wagenborgen gevestigd hebben, hetzelfde onderzoek nog eens uit te voeren en nog eens naar de meningen van de Wagenborgers te vragen. Dan kan nagegaan worden of de verwachtingen van de respondenten ook werkelijkheid zijn geworden.

Referenties

Literatuur

Ashworth, G.J., B. Graham, J.E. Tunbridge (2007) *Pluralising pasts: Heritage, identity and place in multicultural societies*, London: Pluto Press.

Baarda, D.B., M.P.M. de Goede, J. Teunissen (2005), *Basisboek kwalitatief onderzoek: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*, Groningen: Stenfert Kroese.

Baarda, D.B., M.P.M de Goede (2006), *Basisboek Methoden en Technieken: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwantitatief onderzoek*, Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff bv.

Babbie, E.R. (2007), *The practice of social research*, Belmont, CA: Thomson/Wadsworth.

Berry, J.W. (1992), "Acculturation and adaptation in a new society", *International Migration: Quarterly Review of the Intergovernmental Committee for European Migration*, 30: 69-86.

Buro Vijn BV (2009) *Tijdelijke Ontheffing Wagenborgen EnVilla, Ruimtelijke Onderbouwing*, code 08-09-03.

Collinson, D.L. (1998), "Shifting lives: work-home pressures in the North Sea oil industry", *Canadian Review of Sociology & Anthropology*, 35 (3): 301-325.

Cresswell, T. (2005), *Place: a short introduction*, Malden: Blackwell.

Eyles, J. (1988), "Interpreting the geographical world: qualitative approaches in geographical research", in: Eyles, J., D. Smith (1988), *Qualitative methods in human geography*, Cambridge: Polity Press, 1-16.

Flowerdew, R., D. Martin (2005), *Methods in Human Geography, a guide for students doing a research project*, Harlow: Pearson Education Limited.

Gibson, M.A. (2001), "Immigrant adaptation and patterns of acculturation", *Human Development: an International Research Quarterly*, 44 (1): 19-23.

Gustafson, P. (2001), "Meanings of place: everyday experience and theoretical conceptualizations", *Journal of Environmental Psychology*, 21 (1): 5-16.

Hall, S. (1995), "New cultures for old?", in: Oakes, T.S., P.L. Price (2008), *The cultural geography reader*, London: Routledge, 265-274.

Hall, S. (1997), *Representation: cultural representations and signifying practices*, London: Sage Publications Ltd.

Hernández, B., M.C. Hidalgo, M.E. Salazar-Laplace, S. Hess (2007), "Place attachment and place identity in natives and non-natives", *Journal of Environmental Psychology*, 27: 310-319.

- Holloway, L., P. Hubbard (2001), *People and place*, Harlow: Pearson Education Limited.
- Hubbard, P. (2004a) "Accommodating Otherness: anti-asylum centre protest and the maintenance of white privilege", *Transactions of the Institute of British Geographers*, 30 (1): 52-65.
- Hubbard, P. (2004b) "Inappropriate and incongruous: opposition to asylum centres in the English countryside", *Journal of Rural Studies*, 21 (1): 3-17.
- HZA Stedebouw & Landschap (2009) *Dorpsontwikkelingsplan Wagenborgen*.
- Lemmers, A.C.J. (1993), *Persoonlijke meningen: de invloed van attitudele affect, persoonlijke betrokkenheid en sociale context op de structuur van privé-meningsuitingen*, Nijmegen: Lex Lemmers.
- Maio, G. R., V.M. Esses, D.W. Bell (1994) "The formation of attitudes toward new immigrant groups", *Journal of Applied Social Psychology*, 24 (19): 1762-1776.
- MacKinnon, K. (2003), *Representing men*, New York: Oxford University Press Inc.
- McClure, P., W. Broughton (2000), "Measuring the cohesion of military communities", *Armed Forces & Society*, 26 (3): 473-498.
- Morse, J. M., L. Richards (2002), *Readme first for a user's guide to qualitative methods*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Ng, C.F. (1998), "Canada as a new place: the immigrant's experience", *Journal of Environmental Psychology*, 18: 55-67.
- Oakes, T.S., P.L. Price (2008), *The cultural geography reader*, London: Routledge.
- Oskamp, S. (1991) *Attitudes and opinions*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Relph, E. (1976), *Place and placelessness*, London: Pion Limited.
- Robinson, D., K. Reeve (2006) *Neighbourhood experiences of new immigration, reflections from the evidence base*, York: Joseph Rowntree Foundation.
- Routledge, P. (1997), "Imagining resistance: Pollock Free State and the practice of postmodern politics", *Transactions of the Institute of British Geographers*, 22: 359-377.
- Rose, G. (2007) *Visual Methodologies, and introduction to the interpretation of visual materials*, London: Sage Publications Ltd.
- Schuurmans, R. (2004) *Groot Bronswijk – Wagenborgen 1873-2004*, Bedum: Profiel Uitgeverij.

Sibley, D. (1995), *Geographies of exclusion: society and difference in de West*, London: Routledge.

Swanborn, P.G. (1987), *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Meppel: Boom.

Tuan, Y (1977), *Space and place: the perspective of experience*, Minneapolis: University of Minnesota.

Watson, J. (1998), *Media communication, an introduction to theory and process*, London: MacMillan Press Ltd.

Wester-Herber, M (2004), "Underlying concerns in land-use conflicts—the role of place-identity in risk perception", *Environmental Science & Policy*, 7 (1): 109-116.

Zahn, E. (1971), *Meningsvorming en maatschappelijke orde*, Amsterdam: De Bussy.

Websites

Het Schuithuis (2006), *De Eemshaven* (laatst bezocht op 13-09-2009).

Maxqda (2007), <http://www.maxqda.com/products/maxqda-basic> (laatst bezocht op 02-09-2009).

Interviews

Ton Hoekstra, Buro Vijn, 13 juli 2009.

Rita Rolink, gemeente Delfzijl, 23 juli 2009.

Lijst van geanalyseerde krantenartikelen

- Bijlsma, K. (2008) "Delfzijl: volop plannen voor Wagenborgen", *Dagblad van het Noorden*. 14 oktober.
- Bijlsma, K. (2009) "Wagenborgen mist eigen 'zwembad'", *Dagblad van het Noorden*, 14 augustus.
- Dagblad van het Noorden (2008) "Groot Bronswijk een groot hotel", 11 april.
- Dagblad van het Noorden (2008) "Invasie van arbeiders in Noord-Groningen", 17 april
- Dagblad van het Noorden (2008) "Wagenborgen/Delfzijl: De tijdelijke werknemers", 18 april.
- Dagblad van het Noorden (2008) "Plek voor werknemers van Energy Village", 7 mei.
- Dagblad van het Noorden (2008) "Vrees voor minder kampeerplekken door Energy Village", 16 mei

- Dagblad van het Noorden (2008) “Delfzijl moet Groot Bronswijk verwerven”, 28 september.
- Dagblad van het Noorden (2008) “Geen vlotte koop van Groot Bronswijk”, 9 oktober.
- Dagblad van het Noorden (2009) “Groen licht voor Wagenborgen Envilla”, 9 april.
- Dagblad van het Noorden (2009) “Restauratie zerken Groot Bronswijk”, 8 april.
- Gemeente Delfzijl (2009) “Informatiekrant Wagenborgen Envilla”, nummer 1.
- Gemeente Delfzijl (2009) “Informatiekrant Wagenborgen Envilla”, nummer 2.
- Hebel, von, F. (2009) “Grafzerken patiënten Groot Bronswijk gered”, *Dagblad van het Noorden*, 9 april.
- Hebel, von, F. (2009) “Conflict over aanpak dodenakker”, *Dagblad van het Noorden*, 23 juni.
- Leeuwarder Courant (2008) “Van der Wiel bouwt hotel voor Nuon”, 23 augustus.
- Pomp, W. (2009) “Wagenborgen: angst voor 1200 verkrachters”, *Dagblad van het Noorden*, 16 juli.
- Roo, R. de (2008) “Werknemers op Groot Bronswijk”, *Dagblad van het Noorden*, 9 april.
- Sitalsing, K. (2008) “Dorp verdeeld over invasie gastarbeiders”, *De Volkskrant*, 30 augustus 2008.
- Taffijn, J. (2008) “Werknemers verre van welkom”, *Dagblad van het Noorden*, 25 juni.
- Taffijn, J. (2008) “Uitbater herberg De Brink wijkt niet zomaar”, *Dagblad van het Noorden*, 9 juli.
- Taffijn, J. (2008) “We kunnen dit kamp nog tegen gaan!”, *Dagblad van het Noorden*, 26 augustus.
- Veer, J. de (2008) “SP: werknemers haven naar Stad”, *Dagblad van het Noorden*, 1 september.

Bijlage 1

Vragen die gesteld zijn aan de respondenten:

1. (man/vrouw)
2. Wat is uw leeftijd?
3. Hoelang woont u al in Wagenborgen?
4. Wat is uw verdere relatie met Wagenborgen? (zit u bij een sportclub/andere vereniging, zitten uw kinderen er op school, heeft u er veel sociale contacten/of ziet u het enkel als uw woonplaats)
5. Organiseert u ook activiteiten of andere dingen in Wagenborgen?
6. Kunt u vertellen wat uw eerste reactie was toen u hoorde van de plannen van Wagenborgen Envilla?
7. Wat is uw mening nu omtrent Wagenborgen Envilla?
8. (Als deze mening anders is dan het antwoord op vraag 5: kunt u vertellen hoe het komt dat uw mening verandert is?)
9. Kunt u vertellen om welke redenen u zo over het project denkt? Wat zijn uw argumenten?
10. Hoe heeft u zichzelf geïnformeerd over Wagenborgen Envilla? (Ofwel: hoe is uw mening over Envilla tot stand gekomen? Bijvoorbeeld door eigen ervaringen, door de media, door medebewoners of door de gemeente?)
11. Waar komt u de verschillende meningen van uw mededorpsbewoners tegen? (Praat u er bijvoorbeeld over in de supermarkt, leest u er over in de dorpskrant, etc?)
12. Hebben deze meningen invloed op uw eigen mening?
13. Maakt u zelf gebruik van bepaalde communicatiemiddelen om uw mening naar anderen over te brengen?
14. Heeft u het gevoel dat de tijdelijke huisvesting de sfeer in het dorp verandert? Of zal veranderen?
15. Heeft u het gevoel dat Wagenborgen Envilla uw relatie of band met Wagenborgen doet veranderen? Denkt u dat u anders met de plek om zal gaan of er anders over zult gaan denken?
16. Heeft u verder nog opmerkingen over Wagenborgen Envilla en welke betekenis dit volgens u voor het dorp heeft?